

ORTAÖĞRETİM
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

MEBİ

KONU ÖZETLERİ

SOSYOLOJİ

AYT

Zengin ve Anlaşılır İçerik

Hızlı ve Etkili Öğrenme

Görsel Destekli Anlatım

ORTAÖĞRETİM
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

MEBİ

KONU ÖZETLERİ

SOSYOLOJİ

AYT

Zengin ve Anlaşılır İçerik

Hızlı ve Etkili Öğrenme

Görsel Destekli Anlatım

MEBİ AYT KONU ÖZETLERİ - SOSYOLOJİ

ISBN 978-975-11-8478-8

Yazar KOMİSYON

Millî Eğitim Bakanlığı
Atatürk Bulvarı No: 98
Bakanlıklar / ANKARA

Tel: 0312 4132680
0312 4132681
0312 4131838

www.meb.gov.tr

Bu yayının tüm yayın hakları Millî Eğitim Bakanlığı'na aittir. Hiçbir şekilde ticari amaçla kullanılamaz veya kullandırılmaz. Bu kitabın ve kitapta yer alan içeriklerin ticari amaçla kullanılması, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Yasası'na aykırıdır. Aykırı davranışlar hakkında hukuki ve cezai her türlü başvuru hakkı saklıdır.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastiğın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cûda.

Ruhumun senden îlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan îlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'sım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalar sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif ERSOY

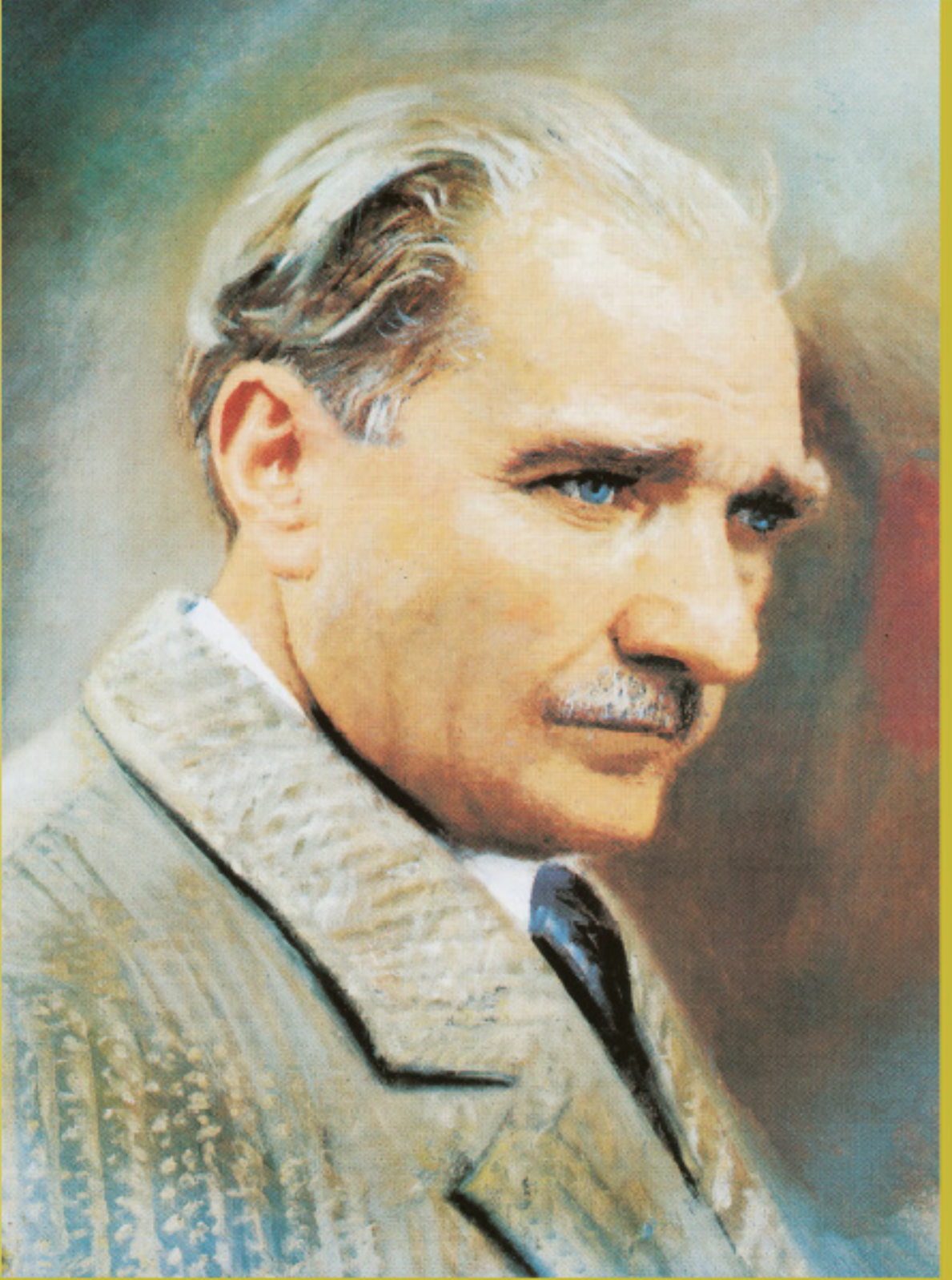
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namûsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

Sosyolojiye Giriş

Sosyolojiyi Tanıyalım	9
Sosyolojik Düşünmenin Bireye ve Topluma Katkısı - Sosyolojinin Diğer Sosyal Bilim Dallarıyla İlişkisi	11
Toplum ve Toplumu Oluşturan Ögeler	13
Sosyolojinin Doğuşunda Etkili Olan Olaylar - Sosyolojinin Kurucuları	16
Sosyolojide Kullanılan Başlıca Yöntemler.....	19
Sosyolojide Kullanılan Veri Toplama Teknikleri	21
Türkiye’de Sosyoloji	24

Birey ve Toplum

Sosyalleşme ve Sosyalleşmeyi Etkileyen Unsurlar.....	27
Sosyalleşmenin Aşamaları ve Sosyalleşmenin Toplumsal İlişkiler Üzerindeki Etkisi	30
Toplumsal Statü - Toplumsal Rol -Toplumsal Saygınlık	32
Toplumsal Değer - Toplumsal Norm - Toplumsal Kontrol.....	34
Toplumsal Sapma ve Suç, Hak ve Görev Dengesi.....	37

Toplumsal Yapı

Toplumsal Yapı Nedir? Toplumsal Yapıya Etki Eden Faktörler - Toplumsal Yapıyı Oluşturan Unsurlar.....	39
Toplumsal Etkileşim Tipleri	42
Toplumsal Tabakalaşma - Toplumsal Hareketlilik	44

Toplumsal Değişme ve Gelişme

Toplumsal Değişme ve Toplumsal Değişmeyi Etkileyen Faktörler	47
Toplumsal Değişme ve Kültür	50
Modernleşme ve Küreselleşme.....	52
Toplumsal Gelişme ve Toplumsal Gelişmenin Ögeleri -Toplumsal Bütünleşme -Toplumsal Çözülme	55

Toplum ve Kültür

Kültürün Anlamı	58
Kültürün İşlevleri	61
Kültüre İlişkin Kavramlar	63
Toplumsal Kültürün Önemi	65
Kültürel Tutumlar ve Kültürler Arası Etkileşim.....	67

Toplumsal Kurumlar

Kurum Kavramı ve Kurumların İşlevleri	69
Aile Kurumu ve Evlilik	71
Ailenin İşlevleri ve Aile Türleri	74
Eğitim Kurumu, Önemi ve İşlevleri.....	77
Din Kurumu, Önemi ve İşlevleri	80
Ekonomi Kurumu, Önemi ve İşlevleri.....	82
Ekonominin Toplumsal Yaşamdaki Önemi	84
Toplumsal Yaşamda Ekonominin Temel Ögeleri	86
Temel Ekonomik Sistemler	88
Siyaset Kurumu ve Temel Kavramları	91
Siyasal Yönetim Biçimleri.....	93

SOSYOLOJİ NEDİR?

Sosyoloji kelimesi, socius ve logos sözcüklerinin birleşiminden oluşmuştur. Kelime anlamı olarak “toplum bilgisi” demektir. Daha kapsamlı şekilde sosyolojiyi tanımlamak gerekirse sosyoloji; toplumsal yapı içindeki kurum, grup, ilişki, kültür, toplumsal olgu ve olayları bilimsel yöntem ve tekniklerle sistematik olarak inceleyen; insan ilişkileri konusunda çalışan ve bu ilişkileri ele alan bilim dalıdır. Sosyolojinin amacı; toplumları anlamak, toplumsal değişimi açıklamak, toplumlar arası benzerlikleri saptamak ve gelecekteki olaylarla ilgili öngöründe bulunmaktır.

Toplumsal bir varlık olan insan, toplumla sıkı bir etkileşim içindedir. Başta kendisini etkileyen olaylar olmak üzere etrafında gelişen tüm toplumsal olayların nedenlerini ve sonuçlarını sorgular. Örneğin göçün nedenleri ve yol açtığı sorunlar, sosyal medyanın insan ilişkilerine etkisi, toplumsal kurallar üzerine kafa yorar. Bulduğu cevaplar çoğu zaman bireyin içinde yaşadığı toplumun kültürüne, kendi kişisel varsayımlarına ve sınırlı deneyimlerine dayalı bilgilerden oluşur. Bu tür bilgilere “sağduyu bilgisi” denir. Sağduyu bilgisinde çıkarımların hatalı olma olasılığı yüksektir. Ancak sosyologlar, sağduyu bilgisinin verilerini bilimsel süzgeçten geçirerek sosyolojik varsayımlar geliştirebilirler.

Tarih, ekonomi, psikoloji, antropoloji, coğrafya, hukuk gibi disiplinler de sosyolojinin ilgilendiği konularla ilgilenir. Ancak bu disiplinler konuları farklı boyutlarıyla ele alır. Sosyoloji, tüm bu disiplinlerin verilerini de kullanarak konuları tüm ilişkileri ile daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirir.

NEDEN SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ İHTİYAÇ VARDIR?

Sosyolojinin toplumu ve toplumsal olayları algılama ve yorumlama tarzına sosyolojik bakış, sosyolojik perspektif ya da sosyolojik tahayyül gibi isimler verilmiştir.

Sosyoloji, birçok sorunun aslında bireylerle değil bireyleri aşan toplumsal olgularla ilgili olduğunu ortaya koyar. Kişisel sorun gibi görünen herhangi bir durumun, sosyolojik bakışla çok daha geniş bir toplumsal sorunun uzantısı olduğu görülür. Örneğin, insanların psikolojik durumları çoğu zaman toplumsal sorunlarla ilgilidir. Ekonomik sorunlar, mega kentler ve gelişen teknoloji toplumsal bağların çözülmesine yol açarak insanları yalnızlaştırmakta ve onların sorunlara karşı dayanıklılığını azaltmaktadır. Bu durumda psikolojik sorunlar veya işsizlik bireysel değil büyük ölçüde toplumsal sorunlardır.

SOSYOLOJİDE ÖNE ÇIKAN BAZI KURAMLAR (TEORİLER)

DİKKAT

Bu kuramlar toplumun yorumlanışında farklı bakış açıları sunar, kendine özgü kavramlar ve olgularla açıklamalarını yapar.

Her sosyolojik kuram, toplumu anlama ve açıklama girişimi olarak birbiriyle ilişkili ve kendi içinde tutarlı bir dizi önermeden oluşur. Başlıca sosyolojik kuramlar şunlardır:

İşlevselci Kuram

İşlevselci kuram toplumsal yapıların işlevselliğine odaklanmış bir kuramdır. İlk olarak Emile Durkheim'ın çalışmalarıyla şekillenmiştir. Bu kuram; toplumun farklı parçalarının, ortaya bir düzen çıkartmak için birlikte çalıştıkları sistemi benimser. Buna göre sosyoloji, parçaların toplumla olan ilişkilerini incelemelidir.

İşlevselci kurama göre toplum kendi varlığını devam ettirebilmek için beraber işleyen, birbirine bağımlı birimlerden oluşur. Parça-bütün ilişkisi bu kuramda temel öneme sahiptir. Toplumdaki tüm parçalar düzen ve denge sağlayan mekanizma görevi görürler. Ayrıca toplumu meydana getiren her öge, bir ihtiyacı karşılamak zorundadır. Bu da "işlevsel zorunluluklar" olarak tanımlanır. Bu kurama göre belirli yapılar işlevselse bu yapıların muhafaza edilmesi gerekmektedir. Toplumsal düzene ulaşmaya çalışıldığı için ani değişimler, sapma ve gerginlikler bu kuramda arzu edilmez. Toplumsal değişime ancak kontrollü bir şekilde meydana gelmelidir.

Çatışma Kuramları

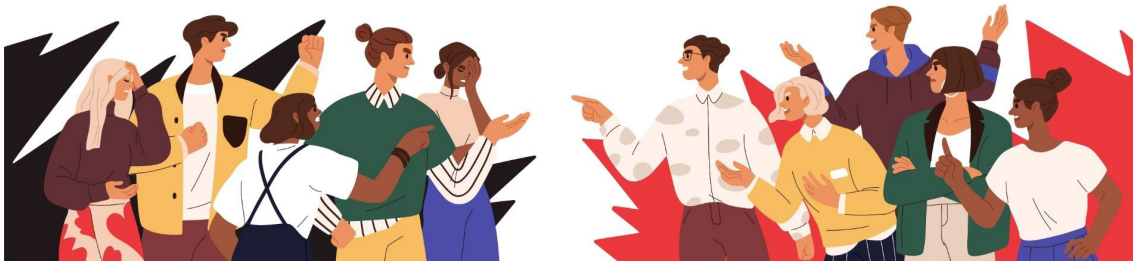
Çatışma teorileri, toplumu içindeki farklı gruplar arasındaki eşitsizliklere odaklanarak inceler. Toplumu oluşturan gruplar arasındaki rekabetten kaynaklanan çıkar çelişisini ele alan, çatışmanın toplumun gelişimi açısından önemli bir yeri olduğunu dile getiren teoridir. Toplamların genel yapısını çözümleyen bir yaklaşım olarak, işlevselciliğe karşı oluşturulmuştur. Çünkü çatışma kuramları, işlevselci kuramı değişime kapalı ve fazla muhafazakâr bulduğu için eleştirir.

Çatışma kuramları Karl Marx (Karl Marks) ve Max Weber'in (Maks Viber) görüşlerine dayanır. Marx, toplumu toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizlik temelinde açıklamıştır. Ona göre toplumların tarihi, sınıf çatışmalarının tarihidir. Max Weber ise çeşitli iktidar kaynakları temelinde bireyler ve topluluklar arasındaki çıkar çatışmaları üzerinde durmuştur. Bu görüşler çatışma kuramlarının genel perspektifini anlamak açısından önemlidir.

DİKKAT

Bu kurama göre çatışmalardan doğan hareket değişimin motorudur.

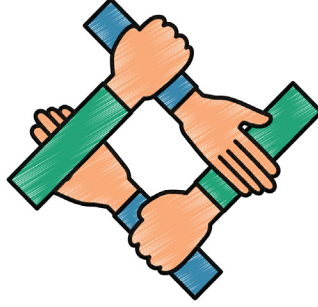

Sembolik Etkileşimcilik Kuramı

Bu kuram makro yani büyük ölçekli toplumsal yapılar yerine insan eylemine odaklanan ve toplumu mikro yani küçük ölçekli yönden inceleyen bir kuramdır. Bireylerin yüz yüze tekrar eden anlamlı etkileşimleri yoluyla toplumun yaratıldığını ve insan davranışının bu etkileşimlere odaklanarak açıklanabileceğini savunan kuramsal yaklaşımdır. George Herbert Mead'in (Corc Hörbirt Miid) öncülüğünü yaptığı sembolik etkileşimcilik kuramı, adından da anlaşılacağı üzere sembollere vurgu yapar.

Sembolik etkileşimci kuram, toplumsal düzen ve toplumsal değişim kavramlarını küçük parçadan büyük parçaya giderek açıklar. Toplumu bireylerin günlük etkileşimlerinin ürünü olarak görür. Bu kurama göre, insan ilişkilerinin temelinde bir semboller bütünü olan dil vardır. Ortak dil sayesinde ortak düşünce ve davranışlar gelişir.

SOSYOLOJİK DÜŞÜNMENİN BİREYE VE TOPLUMA KATKILARI

Sosyoloji, toplumsal yaşamı ve gerçekliği birçok açıdan ele alırken yaptığı çalışmalarla bireylere ve toplumlara da katkı sağlamaktadır. Bunların başlıcaları şunlardır:

- İçinde yaşanılan toplumu, kurumu, grubu daha iyi anlamayı,
 - Toplumsal olayları daha geniş bir perspektifle analiz edebilmeyi,
 - İnsanın kendi davranışlarının nedenlerini daha iyi anlayabilmesini,
 - Araştıran ve eleştirel düşünebilen bireyler olabilmesini destekler.
- Toplumsal yaşamdaki problemlerin nedenlerini açıklar ve bunların çözümü için gereken bilimsel verileri sunar.
- Bilinen toplumsal gerçekliklerin arkasındaki ilişkilerin ve gerçekliğin görülmesini kolaylaştırır.
- Bireylerde empati yeteneğini de geliştirir.

SOSYOLOJİNİN DİĞER BİLİM DALLARIYLA İLİŞKİSİ

Sosyoloji toplumsal yapıyı ve bu yapıyı etkileyen etkenleri açıklarken diğer bilimlerle ilişki kurmak ve onların verilerinden yararlanmak durumunda kalır.

Sosyolojinin en fazla ilişkili olduğu bilim dalları şunlardır:

A. Psikoloji: Psikoloji davranışları ve zihinsel süreçleri sistematik olarak inceleyen bilim dalıdır. Bireyin davranışlarını ve davranışların nedenlerini açıklamayı konu edinen psikolojinin, özellikle sosyal psikolojinin, sosyolojik araştırmalara önemli katkıları vardır.

B. Tarih: Toplamların geçmişte yaşadığı olaylar sosyolojinin bazı genellemelere ulaşmasında belirleyici bir rol oynadığı için tarih biliminden yararlanır.

C. Coğrafya: Sosyoloji; toplumların üzerinde yaşadığı bölgenin ve bölge özelliklerinin toplumsal hayata etkisini anlayabilmek için coğrafyanın verilerinden yararlanır.

D. Hukuk: Resmî kural ve yasalar, toplumsal ilişkileri biçimlendirdiği için sosyoloji hukuk biliminin toplum üzerindeki etkisinden yararlanır.

E. Antropoloji: Sosyoloji, insanlığın ve toplumların tarihsel gelişim sürecinde geçtiği aşamaları ve geliştirdiği kültürel yapıları anlamada antropolojiden (insan bilimi) yararlanır.

F. Siyaset Bilimi: Devletin, hükûmetin, yönetim biçimlerinin yapısı ve işleyişi; toplumsal ilişkilerin, kurumların, kuruluşların yapısını ve işleyişini biçimlendirdiği için sosyoloji, siyaset biliminin verilerinden yararlanır.

G. Ekonomi: Bir mal üretilirken, paylaşılırken ve tüketilirken bireylerin ve sosyal grupların birbirleriyle ilişkilerini inceleyen ekonomi bilimi toplumsal gerçekliği açıklamada sosyolojiye önemli katkılar sağlar.

H. İletişim Bilimleri: Bilişim ve medya teknolojilerinin önem kazandığı günümüzde iletişimin toplumsal anlamı, topluma etkileri, toplum-iletişim ilişkisi, toplumsal iletişimin tarihsel süreç içindeki gelişimi gibi konuları açıklamada sosyoloji iletişim biliminden yararlanır.

TOPLUMSAL OLAY - TOPLUMSAL OLGU

Sosyoloji hem somut toplumsal durumları inceleyen hem de onlarla ilgili soyutlama yapan bir bilimdir. Sosyolojinin bu özelliği, toplumsal olay ve toplumsal olgu kavramlarında açığa çıkmaktadır.

Toplumsal Olay

! DİKKAT

Belli bir zaman ve mekânda gerçekleşen, en az iki kişiyi ilgilendiren somut değişim ya da oluşumlara toplumsal olay denir. Toplumsal olayların sebep ve sonuçları bulunur ayrıca bir defaya özgü ve tekildir.

Örneğin Kurtuluş Savaşı, 2022 yılında Türkiye’de gerçekleşen üniversite sınavı birer toplumsal olaydır.

Toplumsal Olgu

! DİKKAT

Aynı türden toplumsal olayların sürekliliğinden türetilen soyut bir kavramdır. Toplumsal olgunun belirli bir yeri ve zamanı yoktur. Toplumsal olgu, benzer olayların sebep ve sonuçlarının tümünü içerir ve genelleştirilebilir hükümlerle ilgilidir.

Örneğin sınav, savaş birer toplumsal olgudur.

Evlilik üzerinden hem toplumsal olay hem de toplumsal olgu şu şekilde açıklanabilir: Ayşe ve Ali’nin evliliği bir toplumsal olaydır. Çünkü en az iki kişiyi ilgilendirir ayrıca yeri ve zamanı belli somut bir durumdur. Ama iki kişinin evliliği değil de “Evlilik, Türk toplumunda önemli bir yere sahiptir.” dediğimizde aynı türden toplumsal olayların bir genellemesi yapılmış olur. Belli bir zaman ve yer bilgisi bulunmaz. Bu durumda toplumsal bir olgudan bahsedilmiş olur.

İNDİRGEMECİ YAKLAŞIMLAR VE BÜTÜNSEL YAKLAŞIMLAR

Sosyolojide olay ve olgular indirgemeci ve bütünsel olmak üzere iki tür yaklaşım temelinde analiz edilir. Toplumsal olay ve olguları siyasi, ekonomik, dinî, hukuki ve ahlaki boyutlarından sadece birine indirgeyerek inceleyen yaklaşıma indirgemeci yaklaşım denir.

Bütünsel yaklaşım ise toplumsal olay ve olguları siyasi, ekonomik, dinî, hukuki ve ahlaki boyutlarının tümünü içerecek şekilde ve bu tüm boyutların birbirleriyle etkileşimini dikkate alarak analiz eder. Bütünsel yaklaşım, toplumu analiz etmede geniş bir perspektif sunduğu için sosyologlar tarafından daha fazla tercih edilir.

Toplum: Sınırları belli bir coğrafyada ortak yaşam kültürü geliştirmiş; tarih, kültür, zihniyet unsurlarında belirli bir ortak payda oluşturmuş ve kendini bulunduğu yere ait hisseden insanlardan meydana gelmiş bir yapıdır.

Kurum: Toplumda yaşayan bireylerin belli ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ortaya çıkmış, süreklilik kazanmış, eş güdümlenmiş, onaylanmış yaygın sosyal örüntü, rol ve ilişki yapısıdır.

Kuruluş: Bir sosyal grubun ilgili rollerinin yönetmelik, tesis, teknik ve benzeri maddi bir dayanağa bağlı olarak düzenlenmesidir.

Toplumsal Grup: Belli bir amaç etrafında toplanmış, üyelerinin karşılıklı ilişkileri sonucu ortaya çıkmış, çok işlevli bireyler topluluğudur. Grup her şeyden önce bir insan birlikteliğine işaret ettiği için somut bir varlığa sahiptir.

Toplumsal Kategori: Fiziksel olarak bir arada bulunmasalar da ortak birtakım özelliklerine göre insanların gruplandırılması; yaş, eğitim, meslek, sosyal özellikler gibi ölçütlere göre kategorize edilmesi durumudur. Toplumsal grup, bazı ortak özellikleri olan kişileri kategorize etmek için kullanılan “toplumsal kategori” kavramı ile karıştırılmamalıdır. Örneğin lise son sınıf öğrencileri, kadınlar, memurlar, öğretmenler, sanatçılar vb. toplumsal kategoridir.

Bir toplumsal grup; rastlantı sonucu bir araya gelmiş, sürekliliği olmayan insan topluluklarıyla da karıştırılmamalıdır. Konser bileti için sırada bekleyen öğrenciler, durakta otobüs bekleyenler buna örnek gösterilebilir. Bu özellikteki insan toplulukları grup değil, “kalabalık” ya da “yığın” olarak kabul edilir.

TOPLUMSAL GRUPLARIN ÖZELLİKLERİ VE İŞLEVLERİ

Toplumsal Grupların Özellikleri:

- Bir ihtiyacı karşılamaya yöneliktir.
- Üyeleri arasında iş bölümü vardır.
- Ortak değer ve kuralları vardır.
- Sürekliliğe sahiptir.
- En az iki kişiden oluşur.
- Üyeleri biz duygusuna sahiptir.
- Belli bir amacı vardır.
- Üyeleri üzerinde belli bir yaptırımı vardır.

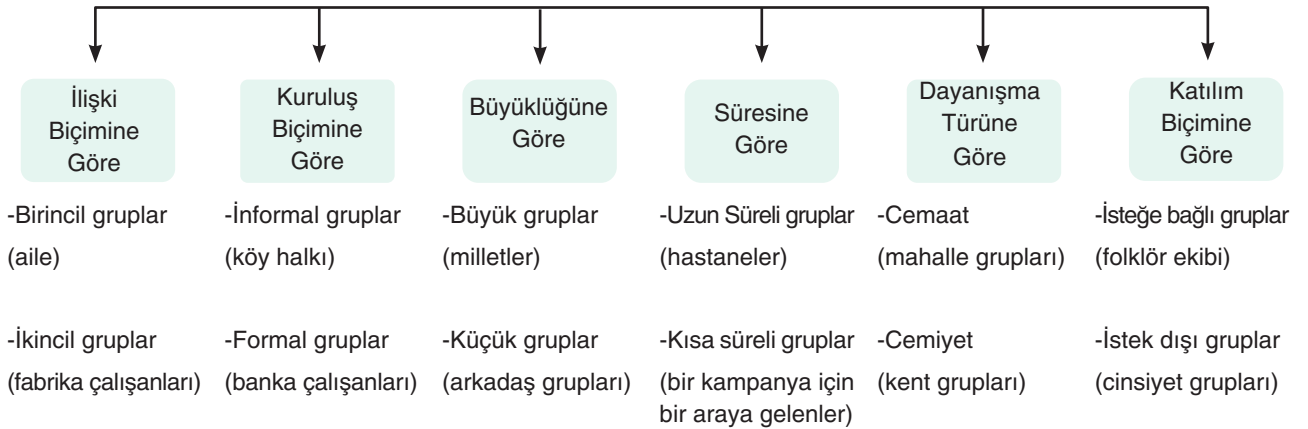
Toplumsal Grupların İşlevleri:

- Bireylerin ilişki kurma ihtiyacını karşılar.
- Bireylerin ait olma ihtiyacını karşılar.
- Üyelerine güç sağlar.
- Üyelerine sosyal kimlik kazandırır.
- Güvenlik sağlar.
- Bireylerin benzerleriyle birlikte olmasını sağlar.

TOPLUMSAL GRUP ÇEŞİTLERİ

Üyeleri arasında belirli ilişkiler bulunan, belli bir sürekliliği olan insan toplulukları toplumsal grupları oluşturur.

TOPLUMSAL GRUPLARIN ÇEŞİTLERİ

İlişki Biçimine Göre

- **Birincil Gruplar:** Birincil grup üyeleri arasında yakınlık ve yüz yüze etkileşim vardır. Üyeler arasında yoğun bir ilişki ve duygusal bağ söz konusudur. Bireyler birbirleri hakkında geniş bir bilgiye sahiptir. Üyelerin gruba özdeşleşmesi güçlüdür. Genellikle uzun süreli gruplardır. Aile ve arkadaşlık grupları birincil gruplardır.
- **İkincil Gruplar:** İkincil grup ilişkileri kişisel değildir. Etkileşimleri genellikle belli bir konu üzerindedir. Üyeler birbirlerini bütün yönleriyle tanımazlar ve üyelerin gruba özdeşleşmesi zayıftır. Genellikle kısa süreli olan gruplardır. Bir fabrikada, devlet kuruluşunda çalışanlar daha çok ikincil gruba örnek sayılır.

Kuruluş Biçimine Göre

- **İnformel (Resmî Olmayan) Gruplar:** İnformel gruplarda grup üyeleri temelde ahlak, örf, âdet, geleneklere göre kendilerine yön çizer ve davranırlar. Köyde yaşayanlar informel gruplardandır.
- **Formel (Resmî) Gruplar:** Formel gruplarda kanunlar, tüzükler, yönetmelikler, yönergeler ve sözleşmeler ilişkileri düzenler. Banka çalışanları bu gruba örnek olarak verilebilir.

Büyükliğüne Göre

- **Büyük Gruplar:** Büyük gruplar; üye sayısı fazla olan, kuralların ve iş bölümünün daha yoğun olduğu gruplardır. Şehirde yaşayanlar, milletler bu gruplara örnektir.
- **Küçük Gruplar:** Küçük gruplar; üye sayısı az olan, yüz yüze ilişkilerin gerçekleştiği, iş bölümünün çeşitlenmediği gruplardır. Arkadaşlık grupları küçük gruplara örnektir.

Dayanışma Türüne Göre

- **Cemaat (Topluluk):** Cemaat kavramıyla modern endüstri toplumları öncesinde görülen, kişisel ve samimi ilişkilere dayanan yapılar ifade edilir. Topluluklar genellikle coğrafi anlamda yakın ve bağlantılı yaşarlar. Benzer özelliklere sahip bireylerden oluşurlar. Köy ve mahalle grupları cemaat türü gruplara örnek verilebilir.
- **Cemiyet (Toplum):** Cemiyet kavramıyla modern endüstriyel toplumlardaki resmî, geçici, rasyonelliğe sahip yapılar ifade edilir. Cemiyet, daha çok kent gruplarını yansıtır ve geniş bir coğrafi alana yayılmıştır. Genellikle farklı köken, sosyal sınıf ve kültürel çeşitlilik barındırır.

Süresine Göre

- **Uzun Süreli Gruplar:** Varlığı, kendini oluşturan üyelerinin varlığından daha uzun süren gruplardır. Hastaneler ve uzun ömürlü firmalar buna örnektir.
- **Kısa Süreli Gruplar:** Oldukça kısa süreli ve geçici olan gruplardır. Bir kampanya için bir araya gelen insanlar tarafından oluşturulan ve görev tamamlandığında dağılan gruplar buna örnektir.

Katılım Biçimine Göre

- **İsteğe Bağlı Gruplar:** İsteğe bağlı gruplar bireyin kendi iradesi ile katıldığı gruplardır. Bir spor kulübüne ya da bir kursa katılım bu türden bir katılımdır.
- **İstek Dışı Gruplar:** İstek dışı gruplar bireyin seçim hakkı olmaksızın üyesi olduğu gruplardır. Cinsiyet, dil ve etnik gruplar buna örnek verilebilir.

SOSYOLOJİNİN DOĞUŞUNDA ETKİLİ OLAN OLAYLAR

Sosyolojinin incelediği bazı konular, belli bir sistem ve yöntemle dayanmaksızın eski çağlardan beri ele alınmıştır. Özellikle filozoflar, ideal toplumu tanımlamak isterken toplumsal sorunlara eğilmişlerdir. Bütün bu birikim; sosyolojinin altyapısını oluşturmakla beraber sosyolojinin bilim hâline gelişi bir dizi tarihsel olay sonucunda, sanayileşmenin hız kazandığı 19. yüzyıl Avrupa'sında gerçekleşmiştir. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişin getirdiği devasa toplumsal sorunlar sosyolojinin doğuş sebebidir.

Aydınlanma
FelsefesiFransız
DevrimiSanayi
Devrimi

Aydınlanma Felsefesi

Aydınlanma felsefesi bu çağın düşünsel dünyasına hâkim olan felsefi görüşlerin genel adıdır. Demokrasi, cumhuriyet, yurttaşlık, medeni haklar, kuvvetler ayrılığı, laiklik gibi konular aydınlanma felsefesinin en çok üzerinde durduğu konulardır.

Aydınlanma Çağı'nda insan ve toplum üzerine yeni düşünme yolları ortaya çıkmıştır. Bu durum, toplumsal süreçlerin anlaşılmasını sağlayacak olan sosyal bilimlerin gelişmesi için gereken koşulları oluşturmuştur.

DİKKAT

Aydınlanma felsefesi, 17-18. yüzyılın düşünsel dünyasına hâkim olan felsefi görüşlerin genel adıdır.

Fransız Devrimi

Aydınlanma Dönemi boyunca tartışılan demokrasi, cumhuriyet, haklar, yurttaşlık gibi konular Fransız aydınlarının ana gündemini oluşturmuştur. 1789 yılında Fransa'da özgürlük ve eşitlik talebiyle monarşiye karşı bir halk ayaklanması başlamıştır. Krallığın teslimiyetiyle monarşinin yetkileri daha sonra hazırlanan anayasa ile sınırlandırılmıştır. Fransa'da başlayan devrim sadece Fransa monarşisini ilgilendiren bir konu olmamış, tüm krallık ve imparatorlukların yerine ulus-devletlerin inşaa sürecini başlatmıştır. Bu yeni sisteme geçiş, toplumun tüm kurumlarının yeniden yapılanması anlamına gelmiştir. Değişen toplumsal yapının ancak bilimsel yöntemlerle anlaşılabilirdiği düşüncesi, sosyolojinin bir bilim olarak doğuşunda ve gelişmesinde etkili olmuştur.

Sanayi Devrimi

Fransız Devrimi'nin etkisiyle yıkılan krallık ve imparatorlukların yerini 18. yüzyıldan itibaren ulus-devlet modelleri almaya başlamıştır. İmparatorlukların simgesi olan tarım toplumunun yerini ise sanayi toplumu almıştır. Sanayileşme sürecinde eğitimden dine, çalışma hayatından aileye, kültürden yaşama alışkanlıklarına, mimariden kurumsal yapılanmalara kadar her alanda köklü değişimler yaşanmıştır.

Sanayileşme süreci ve Fransız Devrimi beraberinde toplumsal hayatın hemen her alanında düzensizlikler getirmiştir. Bu düzensizliklere çözüm getirmek için sistematik kuramlar geliştirilerek toplumsal düzeni sağlama arayışı sosyolojinin çıkış noktasını oluşturmuştur. Aydınlanma Çağı düşünürleri, 18. yüzyılda toplumsal hayat üzerine önceki düşünürlerden daha sistematik ve tutarlı bir şekilde çalışmaya başlamışlardır. Çözümlemenin bilimsel ilkelerini insan, insan doğası ve topluma uygulayarak yöntemsel bir yola baş vurmuşlardır. Bu düşünürler, aynı zamanda açık bir şekilde uzmanlaşmış bir toplum biliminin oluşmasını sağlamıştır. Bu nedenle birçok araştırmacı onları sosyolojinin öncüleri, kurucuları olarak kabul etmektedir.

SOSYOLOJİNİN KURUCULARI

Sosyoloji bağımsız bir bilim hâline gelmeden önce Platon, Aristoteles, Konfüçyüs, İbn Haldun, Montesquieu (Monteskü), Vico (Viko), Rousseau (Russo) ve daha pek çok düşünürün sosyal felsefe denebilecek toplum görüşleri modern sosyolojinin kuramsal zeminini oluşturmuştur. Bu düşünürlerin fikirleri henüz modern bilim anlayışı gelişmediği için sistemli bir bütünlük ve metodolojiden uzaktır. Sosyolojinin ayrı bir bilim dalı olmasını kurucu sosyologlar gerçekleştirmişlerdir. Sosyoloji tarihi açısından kalıcı iz bırakan dört isim sosyolojinin kurucu isimleri arasında sayılabilir. Bunlar; Auguste Comte (Ogüst Komt), Emile Durkheim (Emil Durkaym), Karl Marx (Karl Marks) ve Max Weber'dir (Maks Veber).

Auguste Comte (1798-1857)

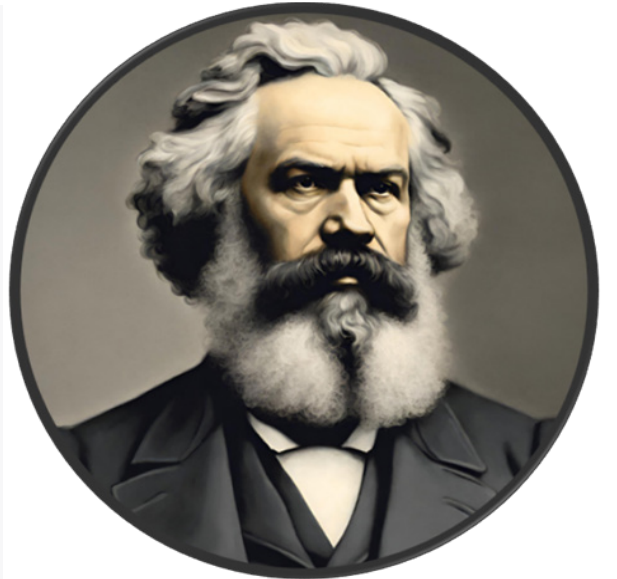

Comte, sosyolojinin kurucusu ve isim babası olarak kabul edilmektedir. Sosyoloji terimini ilk kez kullanmış, sosyolojiyi toplumu inceleyen pozitivist bir bilim dalı olarak tasarlamıştır. Toplumun çözümlenmesinde doğa bilimlerini model olarak kullanılacak pozitivist yöntemi gözlem, karşılaştırma ve deney olarak belirlemiştir.

Doğa bilimlerinde olduğu gibi toplumsal yaşamın yasalarını bulmak istemiş ve bu yasaları, toplumsal gerçeği oluşturan ve açıklayan sosyolojik yasalar olarak tanımlamıştır.

Karl Marx (1818-1883)

Alman düşünür ve sosyolog Karl Marx sanayi toplumunun ve dolayısıyla kapitalizmin yarattığı sorunlar üstünde durmuştur. Marx'a göre toplumu biçimlendiren ve toplumsal sınıfların oluşumunu belirleyen en önemli unsur, o toplumun üretim ilişkileridir. Tüm toplumsal değişmeler, birbirleriyle çatışan sınıflar arasındaki mücadelenin sonucudur.

Emile Durkheim (1858-1917)

Durkheim “kolektif bilinç” kavramını tanımlayarak toplumu bir arada tutan ana unsurun dayanışma olduğunu ileri sürmüştür. Tarım toplumundaki “mekanik dayanışma”dan sanayi toplumundaki “organik dayanışma”ya geçerken toplumsal bilincin zayıflaması ile oluşan ve düzensizlik anlamına gelen “anomi” kavramı üzerinde durmuştur. Durkheim, işlevselci olarak adlandırılan bir toplum modeli benimsemiştir. Toplumu, bir bütünü oluşturmak amacıyla farklı işlevler üstlenmiş parçalardan oluşan biyolojik bir organizmaya benzetir. Toplumun, kendisini oluşturan bireylere indirgenemeyeceğini, bireylerin üzerinde bir gerçekliği olduğunu savunur.

DİKKAT

Anomi, Durkheim'e göre sosyal yapının içerisindeki unsurlar arasındaki ilişkileri düzenleyen temel mekanizmayı oluşturan basit kuralların yıkılmasıdır.

Max Weber (1864-1920)

Alman sosyolog Max Weber'e göre sosyoloji, olması gerekini değil, olanı olduğu gibi ortaya koyan bir bilim olmalıdır. Bir sosyolog inceleme ve araştırmalarında olabildiğince nesnel davranmalı ve ön yargılarından tamamen arınmalıdır. Bilimselliğe yaptığı bu vurguya rağmen Weber, toplumun doğa bilimlerinin yöntemleriyle analiz edilemeyeceğini öne sürmüştür. Auguste Comte gibi pozitivist sosyologların aksine doğa ve toplumun birbirinden farklı yapısal özellikler gösterdiğini düşünmüştür. Weber daha çok insan eylemlerinin toplumsal yönünün yorumlanmasını amaç edinmiştir. Sosyoloğun görevi, herhangi bir eylemde bulunan insanın o eyleme yüklediği anlamı anlamak ve yorumlamaktır.

Bilim, ilgilendiği konular üzerinde açıklamalar yapmayı, tahminler geliştirmeyi ve ilişkiler kurmayı amaçlayan sistematik bir bilgi bütünüdür. Bir sosyal bilim dalı olan sosyoloji toplumsal gerçekliğin çeşitli yönlerini açıklamak için geliştirilen çeşitli kuramlar kullanır. Bu kuramlar bilimsel yöntemlerle geliştirilebilir. Bilimsel yöntemler bir yandan kuramların geliştirilmesi için gereken verilerin toplanmasını ve işlenmesini, diğer yandan da geliştirilen kuramların araştırmalarla sınanması ve kontrol edilmesi sürecini kapsar.

Sosyologlar toplumda bir sorun ya da ilginç bir olay gördüklerinde onu tümevarım, tümdengelim, analogi gibi temel bilimsel yöntemlerle incelemeye koyulurlar. Sosyologlar, bu temel yöntemlerin yanı sıra farklı yöntemleri de kullanabilirler.

Sosyolojide kullanılan başlıca yöntemler şunlardır:

Tümevarım: Tikelden tümele, özelden genele, tek tek olaylardan yasalara geçiş biçiminde yapılan akıl yürütmeye tümevarım denir. Bu yöntemde aynı türden olgu, olay, durum için birden fazla gözlem yapılır. Örneğin, pek çok ülkedeki işsizlik sorunu incelenip aralarındaki benzerlikten yola çıkarak “Dünyadaki işsizliğin genel sebebi şudur.” genellemesine ulaşmak tümevarım yönteminin sosyolojide kullanılmasına örnek verilebilir.

Tümdengelim: Tümden tikele ya da yasalardan olgulara inme biçimindeki akıl yürütmeye tümdengelim denir. Bu yöntemde araştırmaya mevcut bir kuram ile başlanır. Mevcut kurama dayalı olarak geliştirilen hipotez baştaki hipotezi doğruluyorsa sonuç doğru kabul edilir. Örneğin, eğitim düzeyinin artmasıyla çocuk sahibi olma eğiliminin azaldığına dair bir kuram varsa bu kuramdan yola çıkılarak ailelerin eğitim düzeyine göre çocuk sahibi olma eğilimlerinin belirleneceği bu yöntemle söylenebilir.

Analoji: İki olay veya varlık arasında bilinen benzerliklerden yararlanarak bilinmeyen benzerliklerin bulunmasıdır. Bu yolla elde edilen bilgi sadece bir varsayımdır. Örneğin, İspanya ve Türkiye Akdeniz iklimine sahiptir. İspanya’da göç oranı düşüktür. O halde Türkiye’de de göç oranı düşüktür şeklinde bir yargıya varmak analojiye örnek verilebilir.

Diyalettik Yöntem: Bu yöntem, doğanın olduğu gibi toplumun da çelişkiler ve çatışmalar üzerinden gelişen ilerlemesi kabul edilerek toplumu inceleme yoludur. Karşıtların çelişkisi, değişim-dönüşüm, hareket ve bütünlük olmak üzere dört temel ilkeye dayanır. Her şey var olabilmek için kendi zıddını da yaratmak ve onunla girdiği bir çatışma sürecinde devamlı olarak değişmek zorundadır.

Pozitivist Araştırma Yöntemi: Pozitivist yaklaşım; toplum hakkında nesnel, kesin, genel geçer bilgilere ulaşılabilirliğini ve doğa bilimlerinin yöntemlerinin sosyolojide kullanılabileceğini öne sürer. Pozitivist bilim insanları tarafsız olmaya, istatistiksel ölçmelere, sayılabilir durumlara ve gözlenebilir olaylara çok önem verirler.

Anlama-Yorumlama Yöntemi: Anlamacı-yorumlayıcı yaklaşım; toplum ve doğanın farklı olduğunu, doğa bilimlerindeki nedensellik ilkesinin toplumsal konuları incelerken geçerli olmadığını düşünür. Buna göre sosyoloji toplumsal eylemin amacını ve anlamını kavramaya ve yorumlamaya odaklanmalıdır. Bu yöntemi kullananlar katılımlı gözlem, alan araştırması, derinlemesine görüşme gibi araştırma tekniklerini ile elde ettikleri niteliksel verileri yorumlayarak anlamaya çalışırlar.

DİKKAT

Bu yöntemde; katılımlı gözlem, alan araştırması, uzun süreli ve derinlemesine görüşme vb. teknikler kullanılır.

Tarihsel İnceleme: Tarihsel sosyoloji, tarihsel malzemeyi kullanarak toplumsal olgu ve olayları anlamaya ve açıklamaya çalışır. Örneğin, günümüzü yahut da içinde yaşadığımız toplumsal yapıyı ve onun sorunlarını anlamak için tarihsel süreç ve o süreçte yaşanan dönüşümleri anlamak gereklidir.

Sosyolojide kullanılan bilimsel yöntemlerin uygulanabilmesi için bazı verilere ihtiyaç vardır. Bu verileri elde etmek için ise araştırmanın yöntemine bağlı olarak bazı veri toplama teknikleri kullanılır.

Yapılandırılmış (Sistematik) Gözlem: Şartları araştırmacı tarafından oluşturulan ve araştırmacı tarafından değiştirilen gözlem şeklidir. Sistematik gözlemlerde araştırmacı neyi, nasıl gözlemleyeceğini ve kaydedeceğini bilmekte, gözlemlerini elindeki gözlem çizelgesine, soru listesine veya testlere kaydetmektedir. Sosyolojik araştırmalarda araştırılmak istenen bireylerin tamamı evren kavramıyla, evreni temsil edici nitelikteki örnek grup ise örneklem kavramıyla ifade edilir.

DİKKAT

Araştırılmak istenen bireylerin tamamı **evren** kavramıyla, evreni temsil eden örnek grup ise **örneklem** kavramıyla ifade edilir.

Anket: Önceden hazırlanmış soruların cevaplayıcılara posta, genel ağ veya telefon aracılığıyla ya da yüz yüze sorulduğu veri toplama tekniğidir. Anketler sayesinde bireylerin toplumsal olaylar, davranışlar, görüşler ve tutumlarla ilgili görüşlerini öğrenmek mümkün olur.

DİKKAT

Anket tekniğinin başarısı örneklem grubunun evreni ne kadar iyi temsil ettiğine bağlıdır.

Yapılandırılmış Görüşme: Önceden belirlenmiş ve standart bir görüşme formunda (soru kâğıdı) yazılı bulunan soruların görüşülen bireylere yüz yüze sorulduğu veri toplama tekniğidir.

Araştırmacı, görüşme tekniğinde deneklere bir dizi açık uçlu soru sorar. Denekler bu sorulara diledikleri gibi cevap verirler. Görüşme tekniği; bu yanılla önceden belirlenmiş seçeneklerden oluşan anket tekniğinden ayrılır.

DİKKAT

Bireylerin sorulara diledikleri gibi cevap verebilmesi yapılandırılmış görüşmeyi anketten ayıran en önemli farktır.

Survey: Araştırılma evrenini temsil edecek bir örnekleme sahip olan, standart veri toplama araçlarının kullanıldığı ve verilerin birden çok veri toplama tekniği ile toplandığı araştırma tekniğidir.

Monografi: Toplumda sınırları belirlenmiş bir konunun, bir toplumsal birimin anket, gözlem, görüşme gibi teknikler yoluyla, her yönüyle derinlemesine incelenmesidir. Monografi tekniğini kullanan araştırmacı inceleyeceği olayın ya da bir toplumsal birimin kapsamına giren grupların hepsini ele almak yerine örnekleme olarak bunların birkaçını alıp tüm yönleriyle derinlemesine inceler. Burada önemli olan seçilen örneklemin, temsil ettiği bütünün özelliklerini taşımasıdır. Monografi tekniğini ilk kez uygulayan Frederic Le Play (Firederik Lö Piley, 1806-1882) işçi aileleri üzerinde araştırma yapmıştır.

DİKKAT

Monografide araştırmacı, konu kapsamına giren grupların hepsini ele almak yerine seçeceği örneklem üzerinde derinlemesine inceleme yapar.

Sosyometri: Bir grubu oluşturan bireyler arasındaki tutum ve davranış örüntülerini belirlemek için kullanılan yöntem sosyometri adı verilir. Bir toplumsal gruba bağlı üyelerin birbirine karşı duydukları sevgi, saygı, kıskançlık, beğeni gibi duygusal bağları ortaya çıkarmaya çalışan bir ölçme tekniğidir. Sosyometri bir grubun üyelerine birbirlerine karşı ne hissettiklerini sorma temeline dayanır. Bir grup içindeki kişilerin birbirlerine yaklaşma ve uzaklaşma dereceleri sosyometrik testlerle ölçülür. Elde edilen bilgiler sonucunda sosyogram denilen şema ya da grafikler oluşturulur.

DİKKAT

Sosyometri, küçük grupların incelenmesinde önemli bir tekniktir.

Derinlemesine Görüşme: Az sayıda insanla görüşülerek ayrıntılı ve derinlemesine bilgi edinilmesinin hedeflendiği, standart bir görüşme formunun kullanılmadığı veri toplama tekniğidir.

Yapılandırılmamış (Basit) Gözlem: Gözlem çizelgesi gibi standart bir veri toplama aracının kullanılmadığı veri toplama tekniğidir. Katılımlı ve katılımsız gözlem olmak üzere iki türü vardır. Araştırmacının çalıştığı konuyla ilgili grubun içine girip grubun bir parçası olmaya çalıştığı gözlem katılımlı gözlemdir. Araştırmacının gözlemlediği grubun bir üyesi hâline gelmediği, bireylerin dışarıdan gözlemlendiği teknik ise katılımsız gözlemdir.

DİKKAT

Yapılandırılmamış gözlemde standart veri aracı kullanılmaz.

Yaşam Öyküsü: Bir araştırma probleminin taşıyıcısı olan bireylerin yaşam süreçlerinin ince ayrıntılarına inilerek ilgilenilen olgu ya da olayın somut bir içerik ve bir örnek olay üzerinden araştırıldığı tekniktir.

Örnek Olay (Vaka) İncelemesi: Sınırları belirlenmiş bir sosyal olayın kendi bağlamı içinde çeşitli veri toplama teknikleriyle bilgi toplanarak bütüncül olarak araştırıldığı veri toplama tekniğidir. Örnek olay incelemesinde inceleme alanı tek bir konuyla sınırlıdır. Olay incelemesi tekniği, incelenen olaya derinliğine nüfuz edebilme, olay hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olabilme ve olayın tekilliğini kavrayabilme imkânı verir.

DİKKAT

Örnek olay incelemesi en çok kriminoloji alanında kullanılır.

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda gerçekleştirilen reformlar, yeni bilgilerle donanmış bir yönetici-aydın sınıfı ortaya çıkarmıştır. Jön Türkler olarak adlandırılan bu reformist aydınlar yeni bir toplumsal düzen kurmakta sosyolojiden faydalanmak istediler. Osmanlı aydınlarının oldukça erken bir tarihte sosyoloji ile ilgilenmesinin başlıca nedeni, dönemin Osmanlı aydınlarının Fransızca bilmeleri ve sosyolojinin doğduğu Fransa ile yoğun ilişki içinde olmalarıydı. Sosyolojinin kurucusu ve isim babası Auguste Comte aynı zamanda Jön Türklerin benimsemiş olduğu pozitivizmin de kurucusuydu.

Ziya Gökalp (1876-1924)

1914 yılında İstanbul Darülfünununda sosyoloji kürsüsünü kurarak sosyolojinin Türkiye'de kurumsallaşmasını sağlamıştır. "Hars ve Medeniyet" adlı kitabında üzerinde durduğu kültür (hars) ve uygarlık (medeniyet) kavramları Ziya Gökalp sosyolojisinin ana eksenini oluşturur. Gökalp'ın Türkiye sosyolojisinde kültür kavramına ilk defa karşılık araması ve bu karşılığı "hars" olarak belirtmesi önemlidir.

Sosyoloji çalışmaları Türkiye Cumhuriyeti'nin biçimlenmesini doğrudan etkilemiştir. İmparatorluktan ulus-devlete geçiş sürecinde ülkenin millî bilince dayalı modern bir kültürle Batı medeniyetine dâhil olmasını amaçlamıştır. Gökalp toplumları ilkel ve millet olabilmiş toplumlar olarak ikiye ayırır. Millet olabilmiş toplumların aynı zamanda din, ahlak, hukuk, güzel sanatlar, dil, iktisat, bilim ve teknik gibi konulardan oluşmuş bir geleneğinin ve millet bilincinin olması gerektiğini söyler. Gökalp, medeniyet ve kültürü (hars) birbirinden ayrı olarak kavramlaştırmıştır. Batı medeniyetine Türk kültürünü koruyarak dâhil olmayı amaçlamıştır. Örneğin Türk halk türkülerinin Batılı müzik formunda yeniden yorumlanması ile modern bir Türk müziği oluşturulmasını hedeflemiştir. Gökalp, Fransız sosyolog Durkheim'dan etkilenmiştir. Durkheim'ın kolektif bilinç vurgusunda olduğu gibi toplumun birlik ve bütünlüğünü ön planda tutmuş, düzeni sağlayacak ahlaki kurallara ve dayanışmaya önem vermiştir. Ona göre Türk toplumu imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle olmalıdır. Birey-toplum sorunsalına "Fert yok cemiyet var, hak yok vazife var." diyerek bireyci değil kamucu bir yaklaşım getirmiştir. Türkçülüğün Esasları, en önemli eserleri arasındadır.

DİKKAT

Ziya Gökalp ülkenin millî bilince dayalı modern kültürle Batı medeniyetine dahil olmasını amaçlamıştır.

DİKKAT

Gökalp, medeniyet ve kültürü (hars) birbirinden ayrı olarak kavramlaştırmıştır.

Prens Sabahattin (1879-1952)

Prens Sabahattin Sosyoloji alanında çalışma yapan ilk Türk aydınlarından birisidir. “Ademi merkezîyetçilik” adını verdiği siyasi düşünceyi savunmuştur. Siyasal düşüncesini bir kuramda temellendirmek için ya da siyasal fikirlerini sistemleştirmeye yarayan bir araç bulmak için Le Play’i (Lö Piley), onun sosyoloji okulunu ve sosyolojik düşüncesini benimsemiştir. “Türkiye Nasıl Kurtarılabılır?” adlı çalışması temel eserlerindendir. Ona göre toplumsal yapıyı kemiren, Türk toplumunu uçuruma sürükleyen hastalığın nedenlerinden ilki özel hayatta geleneğe dayanan ve bireyselliği öldüren eğitim sistemi, ikincisi genel hayatta merkezîliğe dayanan yönetim sistemidir. Prens Sabahattin, kişisel girişim ve ademi merkezîyetçiliğe (merkezî olmayan bir yönetim) dayanan bir üretim ve yönetim biçimini, liberalizmi savunmuştur. O, bir araştırmacı olmaktan daha çok reform programları öneren bir düşünür olarak öne çıkmıştır.

Niyazi Berkes (1908-1988)

Osmanlı Devleti Dönemi’nden başlayarak Türkiye’nin geçirdiği toplumsal dönüşümler üstüne çalışmalar yapmıştır. Çalışmalarının ana konusu Türkiye’nin çağdaşlaşma sorunudur. Niyazi Berkes’e göre Türkiye’nin Batılılaşması; laiklik, çağdaşlaşma ve milliyetçiliğin birleşimi ile gerçekleşebilecektir. Türkiye’nin laiklik sürecinin kökeninin Osmanlı Devleti’nde başladığını savunmuştur. II. Mahmut Dönemi’nde yapılan hukuki düzenlemelerin bu süreci başlattığı; Şinasi, Namık Kemal, Ali Suavi gibi o dönemin Türk aydınlarının da düşünsel arka planı oluşturduğu görüşündedir. Laikliğin “sekülerizm” kavramıyla ifade edilmesi gerektiğini, bunun da sadece üst yapıyla değil bütün bir toplumsal yapıyla ilgili olduğunu savunur. Türkiye Cumhuriyeti’nin ekonomik ve siyasi yanlarının anlaşılabilmesi için tarihî kopukluk sorununun giderilmesi gerektiği görüşündedir. Türkiye’de Çağdaşlaşma adlı kitabında tarihsel olayların cumhuriyet rejimini hazırladığını iddia eder.

Mübeccel Belik Kıray (1923-2007)

Türkiye’de sosyolojinin üniversitelerde kurumsallaşmasında önemli rol oynayan Kıray, toplumsal değişmeyi ele alma tarzı ile bir ekol oluşturmuştur. “Ereğli-Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası” adlı çalışması en iyi bilinen çalışmalarından biridir. Bu çalışmada Kıray’ın belirlediği özgün kavramlardan biri “tampon kurum”dur. Ona göre tampon kurumlar ve ilişkiler göreceli olarak daha hızlı ve daha kapsamlı değişme hâllerinde oluşur ve toplumsal bütünleşmeyi olanaklı kılar. Tampon kurumlar toplumsal değişimin olumsuz etkilerini azaltır ve toplumsal çözülmenin önüne geçer. Kıray, Ereğli’de yaptığı araştırmalar sırasında fark ettiği tampon kurumları, toplumsal gerçeğin bir parçası olarak gözlemlemiştir. Örneğin köylü ve tüccar ilişkilerinin yüz yüze olması, borç vererek kredi açma, çeşitli işlerde yardımcı olma gibi toplumsal ilişkiler, hızlı toplumsal değişimin olumsuz etkilerini azaltma işlevi görmüştür. Bu araştırmada tampon kurumlara başka bir örnek de ailedir. Kıray’a göre bir yandan aile içinde kadının önem arz etmesi diğer yandan da geniş ailenin varlığı toplumsal değişimin olumsuz etkilerini azaltıcı işlevler görmüştür. Mübeccel Belik Kıray, Türk sosyolojisinde sosyolojik kuramlar geliştirmenin ve alan araştırması yapmanın zor olduğu görüşünü yıkan önemli ve öncü bir sosyologdur. Kıray, kuramsal donanımının yanı sıra olguları kavramsallaştırma, kuram ile veriyi birleştirme, bulguları tartışmaya açma ve toplumun yapı ve süreçlerini dikkate alarak yorumlama gibi çok önemli yöntemsel ilkeleri hayata geçiren ilk Türk sosyoloğu olmuştur.

Toplumsal hayatın içinde yaşanan hiçbir olay bireylerden bağımsız ve kendiliğinden oluşmaz. Bütün toplumsal değişimler bireylerin iradesiyle gerçekleşir. Toplumdaki her değişim de bireyleri doğrudan etkiler. Geçmişten bugüne bireyler, biyolojik ve psikolojik olarak varoluşlarını bir toplulukla ya da daha örgütlü bir yapı olan toplumla yaşayarak devam ettirebilmiştir. Bireyler sadece içinde yaşadıkları toplumun değil tüm toplumların izini taşırlar. Çünkü tarih boyunca biriken tüm bilgi, yetenek, beceri ve bilgelikten etkilenirler

DİKKAT

Bireyler tüm toplumların izini taşırlar.

SOSYALLEŞME

Bireylerin içinde bulundukları toplumun değer, tüm resmî ve resmî olmayan kural, davranış kalıbı ve hayat için gerekli becerileri öğrendikleri süreçte **sosyalleşme** denir. Sosyalleşmenin hem toplumsal hem bireysel boyutu söz konusudur. Toplum açısından sosyalleşme, toplumun kültürünü kuşaklar boyu aktarma ve kendini sürdürme yoludur. Birey açısından sosyalleşme ise bireyin davranışları, tutumları, becerileri öğrenme; kişiliğini oluşturma ve toplumla bütünleşme yoludur.

KURAMSAL PERSPEKTİF

Sosyalleşme sürecindeki tüm öğrenmelerin, bireylerin kişilik oluşturma ve geliştirme biçimleri üzerinde doğrudan etkisi vardır. Kişiliğin oluşumu ile sosyalleşme arasında doğrudan bir ilişki olduğu için bu kuramlara “sosyalleşme kuramları” denir. Birçok sosyalleşme kuramı olmakla beraber, öne çıkanlar Emile Durkheim, Karl Marx, Charles Horton Cooley (Çarls Hortin Kuli), George Herbert Mead ve Sigmund Freud (Zigmund Froyd) tarafından formüle edilmiştir. Durkheim, bireylerin kişiliklerinin oluşumunda zihinsel süreçlerin değil toplumsal kabullerin belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Marx, kişiliğin insanın doğasına uygun olarak değil bireyin dışındaki güçlerin belirlemesiyle gerçekleştiğini, bu yüzden de insanın kendi doğasına yabancılaştığını vurgulamıştır. Mead ve Cooley, sosyalleşmenin toplumsal yönüne dikkat çekmiş ve sosyalleşme yoluyla bireyin kendisini başkasının yerine koymayı, dünyaya ve kendisine onların bakış açısından bakmayı öğrendiğini öne sürmüşlerdir. Freud ise insanların biyolojik yönünün kişiliğin oluşumunda daha etkili olduğunu ve bireylerin daima toplumla çatışma hâlinde olduğunu iddia etmiştir.

SOSYALLEŞMENİN UNSURLARI

Toplamlar istenilen düzen çerçevesinde varlıklarını devam ettirmek için resmî ya da resmî olmayan kurallara, davranış kalıplarına ve yaptırımlara ihtiyaç duyar. Bu kural ve yaptırımlar toplumdan topluma ya da aynı toplumda zamandan zamana değişiklik gösterebilir. Ayrıca tüm toplumlarda benzer kurallar ve yaptırımlara da rastlanır. Bireyler tarafından öğrenilmesi ve benimsenmesi istenen kurallar ve davranış kalıpları toplumsal kurumlar aracılığıyla bireylere aktarılır. Sosyalleşme sürecine etki eden unsurlar şunlardır:

Aile

Aile, insan yaşamında sosyalleşmenin yaşandığı ilk ve en önemli kurumdur. Bir bebeğin hayati ihtiyaçlarının karşılanması başka bireylerle ilk etkileşimler ailede gerçekleşir. Aynı şekilde anaokuluna başlayana kadar bir çocuğun davranış ve beceri kazanma sürecinde öğrendiği birçok şey, ailede gerçekleşir. Toplum açısından aile, tüm toplumsal kural ve değerler sisteminin yeni nesillere aktarımını sağlayan en önemli kurum olduğundan oldukça işlevseldir. Ailede kazanılan değerler, öğrenilen davranış kalıpları ve beceriler çocukların diğer bireylerle kurduğu ilişkinin şeklini belirler.

Arkadaş Grupları

Arkadaş grupları; benzer ilgi alanlarını paylaşan, çoğunlukla aynı yaş grubunda yer alan bireylerden oluşur. Çocuk, arkadaşlarıyla olan ilişkilerinde onlardan birçok şey öğrenir. Bu gruplar çocuğun ya da gencin sosyalleşmesini, grupta güven ve statü elde etmesini, kabul görmesini sağlar. Çocuklar akranlarıyla oyun sırasında paylaşma, iş birliği, kurallara uyum, hatta rekabet gibi konularda ilk deneyimlerini kazanırlar.

Okul Hayatı

Okul bilgi ve becerilerin daha kapsamlı bir biçimde kazandırıldığı ve ilk resmî kurallarla karşılaşılacak kurumdur. Bireylerin okul aracılığıyla hem bilgi beceri kazanması hem de toplumun değerler sistemini ve kurallarını benimsemesi beklenir. Okul sayesinde çocuklar ve gençler, yetişkinlerin dünyasına hazır hâle gelirler.

Kitle İletişim Araçları

Kitle iletişimi, bireylerin sosyalleşme süreçlerini önemli ölçüde belirler. Kitle iletişim araçları yoluyla bireylere hem yerel hem evrensel değer, inanç, ideolojiler yanında normal ve anormalin tanımları da aktarılır. Kitle iletişim araçları ile sosyalleşme süreci teknolojik boyuta ulaşmıştır. Çocuk ve yaşlıların genellikle televizyon karşısında, genç ve genç yetişkinlerin ise genellikle genel ağda vakit geçirme istatistikleri sosyalleşme sürecinin her aşamasında kitle iletişim araçlarının etkisini gözler önüne sermektedir.

Sosyal Medya

Bireyler sosyal medya platformları aracılığıyla düşüncelerini, yorumlarını, beğenilerini, fotoğraf ve video içeriklerini diğer bireylerle hızlı bir biçimde paylaşabilirler.

DİKKAT

Diğer kitle iletişim araçlarından farklı olarak sosyal medya çift yönlü bir etkileşimi mümkün kılar.

Cinsiyet, sosyoekonomik düzey, etnisite gibi faktörler de sosyalleşme sürecini belirler. Toplumun cinsiyetlerle ilgili kural, beklenti, kalıp ve yasakları cinsiyet kimliklerinin biçimlenmesinde etkili olur. Örneğin oyuncak olarak kız çocuklara bebek, erkek çocuklara araba hediye edilmesi cinsiyetlere yüklenen anlamlarla ilişkilidir. Bireylerin sosyoekonomik düzeyleri; hayat tarzlarını, duygu, düşünce ve davranış biçimlerini belirlediği için sosyalleşme sürecinde etkili olan unsurlardan biridir. Genel nüfus içinde soy, dil ya da din yönünden farklı bir kategori olarak adlandırılan etnisite; kültür aktarımında ve dolayısıyla da sosyalleşme sürecinde belirleyici olmaktadır.

DİKKAT

Etnisite; ortak ırksal, ulusal, kabilesel, dinsel, dilsel veya kültürel kökenleri olan insan gruplarını tanımlamak için kullanılan kavramdır.

Sosyalleşme süreci farklı aşamaları ve boyutları ile süreklilik gösterir. Çocukluk ve ergenlik, sosyalleşmenin en önemli aşamalarıdır. Ancak sosyalleşme sadece çocuklar ve gençler için kritik bir öneme sahip değil, sosyalleşme hayat boyu devam eden bir süreçtir.

Çocukluk:

Sosyalleşmenin ilk basamağı bebeklik ve çocukluktur. Bu dönemlerdeki sosyalleşme daha çok benlik oluşturma, beceri ve davranış kazanma temellidir. Bebekler doğduklarında benlik duygusuna sahip değildir. Bir süre sonra kendisinin ayrı bir varlık olduğunu, diğer bireylerle etkileşimi sayesinde fark eder ve böylece benlik oluşumu başlar. İnsanlar hayatlarının ilk yıllarında bilişsel, duygusal ve fizyolojik gelişimlerini diğer bireylerin ilgi, sevgi ve şefkatleri ölçüsünde sağlayabilir. Bebekler ve belli bir yaşa gelene kadar çocuklar, yetişkinlerin bakımından mahrum kalmaları durumunda varlıklarını devam ettiremezler. Öğrenme de ancak diğer bireylerin varlığıyla söz konusu olabilir. Çünkü çocuklar yürümek, konuşmak, kalem tutmak, sarılmak, tuvalet alışkanlığı kazanmak gibi en basit beceri ve davranışları bile diğer bireyleri taklit ederek öğrenirler. Çocukların bu becerilerle birlikte toplumun benimsediği ahlaki yargıları ve toplumsal kuralları da benimsemesi beklenir. Çocukluğun ne şekilde biçimlendiği, toplumların ekonomik ve kültürel yapısıyla doğrudan ilişkilidir.

Ergenlik:

Çocukluktan çıkıp yetişkinliğe geçiş olarak kabul edilen ergenlik dönemi, bağımsızlık kazanmanın ve kimlik oluşturma en kritik dönemidir. Bu dönem, kendine has özellikleriyle çocukluktan sonra sosyalleşmenin en önemli aşamasıdır. Çünkü bu dönemde arkadaş gruplarının aileden daha fazla önem kazandığı bir sosyalleşme sürecine girilir. Arkadaş gruplarının seçimi, ergenlerin olumlu ya da olumsuz davranış kazanmalarında büyük ölçüde belirleyicidir. Diğer taraftan bilişsel gelişimlerine paralel olarak adalet, eşitlik, özgürlük, otorite ve daha pek çok kavram üzerinde düşünme ve sorgulama becerileri; kimlik oluşturma süreçlerini biçimlendirir. Eğilim ve becerilerin keşfedilmesi, yetişkin hayatına hazırlık bu dönemde hız kazanır. Ergenlerin yetişkin olduklarında yapacakları işe uygun bir alan seçmeleri ve eğitimlerini o alan üzerinden sürdürmeleri beklenir.

Yetişkinlik:

Yetişkinlik dönemi, çocukluk ve ergenliğe kıyasla daha uzun bir dönemdir. Bu yüzden genç yetişkinlik ve ileri yetişkinlik olarak iki döneme ayrılarak ele alınır. Ortalama 20-40 yaş aralığı genç yetişkinlik, 40-65 yaş aralığı ise ileri yetişkinlik olarak kabul edilir. Genç yetişkinlik döneminde sosyalleşme, bireyin toplumdaki konumunu belirlemek üzere eğitim, iş, aile gibi konularda kritik kararların alınması ve uygulanması ile kendini gösterir. Bu kararların birçoğu toplumsal beklentilerle şekillenir. İleri yetişkinlik dönemindeki sosyalleşme sürecinde ise alınan kararların sonuçları daha net bir biçimde görülür ve muhasebesi yapılarak yeni kararlar alınabilir. Örneğin bireyler erken yetişkinlik döneminde seçtikleri mesleği ilerleyen dönemde değiştirerek yeni bir meslek edinebilirler. Tüm yetişkinlik dönemi meslek edinme, iş bulma, aile kurma, olabilecek tüm değişimleri organize etme gibi birçok sorumlulukla baş edilmesi gereken bir dönemdir ve toplumsal beklentiler bu dönemde alınacak kararları büyük oranda şekillendirir.

Yaşlılık:

Yetişkinliğin son dönemi olarak kabul edilen yaşlılığın tanımı ve algısı toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Dolayısıyla bireylerin bu dönemdeki sosyalleşme süreçlerini nasıl yaşadıkları, içinde yaşadıkları toplumun değerler sistemiyle doğrudan ilişkilidir. Ancak hangi toplumda olursa olsun yaşlıların farklı sosyal temaslara her zaman ihtiyaçları vardır. Yapılan araştırmalar, diğer bireylerle kurulan toplumsal ilişkilerin yaşlılarda sıkça görülen alzheimer hastalığının ortaya çıkma olasılığını düşürdüğünü göstermiştir. Yaşlıların sosyal olarak aktif olmaları, onları hem fiziksel hem zihinsel hem de sosyal olarak zinde tutmaktadır. Bu açıdan yaşlılık döneminin diğer bireylerle sosyal temasın azaldığı ya da tamamen kesildiği bir dönem olarak algılanmaması gerekir. Yaşlılık dönemi eğitim, iş, çocuk bakımı gibi sorumlulukların en aza indiği bir dönem olsa da bu dönemde yeni sorumluluklar devreye girebilir. Toplumun değerler sistemiyle birlikte gelir durumu, cinsiyet gibi faktörler yaşlılık döneminin nasıl geçirileceğini büyük ölçüde belirler.

SOSYALLEŞMENİN TOPLUMSAL İLİŞKİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Toplum açısından sosyalleşme, toplumun kültürünü kuşaklar boyu aktarma ve kendini sürdürme yoludur. Tüm toplumlar bireylere iyi ve kötünün ne olduğunu, nelerin önemli olduğunu ve bireylerden neler beklediğini çeşitli kurum ve organizasyonlar aracılığıyla aktarır. Toplum bu sayede istenilen düzen çerçevesinde varlığını sürdürür ve kendini sürekli yeniden üretir. Düzenin devamlılığı için nelerin önemli olduğu toplumdan topluma farklılık gösterir. Bu açıdan toplumların özgün yapısı sosyalleşmenin biçimini de özgün kılar.

TOPLUMSAL STATÜ

Toplum veya grup içindeki bireylerin birbirleriyle ilişkileri sosyal etkileşimi oluşturur. Bireylerin günümüz toplumlarındaki sosyal etkileşimlerinin çoğu kişisel etkileşimlerden çok sosyal statülere ve sosyal rollere dayalı etkileşimlerdir.

Toplumsal Statü; bir kişinin toplum içinde işgal ettiği yer, konum, mevki, makam demektir. Her birey toplumda belirli bir yer işgal eder. Örneğin öğrenci, öğretmen, esnaf, çocuk, bakan, kral, ağa vb. birer toplumsal statüdür. Bu statülerin ne anlama geldiğini toplum belirler. Statü, toplumun üyelerine verdiği değeri gösterir. Tüm statüler diğer statülerle ilişkisi içinde anlam kazanır. Örneğin bir öğretmen öğrencileri sayesinde öğretmenlik statüsünü elde eder. Dolayısıyla öğretmenlik statüsü öğrencilik statüsüyle bir anlam kazanır. Toplumsal statüler bireye bazı haklar, yükümlülükler ve ayrıcalıklar getirir. Statüler ait oldukları bireylerin yakınlarına da bazı hak, yükümlülük ve ayrıcalıklar getiriyorsa buna “statü aktarımı” denir. Toplumsal statüler elde ediliş biçimine göre ikiye ayrılır:

Verilmiş statü (Doğuştan elde edilen): Milliyet, cinsiyet, etnik köken gibi bireyin çaba göstermeden, kendi iradesi dışında, doğuştan elde ettiği statülerdir.

Kazanılmış statü: Meslek, eğitim düzeyi, anne ya da baba olmak gibi bireyin seçimleri, eğilimleri ve becerileriyle kendi çabasıyla elde ettiği statülerdir. Bireylerin birçok statüsü vardır.

Bir birey aynı anda hem işçi hem sendika temsilcisi hem bir çocuğun annesi hem de bir annenin çocuğu olabilir. Ancak herkesin “anahtar statü” denilen başat bir statüsü vardır. **Anahtar statü**, bireyin statüleri içinde en belirleyici ve baskın olandır. Örneğin bir bakan ilkokul arkadaşları ile buluştuğunda arkadaşları ona bakan gibi davranacaklardır. Bu örnekte görüldüğü gibi bakan statüsü baskın statüdür. Anahtar statünün belirleyicisi, bireyin başarıları kadar toplumun değerlerine de bağlıdır.

DİKKAT

Herkesin “anahtar statü” denilen başat bir statüsü vardır.

TOPLUMSAL ROL

Bireylerin sosyal statülerine bağlı olarak yapmaları gereken davranışlara toplumsal rol denir. Toplumsal rol, bireyin statüsünün ölçülmesinde kullanılan ölçütlerden biridir. Servet, soy, cinsiyet, yaş ve diğer statü ölçütlerinin yanı sıra kişinin toplumdaki işlevsel yararlılığı da statüsünün belirlenmesinde dikkate alınır. İşlevsel yararlılık kişinin toplumsal rolünü gerçekleştirirken ne yaptığına işaret eder. Dinamik bir kültürde kişilerin rollerinin çeşitliliği de sosyal statü değerlendirmesinde bir ölçüt olarak kullanılabilir. Bir birey aynı anda doktor, eş, baba olabilir ve bu statülere ilişkin farklı rolleri vardır. Bireylerin farklı toplumsal statü ve sosyal rollere sahip olmaları anahtar rol, rol pekişmesi ve rol çatışması gibi durumları ortaya çıkarır.

Anahtar Rol: Bazen belirli bir toplumsal rol, diğerlerine göre daha fazla öne çıkar ve diğer roller üzerinde de belirleyici olur. Bu türden role anahtar ya da baskın rol denmektedir. Örneğin sizin toplumsal yaşamda öne çıkan statünüzün “öğrencilik”, ebeveynlerinizin ise “meslekleri” olması anahtar statü ile açıklanabilir. Bireylerin anahtar statülerine göre sergilemeleri beklenen davranışlar da anahtar rollerini gösterir.

Rol Pekişmesi: Bir rolün bireyin diğer rolünü yerine getirmesini kolaylaştırmasıdır. Böylece kişi, sahip olduğu statüyü ve onun gerektirdiği rolleri yerine getirmede kolaylık yaşar. Öğretmen olan bir ebeveynin çocuklarını eğitirken öğretmenlik bilgilerini kullanması veya beslenme uzmanı olan bir ebeveynin çocuğunun beslenmesi konusunda bu uzmanlığını kullanması rol pekişmesine örnektir.

Rol Çatışması: Farklı sosyal statülere sahip olmak ve bu statülere ilişkin farklı rol ilişkilerini yürütmek roller arasında çatışma olasılığını artırabilir. İki veya daha fazla statüdeki rollerin birbirini zorlaştırmasına rol çatışması denir. Örneğin çalıştığı yerde çocuğunun yöneticisi olan bir kişi ebeveynlik ve yöneticilik rolleri arasında çatışma yaşayabilir. Ebeveynlik rolü koruyucu bir tutum sergilemesini gerektirirken yöneticilik rolü tarafsız bir tutum sergilemesini gerektirir. Bu iki beklenti arasındaki zıtlık rol çatışmasıyla ifade edilir. Kardeşinin oynadığı basketbol maçında hakemlik yapan bir kişinin ağabeylik rolü ile hakemlik rolünden hangisine uygun davranacağına karar verememesi de rol çatışmasına örnek oluşturur.

TOPLUMSAL SAYGINLIK

Topluman bireylere ya da gruplara gösterdiği saygıya “**toplumsal saygınlık**” (prestij, itibar) denir. Bu saygınlık bireyin toplumsal statüsünden kaynaklanıyorsa “statüye dayalı saygınlık”, kişisel özellikleri nedeniyle kazanılmışsa “**kişisel saygınlık**” adını alır. Statüye dayalı saygınlık, statü sona erdiğinde onunla birlikte sona erer. Kişisel saygınlık ise sürekliktir. Örneğin bir büyükelçi görevinden ayrıldığında statüsel saygınlığı sona erer. Fakat kişisel özellikleri nedeniyle saygı görmeye devam edebilir. Birey, statüsünün gerektirdiği rolleri ne kadar yerine getirir ve statü ile rol uyumunu ne kadar sağlarsa toplum tarafından o kadar kabul görür. Bireyin zekâ, yetenek, ahlak vb. yönleri ne kadar saygı göreceğini belirler. Örneğin herhangi bir meslekteki bireyin başarılı çalışmalarından dolayı diğer meslektaşlarına oranla daha saygın ve aranılır olmasıdır.

TOPLUMSAL DEĞER

Toplumsal değerler, toplumda ortaklaşa kanılar sonucu oluşmuş, toplum üyeleri tarafından paylaşılan, toplumun iyiliği ve gereksinimlerinin karşılanması açısından önemli, duygularla yakından ilişkili olan maddi ve manevi şeylerin olumlu ya da olumsuz niteliklemlerle adlandırılmasıdır. Toplumsal değerler, o toplumun kültürel hedeflerine göre şekillenir ve toplum tarafından benimsenmesi gereklidir. Değerler, maddi ve manevi niteliklere sahiptir. Örneğin maddi yapısı dışında ulusal bayraklar bağımsızlığın simgesi olarak manevi bir değere sahiptir.

! DİKKAT

Toplumsal değerler, maddi ve manevi niteliklere sahiptir.

Değerler yerel ve evrensel değerler olarak ikiye ayrılır. Yerel değerler sadece belirli bir toplumun üzerinde uzlaştığı değerlerdir. Örneğin misafirperverlik her toplumda kabul edilen bir değer değildir. Ancak Türk toplumunda oldukça önemli bir değerdir. İnsan hakları, eşitlik, özgürlük, sevgi, saygı, hoşgörü, dürüstlük vb. hemen hemen tüm toplumların üzerinde uzlaştığı değerler olduğu için evrensel değerler olarak kabul edilir.

Toplumsal Değerlerin Özellikleri

- Toplumsal değerler, toplumun bütünü ya da toplumsal grup üyeleri tarafından bilinir, benimsenir ve bunlara toplumun çoğunluğu tarafından uyulur.
- Toplumsal yapı ve düzenin korunması ve sürdürülmesinde önemli bir güce sahiptir. Değerler, kuşaktan kuşağa aktarılır.
- Toplumsal değerler, toplumsal ilişkilerin düzenleyicileri arasında yer alır. Toplumsal kurallara temel oluşturur ve zorlayıcıdır.
- Bir davranış ya da ilişkinin çoğunlukla olumlu olarak kabul edilmesi yürürlükteki toplumsal değerlerle uyum içinde olmasına bağlıdır.
- Değer sistemleri kültürden kültüre veya aynı kültürde, zamandan zamana ve hatta aynı toplumda da bir bölge ve sınıftan diğerine farklılık gösterir.

Toplumsal Değerlerin Yerine Getirdiği Önemli İşlevler

- Bireyler ya da gruplar tarafından ortak olarak benimsenip paylaşıldığı için dayanışmayı güçlendirir.
- Değerler, toplumda istenilen düşünme ya da davranma yollarının belirleyicisidir. Değerler, bireylerin toplumsal rollerini seçmelerinde ve gerçekleştirmelerinde rehberlik eder.
- Statüler belirlenirken toplumsal değerler etkili olur.
- Toplumsal değerler, bireyin “toplumsal kimliği”ni oluşturma sürecinde de bir işleve sahiptir.
- Toplumsal değerler zorlayıcıdır. Bu zorlayıcılık birlikte hareket etme ve ortaklaşa bir kimliğin oluşmasında rol oynar.

TOPLUMSAL NORM

Önceden belirlenmiş, bireylerin nerede ve nasıl davranmaları gerektiğini düzenleyen ve yaptırım gücü olan kurallar sistemine **toplumsal norm** denir. Toplumsal değerlerle çerçevesi çizilmiş olan genel kabul ve ölçütler, davranışlara yön veren kurallara dönüştüğünde “toplumsal norm” adını alır. Böylece değerler kuralları belirlemiş olur. Örneğin yaşlılara saygı duymak toplumsal bir değerken toplu taşımada bir yaşlıya yer vermek toplumsal bir normdur.

! DİKKAT

Bir normun önem derecesi, toplumdan topluma farklılık gösterir.

Toplumsal Norm Çeşitleri

Yazılı Olmayan (Resmî Olmayan / İnfomal) Normlar: Âdet, gelenek, görenek ve görgü kuralı gibi yazılı olmayan normlardır. Yazılı olmayan normlara uymamak toplum tarafından dışlanmaya ya da ayıplanmaya sebep olur. Örneğin toplu taşıma araçlarında çevreyi rahatsız edecek şekilde telefon görüşmesi yapmak toplumsal bir normu ihlal etmektir ve toplum tarafından ayıplamayla tepki verilir.

Yazılı (Resmî / Formal) Normlar: Anayasa, tüzük, yönetmelik, kararname gibi resmî kurumlarca çerçevesi çizilmiş bir dizi resmî kural, yazılı norm kapsamına girer. Yazılı normlara uymayanlar resmî kurumlarca cezalandırılır. Örneğin kırmızı ışıkta geçen kişilere, ilgili yasa gereği ceza verilir.

Toplumsal Normların Özellikleri

- Toplumun düzen ve devamlılığını sağlar.
- Toplumsal kontrolü sağlar.
- Çoğunluğun sosyal normlara uyması sosyal bütünleşmeyi sağlarken uymaması ise sosyal çözülmeye neden olur.
- Uymayanlar cezalandırılır, zorlayıcıdır.
- Bireylerin davranışlarını sınırlayan emir ve yasaklardır.
- Toplumdan topluma veya zamanla değişir.
- Toplumsal süreç içinde veya merkezî otorite tarafından oluşturulabilir.

TOPLUMSAL KONTROL

Birey ve grupların toplumsal düzene uyum sağlayabilmeleri için kullanılan mekanizmaların bütününe **toplumsal kontrol** denir. Toplumsal kontrol üç ana unsurla sağlanır: toplumsal değerler, toplumsal normlar ve toplumsal kurumlar.

! DİKKAT

Toplumsal kontrol, resmî kurumlar eliyle caydırıcı ve cezalandırıcı yöntemlerin yanı sıra izleme, sansür gibi önleyici uygulamalarla da sağlanmaya çalışılır.

Toplumsal kontrol, **formel (resmî)** ve **informel (resmî olmayan)** olarak ikiye ayrılır. **Formel toplumsal kontrol**, sapma davranışlarını önlemek ya da düzeltmek için kanun hâline getirilmiş kurallar ve kurumlaşmış kamu mekanizmalarıdır. Yazılı kurallardır. Hukuk kuralları bu kontrol türüne örnektir. Hukuka aykırı davrananlara, mahkemeler yasalarla belirlenen cezaları verir. **İnformel toplumsal kontrol**, toplumun normlarına ve değerlerine uyum sağlamaya yönelik dolaylı ve resmî olmayan mekanizmalardır. Din, ahlak, gelenek, örf, âdetler resmî olmayan kurallardır. Bu kurallara uymayanlar ayıplanma, dışlanma, hor görülme gibi yaptırımlarla karşılaşır.

Toplumsal Kontrolün İşlevleri

- Toplumsal kontrol birey davranışlarını sınırlar ve toplumsal değerleri benimsetir. Böylece toplum çıkarlarını korur.
- Toplumsal ilişkilere bir düzen getirir. Getirdiği sınırlamalarla toplumsal ilişkileri yönlendirir ve insanların başkalarına zararı olabilecek davranışlarına engel olur.
- Ödül ve cezalarla bireyleri iyi davranışlarda bulunmaya zorlar. Ödüllendirilen birey kural ve değerleri benimser ve kişiliğinin bir parçası hâline getirir.
- Bireylerin kendilerine ve başkalarına güvenini artırır. Bireylerin topluma uyumunu kolaylaştırır.
- Toplumun gereksinmelerinin karşılanmasına katkıda bulunur. Birey ve grupların işlevlerinin neler olacağını belirleyerek herkesin görevini yerine getirmesini, dolayısıyla toplumun çeşitli gereksinmelerinin yeterince karşılanmasını sağlar.

TOPLUMSAL SAPMA VE SUÇ

Bireyin, toplumun değer ve normlarına uyum göstermemesi durumuna **toplumsal sapma** denir. Her toplumda gelenek, âdet, örf ve kültüre aykırı davranan ya da yazılı kurallara uymayan bireyler vardır. Bu yüzden sapma davranışı her toplumda görülür. Eksik sosyalleşme, ekonomik kriz, savaş, göç veya ihtilaller toplumsal sapmaya sebep olabilir.

Toplumsal Sapma, herhangi bir toplumda o toplumun üyelerince kabul edilmiş, birtakım norm ve değerlere uyum göstermeme durumudur.

Toplumsal Sapma Türleri: Toplumsal sapma, **olumlu sapma** ve **olumsuz sapma** olarak ikiye ayrılır.

Olumlu sapma, toplumdaki yanlış uygulamaları ortadan kaldırma, toplumun gelişmişlik düzeyini yükseltme, ideal olanı yaygınlaştırma adına bazı normların ihlal edilmesidir.

Olumsuz sapma, toplum tarafından onaylanmayan ve yapanların toplumdan dışlanmasına ve damgalanmasına yol açan davranışlardır. Hırsızlık, cinsel taciz, cinayet, rüşvet, dolandırıcılık, gasp gibi suçlar olumsuz sapmaya örnektir. Ancak daha hafif yaptırımlara yol açan olumsuz sapmalar da vardır. Yalan söylemek, kaba konuşmak, sokağa tükürmek, gürültü yapmak vb. davranışlar buna örnek gösterilebilir.

Toplumların tarihinde mevcut değer ve normlara karşı çıkararak insan hakları, düşünce özgürlüğü gibi değerleri savunan birçok öncü kişi ortaya çıkmıştır. Filozof, sanatçı, bilim insanı veya siyasi lider olabilen bu kişilerin davranışları önceleri aykırı bulunmasına rağmen zamanla kabul edilen değerler çerçevesinde olumlu yönde sapma olarak nitelendirilmiştir. Olumlu sapma; toplumların, kültürlerin, dinlerin değişmesinde ve gelişmesinde büyük rol oynar. Toplumdaki mevcut normlara karşı çıkan ancak toplumu ileriye taşımayı hedefleyen kişiler olumlu sapmanın öncüleridir. Bu kişiler, karşı çıktıkları normların değişmesine ve yıkılmasına sebep olabilirler. Böylelikle toplumsal değişim kaçınılmaz hâle gelir. Durkheim'a göre bugün sapma olarak kabul edilen bir davranış ileride ahlaki bir değer olarak kabul edilebilir. Örneğin Amerika'da Martin Luther King (Martin Luter King), 1965 yılında siyahların oy kullanma hakkını destekleyen bir gösteriye katıldığı için tutuklanmış ama aynı yılın sonunda siyahların oy kullanması yasal hâle gelmiştir. Martin Luther King'in ırkçı uygulamalara karşı çıkararak toplumsal hareketin öncüsü olması olumlu sapmaya örnek gösterilebilir.

Sapmanın Toplumsal İşlevi: Durkheim'a göre her toplumda sapma ve suç olduğuna göre bunlar, toplum için olumlu işlevlere sahip olmalıdır. Durkheim, sapmanın en önemli işlevinin toplumların ortak değerlerini ve normlarını tanımlamak ve açığa çıkarmak olduğunu söyler. Sapmanın olmaması hâlinde değer ve normlar zayıflar, toplum bu değer ve normlara karşı daha az duyarlı olur. Bu yüzden her toplumun sapmaya ihtiyacı vardır.

Suç: Sapma ve suçu birbirinden ayırmak önemlidir. Suç, bir yasanın çiğnenmesi sonucunda ortaya çıkar. Bütün suçlar aynı zamanda birer sapmadır. Ancak sapmanın kapsamı suça göre daha geniştir. Bu nedenle sapma olan ancak suç olmayan birçok davranış vardır. Bir sapma biçiminin suç olması için hukuk tarafından suç olarak tanımlanması ve cezasının belirlenmesi gerekir. Örneğin internet ve teknoloji bağımlılığı bir suç değildir. Sonuçlarına baktığımızda sosyal izolasyona neden olur ve bu da toplumsal sapmanın nedenlerinden biridir. Yani teknoloji bağımlılığı genele yayıldığında bir suç olmasa da toplumsal sapmadır.

HAK VE SORUMLULUK DENGESİ

Hak, bir özgürlüğün hayata geçirilmesi için kişiye kanunlar ile tanınmış yetkililerdir. Herkesin başta yaşama hakkı olmak üzere eğitim hakkı, çalışma hakkı, oyun hakkı vb. hakları vardır. Eğer bir kişinin bir konuda hakkı var ise kişi, o hakkı devletten veya diğer kişilerden isteme yetkisine sahiptir.

Sorumluluk, bireyin veya kurumun, belirli bir görevi veya rolü yerine getirme, taahhüt ettiği sorumlulukları yerine getirme veya bir eylemin sonuçlarından dolayı hesap verebilme yeteneği ve taşıdığı yükümlülüktür. Toplumsal hayatta statüler karşılıklı olarak tanımlanır. Toplumsal statüler bireye bazı haklar verirken aynı zamanda bazı sorumluluklar da yükler. Örneğin öğrencinin ifade özgürlüğü hakkı vardır. Bu özgürlüğü kullanırken başkalarının ifade özgürlüğünü engellemek öğrencinin sorumluluğudur. Öğrencinin özgürlük alanı bu hak ve sorumluluk dengesiyle biçimlenir. Hak ve sorumluluk dengesi toplumun uyumu açısından önemlidir.

TOPLUMSAL YAPI NEDİR?

Toplumsal yapı; toplumu oluşturan aile, din, eğitim, siyaset, hukuk, ekonomi gibi kurumlar ile bu kurumların düzenlediği ilişki kalıpları ve etkileşim biçimlerinin tümüdür. Toplumsal yapıyı oluşturan parçaların, toplumda yerine getirdiği görevlerin, o toplum için işlevsel olması önemlidir.

! DİKKAT

Toplumsal kurumlar arasında ilişki ve karşılıklı bağımlılık toplumsal yapı için önemlidir.

Bu kurumlar belli statüler ve belli davranış kalıpları ile toplumsal ilişkileri düzenler.

Bu işlevler toplumsal yapının devamlılığını sağlamada önemlidir. Toplumsal kurumlar arasında ilişki ve karşılıklı bağımlılık da toplumsal yapı için önemlidir. Bu kurumlar belli statüler ve belli davranış kalıpları oluşturarak toplumsal ilişkileri düzenler. Örneğin aile kurumunda bireylerin statüleri ve statülerinin gerektirdiği roller tanımlanmıştır. Aynı durum diğer kurumlar ve bu kurumlardaki bireyler için de geçerlidir.

Sosyologlar, toplumsal yapıyı **makro (büyük)** ve **mikro (küçük)** düzeyde analiz eder. Makro düzeyde, toplumsal yapıyı oluşturan unsurlara geniş bir pencereden bakılır. Örneğin bir ekonomik sistem, siyasi rejim veya kültürün toplumsal yapıyla etkileşimi makro sosyolojinin alanına girer. Mikro düzeyde ise daha küçük grupların iç işleyişine ve o gruptaki bireylerin ilişkilerine odaklanılır. Bu grup; aile, arkadaş grubu ya da şirket, okul gibi bir kuruluş olabilir. Bireylerin statü ve rollerinden doğan davranış biçimleri, mikro sosyolojinin ele aldığı konular arasındadır.

TOPLUMSAL YAPIYA ETKİ EDEN FAKTÖRLER

Belirli bir toplumun siyasi ve ekonomik örgütlenmesinin yapısı, coğrafi özellikleri, teknolojisi, eğitim planlaması, nüfus yapısı (demografi), kültürü, ahlak ve hukuk kuralları toplumsal yapıyı belirleyen temel değişkenlerdir. Bu değişkenler karşılıklı etkileşim hâlinindedir. Örneğin bir toplum, denizle çevrili bir coğrafi bölgede bulunuyorsa burada ekonomik faaliyetler balıkçılıkta yoğunlaşabilir. Genellikle toplumsal yapıyı etkileyen tüm faktörleri karşılıklı etkileşimleri temelinde ele alan sosyologlar, bu faktörlerden bazılarını daha etkili bulabilir ve kuramlarını ona göre biçimlendirebilirler.

TOPLUMSAL YAPIYI OLUŞTURAN UNSURLAR

Köy: Günümüzde üretimi tarım ve hayvancılığa dayanan, nüfusu az olan yerleşim yerlerine köy denir. Köyler, üretim biçimi ve ilişkilerinin yanında bir hayat tarzı olarak da bazı özelliklere sahiptir.

Köylerin Temel Özellikleri:

- İlişkiler; birincil grup ilişkilerindeki gibi yüz yüze, samimiyete dayalı ve informal özellikler taşır.
- Aidiyet, dayanışma ve biz duygusu çok güçlüdür.
- Dinî ritüeller önemlidir, gelenekler hâkimdir.
- Nine, dede, dayı, hala gibi akrabaların da içinde yer aldığı geniş aile tipi yaygındır.
- Tüketim sınırlıdır, zaman anlayışı daha çok doğanın döngülerine göre biçimlenir.
- Bir köyün üyeleri giyim, konuşma, inanç ve değerlerde benzerlik gösterir.
- Eğitim olanakları sınırlıdır. Bilimsel ve entelektüel faaliyetlere daha az rastlanır.
- Nüfus yoğunluğu kentlere göre azdır.

Kent: Modern kentler Sanayi Devrimi'nden sonra tarım yerine fabrika üretiminin ve ticaretin yaygınlaşması sonucu oluşmuştur. Sanayi toplumunun ekonomik değerleri, insan hayatını bütünüyle değiştirmiştir. Kentler köylere göre daha geniş bir coğrafi bölgede konumlanmasına rağmen artan nüfus kent merkezinin dışına taşmış ve banliyöler ortaya çıkmıştır. Günümüz toplumlarını tanımlamak için kullanılan kavramlardan birisi sanayi sonrası anlamına gelen postendüstriyel toplumdur. Robot teknolojileri ve otomasyonun gelişimi ile işçi sayısı azalmış; bilgi, yazılım ve dijital teknolojiler sanayinin önüne geçmiştir.

Kentlerin Temel Özellikleri:

- İlişkiler, ikincil grup ilişkilerinde görülen resmî özellikler taşır.
- Rekabet ve ben duygusu güçlüdür.
- Çekirdek aile yaygındır.
- Farklı kültürel gruplar bir aradadır ve nüfus yoğundur.
- Mesleki uzmanlaşma vardır.
- Sanayi, ticaret, hizmet ve finans sektörü gelişmiştir.
- Eğitim olanakları geniştir, bilimsel ve sanatsal faaliyetler yaygındır.

DİKKAT

Günümüz toplumlarını tanımlamak için kullanılan kavramlardan birisi de sanayi sonrası anlamına gelen postendüstriyel toplumdur.

Metropol (Ana Kent): Yoğun nüfuslu kentlerin çevresine, bu kentlere bağlı daha az nüfuslu bölgelerin eklenmesiyle metropoller ortaya çıkmıştır. Daha az nüfuslu bölgeler kendi belediye hizmetlerini metropole bağlı olarak yürütür. Örneğin dünyanın sayılı metropollerinden biri olan İstanbul birçok ilçeye sahiptir. Metropoller; hem ekonomik olarak hem de kültür, sanat, bilim gibi alanlarda kentlerden daha gelişmiş yerleşim birimleridir. Metropoller, kültürel çeşitliliğin kentlere göre daha fazla olduğu yerleşim yerleridir. İstanbul, nüfusu birçok ülkenin nüfusunu geçtiği ve kendisine komşu diğer şehirlerle birleşmeye başladığı için bazen megapol olarak da adlandırılmaktadır. Ankara, İzmir, Adana, Bursa Türkiye'nin metropollerine örnektir.

Metropolitan alan olarak ifade edilen geniş metropol alanları genellikle belli bir merkez kentten ve çok sayıda alt-kentlerden oluşur. Örneğin Japonya'nın başkenti ve dünyanın en büyük metropol şehri olan 34 milyon nüfusa sahip Tokyo'nun şehir merkezinde 12,5 milyon insan yaşamaktadır. Nüfusun kalanı ise alt-kentlerde yaşamaktadır.

Metropol ile kozmopolit kent birbirine karıştırılmamalıdır. Farklı kültüre, dile, inanca sahip insanların bir arada yaşadığı kentlere **kozmopolit kent** denir. Bu kentler metropoller kadar büyük ve yoğun nüfuslu olmak zorunda değildir. Ancak bir kent hem metropol hem kozmopolit olabilir. Örneğin İstanbul kozmopolit bir metropolken Hatay metropol olmamasına rağmen kozmopolit bir kenttir.

Millet (Ulus): Millet kavramı günümüzde devlet kavramıyla birlikte kullanılmaktadır ve ulus-devlet kavramı modern toplumlara aittir. Ancak millet ve ulus-devlet kavramları kuramcılar açısından her zaman tartışmalı kavramlardır. Bazı kuramcılar millet kavramını, sınırları çizilmiş bir toprak parçası üzerinde uzun süre yaşayan; ortak dil, din, kültür ve tarihe sahip insanların siyasal kimlikleri olarak tanımlar. Bazı kuramcılara göre ise aynı toprak parçası üzerinde yaşamayan ancak kendini bir millî kimlikle tanımlayan insanlar vardır. Aidiyet duygusu, somut ve fiziksel durumlarla değil ortak geçmiş gibi manevi durumlarla ilişkilidir.

TOPLUMSAL ETKİLEŞİM

Toplumsal etkileşim; birey ya da grupların birbirlerinin duygu, düşünce ve davranışlarından karşılıklı olarak etkilenmele-ridir. Toplum, birey ve grupların hem kendi aralarında hem de birbirleriyle etkileşimlerinden bağımsız düşünülemez. Çünkü toplumsal yapı; birey, grup ve kurumların etkileşimlerinin tekrara dayalı, anlam üreten ritüellerinin tümüdür. Toplumsal bir varlık olarak insan, diğer insanlarla kurduğu ilişki ağları ve etkileşim biçimleriyle gündelik hayatta toplumsal yapıyı inşa eder.

KURAMSAL PERSPEKTİF

Toplumsal etkileşime dair geliştirilen kuramlar birbirleriyle iletişim kuran bireylerin temel motivasyonlarına odaklanır. Birçok sosyolog, toplumsal etkileşimin temel örüntülerini araştırmıştır. Örneğin Max Weber'e göre "davranışın kendisi" ve "bireyin davranışına yüklediği anlam" toplumsal davranışın iki bileşenini oluşturur.

Bir eylem, davranış veya etkileşimi toplumsal yapan; etkilenen bir başkasının varlığıdır. George Herbert Mead'e göre bireylerin tüm etkileşimleri tekrara dayalı ve anlamlıdır. George Homans (Corc Homins), Peter Blau (Pitir Blau) gibi sosyologlar, bireyler arasındaki etkileşimin temel belirleyicisinin değiş tokuş olduğunu öne sürmüşlerdir. Emile Durkheim, toplumu iş bölümü çerçevesinde iş birliği yapan uyumlu bir bütün olarak değerlendirir. Karl Marx ise sınıflar arası çatışmanın toplumu belirlediğini öne sürmüştür.

TOPLUMSAL ETKİLEŞİM TİPLERİ

İş Birliği: Ortak amaç ve çıkarlara sahip bireylerin belirledikleri hedeflere ulaşmak için güçlerini birleştirmeleridir. Hedefe ulaşmak adına bireyler ne gerekiyorsa yapmaya hazırdır. Bireysel çıkarlar ikinci plana atılarak ortak çıkarı sağlayacak olan hedefe odaklanılır. Bir grup öğrencinin okul gazetesi çıkarmak üzere bir araya gelmesi ve her bir öğrencinin bu gazete için çaba sarf etmesi iş birliğine örnektir.

Değiş Tokuş (Alışveriş / Mübadele): Birey ve gruplar herhangi bir fayda amacı güderek diğer birey veya gruplara maddi ya da manevi bir yardımda bulunabilir. Burada karşılıklı fayda belirleyicidir. Çünkü bu etkileşimin temel özelliği, yapılan yardım ya da iyiliğin karşılığında bilinçli veya bilinçsiz ödül beklentisi içinde olunmasıdır. Ödülün alınıp alınmayacağı en başta belirsizdir ancak beklenti vardır. Bu ödül para, zaman, hizmet vb. somut olabildiği gibi toplumsal onay, sevgi, gurur, saygı, fırsat ve güç gibi soyut da olabilir. Bir kişiye bir konuda yardım edildiğinde bu yardımın herhangi bir karşılığının olması gerektiği düşünülüyorsa bu etkileşim biçimi değiş tokuşa örnektir.

Rekabet (Yarışma): Birey ya da grupların aynı hedefe ulaşmak için birbirleriyle girdikleri yarışdır. Bu yarışta ödül ancak diğerinin önüne geçerek elde edilir. Bir bilgi yarışmasındaki bireylerin, diğer yarışmacı bireylerden daha fazla puan alarak öne geçmeyi amaçlaması etkileşim biçimi olarak rekabete örnektir.

Çatışma: Farklı ekonomik çıkarlara, hayat tarzına, farklı siyasi anlayışlara mensup grup veya bireylerin birbirleriyle uyuşmayan amaçlara ulaşmak için karşı karşıya gelmeleridir. Çatışma, olumsuz bir etkileşim biçimiymiş gibi gözükse de kimi durumlarda gelişmeye yol açan bir işleve sahiptir. Çünkü toplumun faydasını gözetmeyen hatta topluma zarar veren bazı norm, inanç, değer ve sistemlerin değişmesinde etkili olabilir. Toplumdaki farklı çıkar grupları; güç, statü, saygınlık ya da gelir elde etmek üzere diğer grupları etkisiz kılmayı amaçlıyorsa bu etkileşim çatışmaya örnektir.

Baskı: Birey veya grupların, gücü elinde bulunduran diğer birey ve gruplar tarafından baskı altında tutulduğu etkileşim biçimidir. Baskı altında tutulanlar, uyuma zorlanır. Toplumsal değiş tokuş, karşılıklı yarar için gönüllülük esasına dayanırken baskı tek yönlüdür ve zorlama vardır. Baskı mekanizmaları, hapis cezası gibi resmî ya da tehdit, mahrum bırakma, reddetme gibi gayri resmî nitelik taşıyabilir. Bazı antidemokratik uygulamaların olduğu ülkelerde baskı türü etkileşim örneğine sıklıkla rastlanır.

Uyum: Bireylerin dâhil oldukları grubun değer, norm ve kurallarını benimseyerek bunlara uygun davranış sergilemesidir. Toplumun devamlılığı için birey ve gruplar arasında uyum olması beklenir. Öğrencilerin okul kurallarına uygun davranışlar ortaya koymaları uyum etkileşimine örnektir.

Benzeştirme (Asimilasyon): Sayıca az olan birey ya da gruplar sayıca çok olanların kural, değer ve normlarını kabul etmeye zorlanıyorsa benzeştirme söz konusudur. Bu etkileşim biçiminde çoğunluğu sağlamış olan veya politik gücü olanlar, hâkim taraftır ve belirleyicidir. Herhangi bir ülkeye göç etmek zorunda kalmış bireylere kendi kültürlerini yaşama imkânı verilmemesi ve hâkim kültürü benimsemeleri yönünde baskı uygulanması benzeştirme etkileşimine örnektir.

Uyarlama (Adaptasyon): Farklı görüş, inanç, ideoloji veya kültüre sahip birey ve grupların farklılıklarını karşılıklı olarak kabul edip uzlaşmacı davranışlar sergilemeleridir. Bu etkileşim türünde karşılıklı fayda esastır. Uzlaşma, bireylerin kendi iradeleriyle sağlanabildiği gibi bazı yasal düzenlemeler yoluyla da sağlanabilir. Farklı ideolojilere sahip siyasi partilerin temel ilkelerde uzlaşarak koalisyon yapması uyarlama etkileşimine örnektir.

TOPLUMSAL TABAKALAŞMA

TOPLUMSAL TABAKALAŞMA VE TEMEL KAVRAMLAR

A. Toplumsal Tabaka

Toplumsal tabaka toplumlarda benzer avantaj ve dezavantajlara sahip grupları ifade eder. Her toplum farklı tabakalardan oluşmaktadır. Sosyoloji, tabakaları yaratan ve yaygınlaştıran toplumsal etkenlerin neler olduğuna, toplumsal tabakaların üyeleri arasında ne tür etkileşimler yarattığına odaklanır. Bu yönüyle gelir, eğitim, yaş, cinsiyet, din, etnik köken gibi faktörler toplumsal tabakaların ortaya çıkmasında etkilidir.

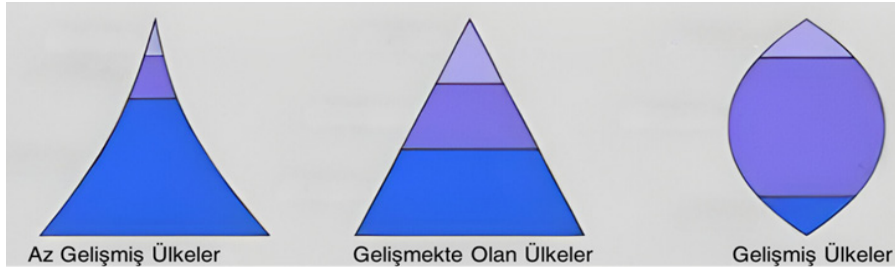
B. Toplumsal Tabakalaşma

Toplumsal tabakalaşma; toplumu oluşturan birey ve grupların gelir, servet, iktidar, makam, konut, hayat tarzı, tüketim alışkanlıkları gibi ölçütlerle hiyerarşik olarak sıralanmasıdır. Toplamların tabakalaşma yapısı, toplumsal tabakalaşma piramidi ile daha kolay açıklanabilir.

Buna göre alt tabaka, orta tabaka ve üst tabaka olmak üzere üç temel toplumsal tabaka vardır. Toplamların gelişmişlik düzeyine göre gelişmemiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin tabaka yapıları birbirinden farklıdır. Az gelişmiş ülkelerde toplum nüfusunun yoksul kesimleri piramidin tabanı gibi geniş bir alanı kaplar ve kalabalıktır. Orta tabaka nüfusu, genellikle alt tabakaya göre daha dar bir alanı kaplar yani alt tabakaya göre daha az insan bu tabakada yer alır. Üst tabaka ise piramidin tepe kısmını ifade eder ve nüfusun çok az bir kısmı burada yer alır. Bu toplumlarda sosyal ve ekonomik eşitsizlikler fazladır. Kişi başına düşen millî gelir ve yaşam standardı düşüktür.

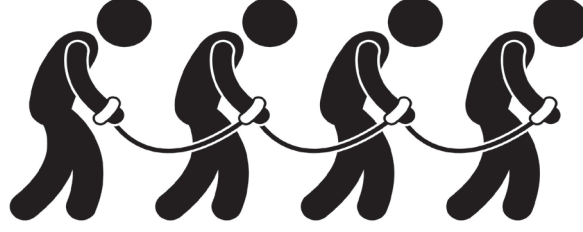
Gelişmekte olan ülkelerde alt tabaka yine en fazla nüfusu barındıran tabaka olmakla birlikte orta tabaka nüfusu az gelişmiş ülkelere göre daha geniş bir yer tutar. Orta tabakanın daha geniş bir yer tutması; az gelişmiş toplumlara göre eşitsizliklerin daha az, millî gelirin ve yaşam standartlarının ise daha yüksek olduğunun göstergesidir.

Gelişmiş ülkelerin tabakalaşma piramidinin ise alt ve üst ucu sivri, ortası şişkindir. Bu durum, bu ülkelerde çok zengin ve çok yoksul olanların oranının az olduğunu, toplum nüfusunun büyük bir kısmının orta gelir düzeyinde olduğunu gösterir. Sanayileşmiş toplamları ifade eden bu tabakalaşma yapısına sahip ülkelerde millî gelir ve yaşam standartları yüksektir.

TOPLUMSAL TABAKALAŞMA TİPLERİ

A. Kapalı Tabakalaşma

Kölelik Sistemi: Kölelik sistemi, kapalı tabakalaşma örneklerindendir. Leonard Hobhouse (Lenird Hophaus) köleyi “Hukuka ve göreneğe göre bir başkasının malı olan kimse, en uç örnekleriyle, hiçbir hakka sahip olmayan tam bir meta.” ifadeleriyle tanımlamıştır. Ekonomik bir temele dayanan kölelik, bir çalışma ve çalıştırma sistemidir. İnsanlar savaşta esir düşmek, suç işlemek veya borcunu ödeyememek gibi birçok sebeple köleleştirilmiştir. Birleşmiş Milletlere üye birçok ülkenin 1948 yılında imzaladığı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, köleliğin her biçimini yasaklamıştır.

Kast Sistemi: Kast sistemi, dine ve iş bölümüne dayanan bir toplumsal tabakalaşma biçimidir. Kasta üyelik doğumla başlar. Her birey ömrü boyunca doğduğu kasta kalır ve ailesinin yaptığı işi yapmak zorundadır. Kimse kast dışından biriyle evlenemez. Hindistan’da kast sistemi dört ana gruba ayrılır. Bunlar: brahmanlar (din adamları), ksatriyalar (savaşçı ve politikacılar), vaisyalar (tüccar ve esnaf) ve sudralardır (işçiler). Bunlardan başka kast sisteminin dışında yer alan, toplumdan tamamen dışlanan, yerleşim yerlerinin dışında yaşayan, kimsenin yapmak istemediği işleri yapan paryalar (dokunulmazlar) vardır. Kast sistemi 1949’da yasal olarak kaldırılmış olsa da fiilen ortadan kalkmamıştır.

B. Yarı Kapalı Tabakalaşma

Zümre Sistemi: Bu sistem farklı gruplar arasında karşılıklı hak ve sorumluluklar üzerinde kurulmuş bir sistemdir. Orta Çağ Avrupası’nda bu sistemde üç temel zümre grubu vardır. Birincisi en üstte bulunan krala bağlı asiller, toprak sahipleri ve derebeyleridir. İkinci zümre kiliseye bağlı din adamları ve şövalyelerden oluşur. Üçüncü zümrenin ise büyük çoğunluğu toprak sahipleri için çalışan köylülerden, zanaatkârlardan, küçük ticaret erbabından ve alt düzeydeki din adamlarından oluşur. Bu sistemde kast ve kölelik sisteminden farklı olarak tabakalar arası evlilik yoluyla veya bireysel olarak toplumda güven kazanan bir kişinin tabakalar arasında geçişler yapabilmesi, bir dereceye kadar olanaklıdır.

Osmanlı’da Tabakalaşma: Osmanlı toplumunda Avrupa’da olduğu gibi kategorik olarak ayrılmış bir zümreler sisteminin olmadığı görülür. Osmanlı Devleti’nde temelde iki tabakadan bahsedilebilir: yöneticiler (askerî zümre) ve yönetilenler (reaya). Yönetici sınıfın dışında kalan geniş halk kitlelerine reaya adı verilmiştir. Ancak Osmanlı tabakalaşma sisteminde yönetici-reaya ayrımının sınırları hukuki olarak keskin bir biçimde çizilmemiştir. Reayaya mensup kişiler yetenek ve eğitimlerine bağlı olarak yönetici tabakaya dâhil olabilmişlerdir.

C. Açık Tabakalaşma (Sınıf Tabakalaşması)

Modern toplumlarda üst, orta ve alt sınıf olarak ayrılan üçlü bir tabakalaşma sistemi vardır. Üretim araçlarına sahip olan işverenler, şirket sahipleri, üst düzey yöneticiler, büyük toprak sahipleri üst sınıftır. Emek güçlerini ücret karşılığında satan işçiler, geçimlik üretim yapan köylüler, garson, aşçı, berber, şoför, hemşire, temizlikçi gibi hizmet sektörü çalışanları alt sınıftır. Orta sınıf ise yönetici, öğretmen, mühendis, doktor, avukat gibi çalışanlardan oluşur. Sınıf sisteminde tabakalar arasında geçişi engelleyen yasa, dinî kural veya kültürel normlar yoktur. Sınıflar arasında geçiş her zaman mümkündür.

TÜRK TOPLUMUNDA TOPLUMSAL TABAKALAŞMA

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye’de tarihsel süreçte toplumsal tabakalaşmada belirleyici olan unsurun özgür ve köle ayrımı, kastlar, feodalite ve zümreler, işçi ve işveren ayrımına dayalı sınıf keskinliği olduğu söylenemez. Osmanlı Devleti de kendisinden önceki Türk devletleri gibi aynı toplumsal tabakalaşmayı benimseyerek Müslüman gayrimüslim ayrımı yapmaksızın halkı yönetici sınıf ve reaya olmak üzere ikiye ayırmıştır. 1960 sonrasında sanayileşme hamleleri ile modern/endüstriyel toplumlarda olduğu gibi gelişmekte olan Türkiye’nin de açık toplum yapısına doğru evrildiği, yani toplumsal tabakalar arasındaki hareketliliğin kapalı toplumlardan daha yüksek düzeyde gerçekleştiği söylenebilir.

TÜRKİYE’DE TABAKALAŞMA

“Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan oluşmuş değil fakat kişisel ve sosyal hayat için iş bölümü itibariyle çeşitli mesleklerle ayrılmış bir toplum olarak görmek esas prensiplerimizdendi.” Mustafa Kemal Atatürk

Günümüz Türkiye’sinde açık sınıf tabakalaşması görülür. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Osmanlı toplumuna özgü tabakalaşma sistemi yerini açık sınıf tabakalaşmasına bırakmıştır. Cumhuriyetle başlayan sanayileşme hareketi sosyal sınıflara zemin hazırlamıştır. Cumhuriyet kurulurken keskin bir tabakalaşma ve tabakalar arasında rekabet yerine iş bölümü ve bütünleşme hedeflenmiştir. Ancak 1950 yılından itibaren sermaye birikiminin artması, köyden kente göç vb. faktörler alt, orta ve üst tabakaları belirgin hâle getirmiştir.

KÜRESEL TABAKALAŞMA

Küresel tabakalaşma kavramı, dünya genelinde ülkeler ve bireyler arasındaki eşitsizlikleri ifade etmek için kullanılır. Küresel eşitsizlikler; beslenme düzeyi, sağlık hizmeti, eğitim olanağı, genel ağa ve temiz su kaynaklarına erişim gibi birçok alanda yaşanmaktadır.

TOPLUMSAL HAREKETLİLİK

Bireylerin tabakalar arasında veya aynı tabaka içinde yer değiştirmesine **toplumsal hareketlilik** denir. Toplumsal hareketliliğin dikey ve yatay hareketlilik olmak üzere iki türü vardır. **Dikey hareketlilik**, bireyin bir toplumsal tabakadan diğerine yükselmesi ya da düşmesidir. Gelir ve statü durumunda önemli bir değişiklik yaşanır. Bir bakkalın işlerini büyütüp bir market zinciri sahibi olması yukarı doğru dikey hareketliliğe örnektir. İflas eden bir iş insanının başka bir iş yerinde ücretli olarak çalışmaya başlaması ise aşağı doğru dikey hareketliliğe örnektir. **Yatay hareketlilik**, bireyin statüsünde, gelir durumu, saygınlığında, hayat tarzında önemli değişiklikler olmaksızın iş, meslek ya da coğrafi konumda gerçekleşen değişikliklerdir. Bir öğretmenin başka bir okula tayin olması, bir yargıcın emekli olup avukatlığa başlaması, bir esnafın bakkalını kapatıp manav açması yatay hareketlilik örnekleridir.

Bunların dışındaki iki hareketlilik türü, kuşaklar arası ve kuşak içi hareketliliktir. **Kuşaklar arası hareketlilik**, ebeveynlerin tabakalaşma sistemindeki yeri ile çocuklarının yeri arasındaki farktır. Tabakalaşma sisteminde ebeveyninden daha üst konumlara yükselmiş çocuklar, yukarıya doğru kuşaklar arası hareketlilik göstermiş olurlar. Daha alt konumlara düşenler ise aşağı doğru kuşaklar arası hareketlilik göstermiş demektir. **Kuşak içi hareketlilik** ise bir kişinin hayatı boyunca tabakalar arasında aşağıya ve yukarıya doğru hareketini göstermektedir. Buraya kadar bahsedilen hareketlilik türleri bireysel hareketlilikle ilgilidir. Bir diğer hareketlilik tipi olan **yapısal hareketlilik** ise toplumsal yapıda meydana gelen değişimlerin bireylerin tabakalaşma sistemi içindeki konumlarını etkilemesi olarak betimlenir. Örneğin siyasi ve ekonomik sistem değişiklikleri, savaş, devrim gibi büyük çaplı değişiklikler, bireylerin tabakalarında değişikliklere yol açabilir.

TOPLUMSAL DEĞİŞME

Toplumsal değişme, toplumsal yapıda ve bu yapının işleyişinde ortaya çıkan farklılaşmalardır. Toplumsal değişme; davranış kalıplarında, toplumsal kurumların yapısında, kültürel sembollerde, ilişki, değer ve normlarda açığa çıkar. Bir toplumdaki aile, ekonomi, din, siyaset, eğitim gibi kurumlar ve bunların birbirine bağlı işleyişi, o toplumun ana unsurudur. Dolayısıyla büyük ve köklü değişimler asıl olarak ekonomi, siyaset, din gibi kurumlarda meydana gelen değişikliklerin etkisiyle gerçekleşir. Toplumsal kurumlarda ortaya çıkan herhangi bir değişim; insan ilişkilerini, hayat tarzlarını, değer ve ideolojileri etkiler.

Toplumsal değişim, hemen her toplumda farklı düzeylerde ve genellikle uzun vadede gerçekleşir. Çoğu zaman tek bir değişiklik bile yıllar hatta yüzyıllar alabilir. Dolayısıyla bir toplumsal değişimin gözlemlenmesi, geçen zamana bağlıdır. Uzun zamana yayılan değişimlerin gözlemlenmesi daha zordur. Bunun yanında doğal afetlerin sebep olduğu değişimler dışındaki tüm toplumsal değişimler, bireylerin irade ve faaliyetlerinin bir sonucudur.

Değişim geniş kitlelerin iradesiyle aşağıdan yukarıya doğru gerçekleşebildiği gibi bir liderin iradesiyle yukarıdan aşağıya doğru da gerçekleşebilir. Toplumsal değişimler, toplumu ilerletme potansiyeli taşıması bakımından olumlu bir durum olarak kabul edilirken mevcut yapıdaki alışkanlık, kural, ilke ya da ilişki biçimlerini zayıflatması gibi nedenlerle olumsuz olarak da kabul edilebilir.

TOPLUMSAL DEĞİŞMENİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

- Toplumsal değişme sürekli ve sürekli. Ortaya çıkışından bugüne kadar değişmeden kalan hiçbir toplum yoktur.
- Toplumsal değişimin unsurları kimi zaman planlı kimi zaman tesadüfidir. Örneğin nüfus artışı veya azalması tesadüfi olabileceği gibi planlı da olabilir.
- Bazı toplumsal değişim unsurları kısa süreli olurken bazıları nispeten daha uzun sürelidir. Örneğin moda kısa süreliyen üretim ilişkilerindeki değişim uzun süreli ve kalıcıdır.
- Toplumsal değişim unsurları hem olumlu hem olumsuz sonuçlara yol açabilir. Örneğin otomobilin icadı ulaşımı daha konforlu hâle getirirken otomobillerin genellikle fosil yakıtlarla çalışması çevre kirliliğine sebep olmaktadır.

TOPLUMSAL DEĞİŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Fiziki Çevre: İklim değişikliği, çevre kirliliği, salgın hastalık ve doğal afet gibi insan faaliyetlerine bağlı ya da ondan bağımsız tüm çevresel değişimler toplumsal değişimin nedeni olabilir. Örneğin üretimde kimyasal maddelerin kullanılması, iklim değişikliklerine ve çevre kirliliğine sebep olmaktadır. İnsan ve fiziki çevre arasındaki etkileşim, kimi zaman doğal dengenin bozulmasına yol açarak gezegenin ve insanlığın geleceğini riske atabilir. Ancak deprem, fırtına, yanardağ patlamaları gibi bazı doğal afetler insan faaliyetlerinin sonucunda gerçekleşmez. Doğrudan insan faaliyetlerinin sonucu olsun ya da olmasın tüm çevresel etkiler toplumsal yapıda bazı değişimlere yol açar. Çevresel etkiler kimi zaman kurumların yapısında ve faaliyetlerinde bir iyileşmeye yol açarken kimi zaman da ekonomik kriz, işsizlik, kıtlık, kuraklık gibi olumsuz değişimlere yol açabilir.

Kitle İletişim Araçları: Günümüz toplumları genelde “bilgi toplumu” olarak adlandırılır. Dolayısıyla her türden bilginin gazete, dergi, radyo, televizyon, genel ağ gibi araçlarla geniş bir kitleye dağıtılması anlamına gelen kitle iletişimi oldukça önemlidir. Özellikle televizyon ve genel ağ, bilginin küresel boyutta paylaşılmasını mümkün kılmıştır. Gazete, radyo, televizyon gibi geleneksel kitle iletişim araçları günümüz teknolojisiyle uyumlu hâle gelmiştir. Örneğin gazeteler artık çevrim içi olarak okunabilmekte, birçok radyo dijital yayın yapmakta ve televizyonlar uydu teknolojisi sayesinde izleyicilere büyük bir seçim çeşitliliği sunmaktadır. Genel ağ; bilginin paylaşımında, eğlence, reklam ve ticarete küresel olanaklar sunmaktadır. Genel ağın her türlü bilgiyi hızlı bir biçimde yayma potansiyeli, bazı olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Çünkü bilgi kaynaklarının kontrolü zorlaşmış, güvenilir olmayan bilgilerin de yayılması söz konusu olmuştur. Genel ağın yaygınlaşması ile tüketim alışkanlıklarından ticaretin biçimine kadar bir dizi değişim yaşanmıştır. Örneğin günümüzde genel ağ üzerinden dünyanın her yerinden alışveriş yapmak mümkündür. Bunun sonucu olarak ticaret, geleneksel yöntemlere oranla hem daha hızlı hem de daha çeşitli hâle gelmiştir. Her yeni değişim; toplumun sosyokültürel, hukuki, psikolojik, ekonomik, politik vb. süreçlerini değiştirmiştir.

Bilim ve Teknoloji: Bilim ve teknolojiye her değişim toplumsal hayatı büyük ölçüde etkiler. 20. yüzyılın icatları olan otomobil, uçak, bilgisayar, radyo, telefon, televizyon vb. teknolojik araçlar insanların tüm alışkanlıklarını değiştirmiştir. 21. yüzyılın en önemli teknolojik gelişmelerinden biri olan genel ağla birlikte siber zorbalık denen yepyeni bir suç türü ortaya çıkmış, buna uygun cezai yaptırımlar geliştirilmiştir. Tıp alanındaki kök hücre üretimi sayesinde, tümörlerin daha çabuk tespit edilmesini sağlayan optik görüntüleme sistemleri üretilmiştir. Bundan iki yüz yıl önce ortalama insan ömrü elli yaş civarı iken bugün seksen beş yaşa kadar çıkmıştır. Bilim, teknik ve teknolojiye her değişim; toplumun nüfus yapısından hukuk kurallarına, değerlerinden ekonomisine, siyasetinden aile yapısına kadar birçok değişimi beraberinde getirir.

Ekonomi: Ekonomik yapıdaki büyük ya da küçük çaplı tüm değişimler, toplumsal yapıyı doğrudan etkiler. Örneğin Sanayi Devrimi’nden sonra feodal toplumun tüm üretim ilişkileri değişmiş, bu değişimin etkisi toplumsal kurumlara, sınıfsal yapıya ve alışkanlıklara yansımıştır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de ekonomik faaliyetler toplumsal ilişkileri ve yapıyı etkilemektedir. Sermayenin ve iş gücünün serbest dolaşımı ilkesi gibi birçok gelişme toplumların birbiriyle daha önce görülmemiş boyutta ve nitelikte ilişki içinde olmasını sağlamıştır. Tüm bu sayılanlar yeni değer, norm ve ilişki biçimleri anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu etkileşim biçimleri de kimi grupların yeniden şekillenmesine, nihayetinde kültürlerin ve toplumsal yapıların değişmesine yol açmıştır.

Demografi (Nüfus Yapısı): Artan nüfusun ihtiyaçları karşısında var olan kaynaklar yetersiz kalabilir ve bunun sonucunda yoksulluk, işsizlik gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilir. Diğer taraftan nüfus artışının olumlu yansımaları da olabilir. Örneğin teknolojik yeniliklerin önü açılabilir veya iş bölümü artabilir. Nüfusun azalması da olumlu veya olumsuz sonuçlar doğurabilir. Örneğin birçok Avrupa ülkesinde doğum oranlarında düşüş yaşanmış, bunun sonucunda üretim sürecinde istihdam edilecek genç nüfusa ihtiyaç duyulmuş ve bu ihtiyaç ancak başka ülkelerden göç alınmasıyla giderilebilmiştir. Göçün etkileri sadece göç alan ülkede görülmez. Hem göç alan hem de göç veren ülkelerin demografik yapısında değişiklikler meydana gelir.

Demokratikleşme: Eski toplumlardan günümüz toplumlarına kadar yaşanan tüm değişimler, toplumların ihtiyaçlarına göre biçimlenmiştir. Kitle iletişim araçları, buluş ve icatlar, üretim ilişkileri, çevre ve ideoloji gibi birçok etken toplumsal yapıyı değiştirmiştir. Ancak değişimin hızı, demokrasi düşüncesiyle beraber artış göstermiştir. Demokrasinin kökenleri, Antik Yunan'a kadar dayansa da yaygınlaşması ve benimsenmesi Aydınlanma Dönemi'ne rastlar.

Demokrasi, tarihsel olarak sadece seçme ve seçilme hakkının elde edilmesine değil her alanda bir özgürlük atmosferinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Dinî dogmaların sorgulandığı ve özgürlük düşüncesinin öne çıktığı Aydınlanma Dönemi'nde zihinsel yaratıcılığın önü açılmış, bilimsel çalışmalar hız kazanmıştır. Günümüzde de düşünce özgürlüğü, eşitlik, hukukun üstünlüğü gibi değerlere sahip toplumlar değişime daha açık olarak kabul edilir.

Küreselleşme: Ülkeler arasındaki etkileşimin artmasını ve ülkelerin birbirlerine bağımlı hâle gelmesini ifade eden bir kavramdır. Bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmeler ülkeler arasındaki mesafeyi azaltarak farklı kültürlerin etkileşimini artırmış ve bunun sonucunda değer, norm ve ideolojilerin değişmesi hız kazanmıştır. Küreselleşmenin etkisi en çok ekonomi, siyaset ve kültürde görülmektedir. Örneğin karşılıklı ekonomik bağımlılık, ithalat ve ihracatın artmasına sebep olmuştur. Bunun yanında küreselleşme süreci sermaye sahiplerini, ucuz iş gücüne ulaşmak adına geri kalmış ülkelerde yatırım yapmaya teşvik etmiştir. Kimi ülkeler için geniş olanaklar yaratan küreselleşme, kimi ülkeler açısından sömürülmenin yeni biçimi olmuştur. Küreselleşme, siyaset alanında ülkelerin ortak çıkar ve çatışma stratejilerine yeni boyutlar kazandırmıştır. Küresel alandaki etkisi ise kültür alışverişine ivme kazandırmak yönünde olmuştur.

TOPLUMSAL DEĞİŞME

Pek çok toplumsal ilişkinin ve davranışın arkasında onların oluşumlarına yol açan kültürel kodlar söz konusudur. Bu kültürel kodlar, bireyin ve toplumun hareket rotalarını belirleyen bir pusula işlevi görmektedir. Bu nedenle de kültür ve onun bileşenleri, toplumsal değişmeyi anlamak için çok önemlidir. Toplumsal değişimde maddi kültür öğeleri (binalar, araç ve gereçler, teknolojik ürünler vb.) ile manevi kültür öğeleri (değerler, fikirler, normlar, inançlar vb.) belirleyicidir. Bunlardaki herhangi bir değişim, toplumsal hayatın da değişimine yol açar. Örneğin maddi kültür ögesi olarak kabul edilen televizyon; toplumların değer, inanç, norm vb. manevi kültür öğelerinde değişime yol açmıştır.

KÜLTÜREL FARKLILIKLAR

Her toplumun ortak bir kültürü vardır. Ancak aynı toplum içindeki insanlar; ortak geçmiş, yaşanılan bölge, ırk, etnik köken, din, ekonomik uğraş alanları ve sosyoekonomik statüye göre farklı kültürlerle sahiptir. Kültürel farklılıklara müsamahayla bakılması toplumsal yaşamın hem zenginliğini hem de bütünlüğünü sağlayacaktır. Özellikle kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, ulaşım olanaklarının çeşitlenmesi, küreselleşme gibi faktörler farklı kültürlerin birbiriyle daha fazla temas edebilmesine olanak sağlamıştır. Farklı kültürlerin birbiriyle teması, kimi durumda kültürlerin zenginleşmesine kimi durumlarda ise bazı kültürel alışkanlıkların yok olmasına sebep olabilir. Bu açıdan farklı kültürlerin temasının hem olumlu hem olumsuz sonuçları vardır.

KÜLTÜR EMPERYALİZMİ VE KÜLTÜREL YOZLAŞMA

Kültür emperyalizmi emperyalist bir ülkenin kendi kültürünü, sömürdüğü veya sömürmek istediği ülkeye aşılmasına yönelik kültürel müdahaleleridir. Özellikle ekonomik üstünlüğü elinde bulunduran ülkeler, küreselleşmenin de etkisiyle ekonomik faaliyet yürüttükleri ülkelerde, kendi kültürlerini doğrudan ya da dolaylı olarak empoze edebilir. Bu olay, kültürün her alanı için geçerlidir. Sömüren ülke kendi inançlarının ve değerlerinin yanı sıra maddi kültürünü de sömürdüğü ülkeye ihraç eder.

Kültürel yozlaşma, yabancı kültürlerin olumsuz etkisi ve toplumun kendi öz değerlerine yeterince sahip çıkmaması sonucu meydana gelen kültürel bozulmadır. Yeme içme alışkanlıklarından giyim tarzına, değerlerden normlara kadar birçok alanda egemen kültürün benimsenmesi; yerel kültürel değerlerin terk edilmesine, benliklerinden uzaklaşmasına ve kültürel yozlaşmanın ortaya çıkmasına sebep olabilir.

KÜLTÜREL GECİKME

Kültür, maddi ve manevi kültür unsurlarından oluşmaktadır. Toplumsal değişme sürecinde kültürün maddi öğeleri manevi öğelerinden daha hızlı değişmektedir. Amerikalı sosyolog William Fielding Ogburn (Vilyım Fiilding Ogbörn) tarafından ortaya atılan **kültürel gecikme** kavramı, manevi kültür öğelerinin (değer, inanç, norm vb.) maddi kültür (giyim kuşam, araç, buluş ve icatlar vb.) öğelerine kıyasla daha yavaş değişmesidir. Örneğin cep telefonları bir kültür unsuru olarak yaşamamızın ortasındadır. Ancak cep telefonu kullanmadaki görgü kuralları hâlâ tam olarak yerleşmemiş durumdadır. Özellikle maddi kültürün temel ögesi olan teknolojik gelişim, manevi kültürden daha hızlı değişir. Manevi kültürün maddi kültüre uyum sağlayamaması birtakım toplumsal sorunların ortaya çıkmasına sebep olabilir. Bunun yanı sıra manevi kültürün; maddi kültüre uyum sağlayamaması, manevi kültürün maddi kültürü onaylamaması sonucunda kültürel gecikme ortaya çıkabilir.

MODERNLEŞME

Günlük dilde modern, çoğu zaman güncel ya da çağdaş (muasır) anlamında kullanılır. **Modernleşme**, yeni hayat tarzlarının çarpıcı biçimde gelişimine yol açan ve toplumsal anlamda karmaşık olan bazı ekonomik, politik ve kültürel süreçleri içermektedir. Sanayileşme, kentleşme, ulus-devletlerin ortaya çıkışı, demokratikleşme, kapitalizm gibi olgular modernleşme döneminde ortaya çıkmıştır. Modernleşme ile birlikte üretim tarımdan sanayiye kaymış, kapalı ekonomiden açık pazar ekonomisine geçilmiştir. Üretim her ne kadar tarımdan sanayiye kaymış olsa da tarımsal üretime modern tarım yöntemleriyle devam edilmiştir. Kentleşmenin etkisiyle geleneksel mimari yapılar yerini modern mimari yapılara bırakmıştır.

Bunun yanı sıra kentleşme ile birlikte toplumsal ilişkiler birincil ilişki tipinden ikincil ilişki tipine evrilmiştir. Avrupa'da ortaya çıkan modernleşme Avrupa ile sınırlı kalmamıştır. 19 ve 20. yüzyıllar boyunca tüm dünya modernleşme fikrinden etkilenecektir. Birçok toplum modernleşme hamleleri yaparak bu dönüşüm sürecine girmiştir. Modern olduğu düşünülen pek çok unsur geleneksel unsurların yerini almıştır. Modernleşme, geleneksel toplumdaki modern topluma doğru yönelen bir değişim süreci olarak görülür. Şehirleşme, demokratikleşme, özgürleşme, profesyonelleşme gibi modernleşme unsurları toplumlar tarafından daha çok benimsenmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda bütün toplumlar kendilerinden daha ileri olduğunu düşündükleri ülkelerin koşullarına ulaşacaklarını varsaymışlardır.

Modernleşme birçokları için ilerleme ile eş değerdir. Ayrıca bu anlamda ilerleme, çoğu zaman Batılı fikirler ve politik kültür ile ilişkilendirilmiştir. Günümüzde birçok toplum ya moderndir ya da modern olma sürecindedir. Sanayi Devrimi, benzeri görülmemiş bir üretim zenginliği getirmiştir. Bu durum toplumsal kurumların geleneksel hâline zarar vermiş veya onları yok etmiş, eskisinden çok farklı bir toplum tipinin doğuşuna neden olmuştur.

DİKKAT

Postmodern (modern sonrası-ötesi), modernleşmenin yeni bir biçimi olarak 20. yüzyılın sonlarını işaret eden zamanlardır. Aynı zamanda postmodernizm; modernizmin ekonomi, sanat, bilim, felsefe, mimari, insan ve topluma ilişkin temel önermelerini eleştiren bir yaklaşımdır. Örneğin postmodernist sosyologlar, rasyonel düşüncenin uygulanması yoluyla toplumu anlamaya ve kontrol etmeye çalışan aydınlanma projesini ve modernizmi eleştirir. Çünkü bu sosyologlara göre toplum sürekli değişim hâlinde olduğu için rasyonel düşüncenin kesinliği topluma uygulanamaz.

KÜRESELLEŞME

Sosyal bilimler alanında uzun süredir öne çıkan kavramlardan biri de küreselleşmedir. **Küreselleşme** tüm dünyadaki birey, grup ve milletler arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerini vurgulayan bir kavramdır. Bu karşılıklı bağımlılık giderek artmaktadır. Son iki yüz yılda bilgi ve iletişim alanındaki gelişmeler ekonomik, siyasal ve kültürel süreçleri etkilemiştir. Bu nedenle küreselleşme, günümüzde toplumsal değişmeyi açıklayan en önemli kavram hâline gelmiştir. Bilişim teknolojileri ve ulaşımdaki gelişmeler, toplumların birbirleriyle daha çok temas etmesine, buna bağlı olarak birbirlerinden ve dünyada olup bitenlerden daha çok etkilenmesine yol açmıştır. Küreselleşen medya; haber, görüntü ve bilgileri insanların evlerine kadar getirerek onları dış dünyaya bağlamaktadır. Bu yaşananlar, insanların düşünce ve ilişki biçimlerini millî düzeyden küresel düzeye yöneltmiştir.

Küreselleşme yerelliğin karşıtı değildir. Modernleşme sürecinde milletler önemli bir konuma sahipken küreselleşmeyle birlikte bu önem azalmıştır. Küreselleşme bir yandan dünya toplumlarını kültürel bakımdan birbirine benzetirken diğer yandan toplumların kendi farklılıklarını tanımlamalarını ve ifade etmelerini kolaylaştırmıştır. Küreselleşmenin anahtar özneleri ulusötesi şirketler ile kültür ve medya kuruluşlarıdır. Ulusötesi şirketler birçok ülkede mal ve hizmet üretip satmaktadır. Bu şirketler dünya ticaretinin üçte ikisini gerçekleştirir. Bazı ulusötesi şirketler ekonomik bakımdan dünyadaki birçok ülkeden daha büyüktür. Kapitalizmin geniş pazarlara ulaşmayı amaçlayan mesajları ve reklam sloganları, küresel pazarlamanın başarılarını gösterir. Bu başarıları anlayabilmek için küresel düzeyde tanınmış markalara bakmak yeterlidir.

Olumlu Etkileri

- Küreselleşme ile zaman ve mekân sınırları yüzyıllar boyunca adım adım genişleyerek günümüze kadar gelmiş, dünyada olup biten her şey bütün insanlığa mal edilmeye başlanmıştır.
- İnsanlığın ortak değerleri oluşmaya başlamış, kültür ve uygarlık yeniden anlamlandırılmıştır. İnsan hakları, özgürlük, adalet ve eşitlik gibi kavramlar küreselleşmenin etkisiyle yaygınlaştıkça insanlar yeni bir kişilik kazanmaya, kendine inanmaya ve güven duymaya başlamıştır.
- Küreselleşme bilimsel çalışmalarındaki gelişimi hızlandırmıştır. Ülkeler arasında insanların serbest dolaşımı sağlanmış, üretim ve tüketimde rekabet artmış, dünyanın neresinde olursa olsun insanlar birbirlerinin üretiminden faydalanmaya ve birbirlerinin ürünlerini tüketmeye başlamıştır.
- İnsanlar arasında yeni ve ortak yaşam biçimleri belirmeye başlamış ortak eğitim politikaları yoluyla ülke vatandaşları arasında ortak kavrayış ve anlayışlar gelişmiştir.

Olumsuz Etkileri

- Küreselleşen dünyada güçlü devletlerle bütünleşmek zorunda kalan gelişme hâlindeki ulusal devletler ekonomik, siyasal ve kültürel açıdan büyük devletlerin açık etkisine maruz kalmıştır.
- Bunun sonucunda bir tür bağımlılık durumu oluşmuş, ulusal sınırlar yok sayılmış, millî egemenlik ve bağımsızlık gibi kavramların içi boşaltılmış, emperyalist amaçlar küreselleşme adı altında meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.
- Küreselleşme, toplumları birbirinden farklı ve hatta zıt olan iki yöne doğru çekmeye başlamıştır. Birinci yönde toplumlar daha da yakınlaşıp bütünleşirken öteki yönde uluslar, etnik azınlıkların kışkırtması sonucu parçalanma sürecine sokulmuştur.
- Dünyadaki ülkelerin üretim güçleri, tüketim miktarları, yer altı ve yer üstü kaynaklarını kullanma olanakları aynı değildir. Bu yönüyle küreselleşme sanayileşmesini tamamlamış ülkeleri daha avantajlı duruma getirmektedir.
- Dünyada eğitim sürecine katılan insanların sayısı giderek artmaktadır. Her kademedeki eğitim kurumları teknolojik imkânları kullanarak insanların bilgi ve beceri düzeylerini yükseltmektedir. Buna karşılık teknolojinin kullanımında eksiklikler olduğundan eğitimden yararlanmayanların sayısında bir azalma değil, artma olduğu ileri sürülmektedir.

ATATÜRK İNKILAPLARIYLA GELEN KÖKLÜ DEĞİŞİMLER

Cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde eğitim, kültür, siyaset, hukuk ve toplumsal hayata ilişkin gerçekleştirilen inkılaplar toplumsal yapıda köklü değişimlere sebep olmuştur. Eğitim alanında Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Latin harflerinin kabulü; kültür alanında Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumunun kuruluşu; siyaset alanında saltanat ve halifeliğin kaldırılması; hukuk alanında Medeni Kanun'un kabulü; toplumsal hayatta kadınlara tanınan seçme ve seçilme hakkı, tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, Kıyafet İnkılâbı, Soyadı Kanunu, uluslararası ölçü ve takvimlerin kabulü gibi bir dizi kanun ve düzenleme asıl olarak köklü değişimler yoluyla toplumsal gelişmenin önünü açmayı ve geleneksel toplum yerine çağdaş bir toplum inşa etmeyi amaçlamıştır.

TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞME

Toplumdaki gruplar, kurumlar, sınıflar, örgütler ve ilişkiler gibi toplumsal yapının çeşitli öğelerinin birbirini tamamlayabilme durumuna ve sürecine **toplumsal bütünleşme** denir. Toplumsal bütünleşme, küçük ölçekli biz (grup) duygusunun büyük ölçekli biz (toplum) duygusuna dönüşmesidir. Toplumdaki gelişme ancak toplumsal bütünleşmeyle mümkündür. Bu sebeple toplumsal hayatın farklı kesimleri arasında birbirini dışlama değil bütünleşme ve iş birliği egemen olmalıdır.

Farklılıklarla örülmüş toplumsal birimler ve bu birimler arasındaki ilişki ağları belirli ölçülerde yapısal çelişki, gerilim ve çatışmalar yaşar. Ancak bu çelişkili duruma rağmen bir şekilde varlıklarını korudukları ve sürdürdükleri görülmektedir. Kültürün kuşaklar içi ve kuşaklar arası aktarılmasını sağlayan dil de, toplumsal bütünleşmenin önemli unsurlarından biridir.

TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞME ÇEŞİTLERİ

Durkheim'a göre toplumsal bütünleşme üç şekilde gerçekleşir:

A. Normatif Bütünleşme: Toplumsal kontrolü sağlamak adına oluşturulan normlar üzerinde uzlaşarak gerçekleşen bütünleşmedir. Örneğin okul kurallarına uymak, okul yaşamında bütünleşme sağlayabilir.

B. Manevi Bütünleşme: Kültürün, estetik zevklerin, değer ve normların bireyler tarafından içselleştirilmesiyle gerçekleşen bütünleşmedir. Örneğin belli bir coğrafyaya bağlılık, millî dil, ortak bir geçmişe sahip olmak (tarih şuuru), belli bir soya mensubiyet (milliyet duygusu) gibi.

C. Fonksiyonel Bütünleşme: Grup ve kurumların amaçlarını gerçekleştirmek için iç işleyişlerinde bütünleşmesidir. Örneğin bir fabrikada çalışan işçiler üretimin farklı bölümlerinde uzmanlaşırlar. Herhangi bir işçi üretim sürecinin dışına çıkarsa üretim aksar. Dolayısıyla bireylerin fonksiyonlarına dayalı bir bütünleşmenin olması üretimin devamlılığı açısından zorunludur. Fonksiyonel bütünleşmenin olduğu bir toplumda iki tip dayanışma görülür.

a) Mekanik Dayanışma: Üretim faaliyetleri benzeyen insanların, bu benzerlikten dolayı duygudaşlık yaşamalarına dayanır. Örneğin köylerde tarımsal üretim yapan bireyler, benzer işlevleri yerine getirir. Bu benzerlik de benzer duyguları doğurur.

b) Organik Dayanışma: Üretim sürecinde farklı görevleri yerine getiren bireylerin, bu farklılaşmaya dayanarak geliştirdiği dayanışma biçimidir. Örneğin bir sanayi tesisinde çalışan bireylerin her biri, ürünün farklı bir parçasını üretir ve bu bireyler birbirini tamamlayarak bütünlük oluşturur.

TOPLUMSAL ÇÖZÜLME

Toplumsal çözülme, bir toplumda ortak değer ve normların kaybolmasıyla toplumsal birliğin bozulmasıdır. Toplumu bir arada tutan ve onun bütünleşmesini sağlayan bağlar zayıfladıkça toplumsal çözülme meydana gelir. Toplumsal çözülme, kurumlar arasındaki uyumun bozulmasına yol açar. Siyaset, eğitim, aile, din gibi toplumsal kurumlar işlevsizleşir. Toplumsal dayanışma zayıflar, toplumda suç oranları artar. Toplumsal çözülmenin önlenmesi için toplumsal bütünleşmenin sağlanması ve toplumsal problemlerde bireylerin ve kurumların sorumlulukla ve iş birliğiyle hareket edebilmeleri gerekir.

TOPLUMSAL ÇÖZÜLMENİN NEDENLERİ

Tabakaların Farklılaşması

Toplumsal tabakalar arasındaki eşitsizliğin derinleşmesi, önemli toplumsal sorunlardan biridir. Toplumda zengin ve yoksul arasındaki farkın belirginleşmesi ve tabakalar arasındaki uzaklığın artması, bireylerin topluma olan güvenini sarsar. Bu durum toplumsal çatışmaları tırmandırır.

Millî Birlik Bilincinin Zayıflaması

Millî birlik toplumun ortak amaçlar etrafında bütünleşmesidir. İnsanlar arasında sevgi ve saygı olması, ülke zorlukla karşılaştığında beraberlik ve dayanışma gösterilmesi birlik bilincini geliştirir. Millî gelirin dengesiz dağılımı ekonomik sorunlara yol açarak millî birlik bilincini zayıflatır. Ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel dengenin sağlanması ve korunması millî birlik bilinci açısından önemlidir.

İnsan Hak ve Özgürlüklerinin Kısıtlanması

İnsan hakları kavramı; her insanın din, dil, ırk, renk, cinsiyet, etnik köken, siyasi ve felsefi görüş farkı gözetilmeksizin temel hak ve özgürlüklere doğuştan sahip olması demektir. Bir toplumda insan hakları korunmaz ya da kısıtlanırsa huzur ve güven ortamı ortadan kalkar. Sonuçta insanlar, topluma bağlılıklarını yitirirler ve toplumsal çözülme ortaya çıkar.

Örgütlenme Yetersizliği

Bir toplumda birey ve grupların hak ve özgürlüklerini savunmak için sendika, dernek, meslek odası gibi sivil toplum örgütlerinin kurulabilmesi toplumsal bütünleşmeye önemli katkı sağlar. Bireylerin dayanışmayı içeren kuruluşlarda yer almaması ya da bu kuruluşların faaliyetlerinin engellenmesi toplumsal hayattaki dengeyi bozar ve toplumsal çözülmeye zemin oluşturur.

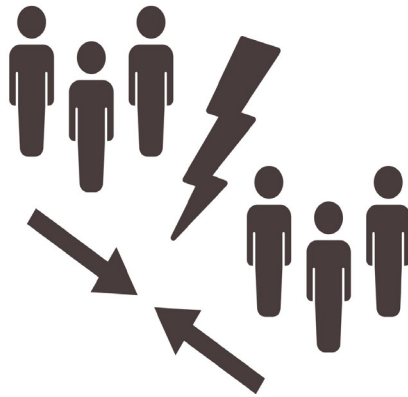
Demokratik Kurumlaşma Yetersizliği

Demokratikleşmiş bir toplumda çözülmeye yol açacak sorunları ortadan kaldırıcı veya hafifletici mekanizmalar vardır. Örneğin seçme ve seçilme hakkının tanınmış olması, toplu sözleşme hakkı, düşünce özgürlüğü vb. Ayrıca demokrasinin gereği olan farklılıklara saygı, toplumsal çözülmeyi önleyici etkide bulunur. Eğer bir toplum yeterince demokratikleşememişse toplumsal çözülme başlar.

DİKKAT

Savaş, doğal afet, hızlı ve dengesiz sosyokültürel değişimler de toplumsal grup ve kurumlar arasındaki uyumu bozarak toplumsal çözülmeye neden olur.

TOPLUMSAL ÇÖZÜLMENİN SONUÇLARI

Toplumsal çözülmenin sonuçları şunlardır: Etnik, dinsel, mezhepsel anlaşmazlıklar belirginleşir. Sosyal ilişkilerde ve aile yapısında karşılıklı sevgi, saygı, bağlılık ve dayanışma zayıflar. Kültürel değerler ve normlar etkinliğini yitirir. Kültürün taşıyıcısı olan dil yozlaşır. Toplumsal tabakalaşma yapısındaki eşitsizlik derinleşir ve yoksulluk yaygınlaşır; iş piyasalarında kadınlara, engellilere, azınlıklara yönelik ayrımcılık artar ve eğitime erişim sınırlı hâle gelir. Toplumun kurumlara olan güveni ile siyasal katılımı azalır ve otoriter eğilimler fazlalaşır.

Kültür; bir toplumun bireyleri arasında paylaşılan ve nesilden nesle aktarılan davranış biçimleri, inançlar, değerler, normlar, ritüeller, sanat, dil, giyim, yemek, müzik, dans, mimari, eğitim, din, tarih ve diğer unsurların bütünüdür. Kültür; insanı çepeçevre kuşatan, insanı ve toplumu şekillendiren bir olgudur. İnsanı insan yapan en önemli faktör; temel biyolojik varoluşunun ötesine geçerek sanat, değer, felsefe, norm, bilim gibi bütünüyle kendi türüne özgü unsurları üretebilme yetisidir. İnsanların birbiriyle ve doğayla kurduğu ilişki, bu üretimin temelini oluşturarak kültür adını alır. İnsan tarafından oluşturulan kültür, dönüp yine insanı şekillendirerek insanın insan olmasında belirleyici bir rol oynar.

Kültür kavramı Latince “colere” (ekmek, ekilebilir hâle getirmek) sözcüğünden türetilen “cultura” (ziraat, yetiştirme) kavramına dayanır. Türkçe karşılığı “ekin”dir. Kavramın kökeni kültürel birikim ile yerleşik hayata geçmek ve üretmek arasında kurulan ilişkiye işaret etmektedir. Kültür, insan tarafından üretilen maddi ve manevi unsurların tümüdür. İnsan ürünü olan her şey kültürün bir ögesidir. Tek bir bireyin değil toplumun ve hatta insanlığın ortak ürünüdür. Çünkü çoğu kültür yalıtılmıştır ve öteki kültürlerden kopuk değildir.

Toplamlar arasındaki etkileşime bağlı olarak şekillendiği için tek bir topluma ait olan kültürden de bahsetmek güçtür. Kuşaktan kuşağa aktarılan kültür, yeni nesillerin ve doğanın değişimine bağlı olarak değişen dinamik bir yapıya sahiptir. Tek bir toplumun ürettiği kültürden bahsetmek zor olacağı gibi kültürün herhangi bir ögesinin de tek başına ele alınıp değerlendirilmesi güçtür. Çünkü maddi ve manevi tüm kültür öğeleri birbiriyle etkileşim içindedir ve birbirini belirler. Kültür bir örüntü sistemidir ve her toplumun kendi tarihinin ürünüdür. Kültür toplumlar arası etkileşimlerle şekillense de her kültür biriktir.

Kültürün Temel Özellikleri

- Kültür, insan ürünü olan her şeydir.
- Bireyin değil toplumun ürünüdür.
- Kapsayıcıdır, insan yapımı tüm ürünler kültüre dahildir.
- Bir çeşit soyutlamadır, bu soyut yapı davranışlara referans olur. Davranışlardan hareketle kültür okunabilir.
- Tarihseldir, sürekli ve dinamik.
- Bütünsel bir yapısı vardır ve bütünleştiricidir (ancak hiçbir toplumda yüzde yüz bütünlük olmaz.).
- Bir idealler sistemidir. Her toplum kendi manevi yönlerinin ideal olduğunu kabul eder ve bunları benimser.
- Bir uyarılma (adaptasyon) tarzıdır. Fiziksel ve toplumsal çevreye uyum sağlamayı kolaylaştırır.

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN KÜLTÜRE BAKIŞI

Kültürün insan ve toplum hayatındaki yerinin farkında olan Atatürk, cumhuriyetin ilanının ardından Türk kültürünün tarihsel derinliğini ve zenginliğini ortaya çıkaracak çok boyutlu çalışmalar başlatmıştır. Çağdaş bir toplum ve devlet inşa ederken dünyaya uyum sağlayan ancak kültürel bağımsızlığını da koruyan bir yapı oluşturmaya özen göstermiştir. Çağdaş toplumsal değerlerin oluşturulup benimsenmesi kadar geçmiş bağlarının bulunup tarihsel sürekliliğin sağlanması da onun için çok önemlidir. O kültürü şöyle tanımlamaktadır: “Medeniyetin ne olduğunu başka başka tarif edenler vardır. Bence medeniyeti kültürden ayırmak güçtür ve lüzumsuzdur. Kültür ne demektir tarif edeyim. Bir insan toplumunun, devlet hayatında, fikir hayatında, yani ilimde, sosyolojide ve güzel sanatlarda, iktisadi hayatta yani ziraatta, sanatta, ticarete, kara, deniz ve hava ulaştırıcılığında yapabildiği şeylerin toplu sonucudur. (...) Medeniyet kültürden başka bir şey değildir.”

Onun döneminde Türk Tarih Kurumu'nun kurulması, üniversite reformu yapılması, kadınlara seçme seçilme haklarının verilmesi gibi her çalışma ya da inkılap aynı zamanda kültür alanında derin etkileri olan birer adımdır.

KÜLTÜRÜN ÖGELERİ

Kültür ögeleri maddi, bilişsel ve davranışsal olmak üzere üç ana başlıkta toplanır.

Maddi Ögeler: İnsanın ortaya koyduğu sanatsal, teknik ve teknolojik üretimlerin tümüdür. Köprü, yol, park, bina gibi mimari yapılar; radyo, televizyon, cep telefonu gibi teknolojik üretimler; heykel, film, edebî eser gibi sanatsal ürünler kültürün somut maddi ögeleridir.

Bilişsel Ögeler: Toplumun düşünce, değer, inanç ve normlarına yön vererek temel oluşturan tüm kültürel üretimlerdir. Bilim, felsefe, din, ahlak, estetik ve ideolojiler bilişsel ögenin içeriğini oluşturur. Bilişsel ögeler idealleri belirleyerek bir davranışın veya maddi ögenin niçin yapıldığını açıklar.

Davranışsal Ögeler: Yasa, gelenek, görenek, âdet, örf, moda gibi davranışlara norm kazandıran ögelerdir. Toplumsal davranışın nasıl olması gerektiğine dair tüm yazılı ve yazısız kuralları içerir.

KÜLTÜREL GECİKME

Kültürel gecikme, maddi kültür öğelerinin manevi kültür öğelerine göre daha hızlı değişmesi sonucunda kültürde ortaya çıkan gerilimdir. Özellikle teknolojik yeniliklere bağlı olarak ortaya çıkan maddi kültür öğelerindeki hızlı değişimler; manevi kültür öğeleri olan fikir, değer, inanç, yasa ve normlarla uyumsuzluk gösterir.

Fiziksel değişimlerin fikir ve değer alanındaki değişimlere göre daha hızlı olması olağan bir durumdur. Ogburn bu duruma otomobillerin ortaya çıkışını örnek vermiştir. Otomobiller hızla çoğalmış ancak trafik kurallarının oluşması, norm ve alışkanlıkların oturması uzun zaman almıştır. Bu süreçte birçok kaza ve gerginlik yaşanmıştır. Günümüzde de kopyalama (klonlama) teknolojisi etik ve dinî tartışmalara yol açmakta, genel bir uzlaşma ve yasaların oluşma süreci devam etmektedir.

KÖKLEŞMİŞ KÜLTÜREL ÖGELER

Örf: Örf, bir toplumda öteden beri uygulanmış yazısız, gelenekle nesilden nesle geçen, iyilik ve kötülük değer hükümlerine göre yapılması gereken hareketleri belirten kurallardır. Örflere karşı çıkmak, kimi toplumlarda yasaya karşı çıkmayla bir tutulur. Hatta böyle bir durumda örfler zaman zaman yasaların da üstünde tutularak katı bir tutumla birey cezalandırılır. Türk kültüründe misafire önem verilmesi, ev sahibinin misafiri ilgi ve saygıyla karşılaması Türk örflerindedir.

Âdet: Toplumsal yaşamın düzenli gitmesinde, kuralların uygulanmasında âdetler etkili olmaktadır. Âdet, bir toplumda öteden beri uygulanmış yazısız, gelenekle nesilden nesle geçen, iyilik ve kötülük değer hükümlerine göre yapılması gereken hareketleri belirten kurallardır. Resmî toplantılarda koyu renkli takım elbise giyme, sabahları kahvaltı yapma, yemekte bıçağı sağ elle tutma; konukları karşılama, ağırlama ve uğurlama; yemek ve sofraya düzenleri; kız isteme, nişanlılık ve evlenme usulleri; bayramlar ve önemli günlerle ilgili davranış biçimleri; başsağlığı dileme gibi durumlarda söylenecek sözler, takınılacak tavırlar ve tutumlar âdet olarak değerlendirilebilir.

Gelenek: Gelenekler, geniş anlamıyla bir kuşaktan ötekine geçirilebilen bilgi, tasarım, inanç ve yaşam biçimi; daha geniş anlamıyla da manevî kültür birikimleridir. Âdetlere benzese de onlardan daha güçlü şekilde toplumsal yaşamın düzenlenmesinde ve denetlenmesinde önemli rol oynar. Nitelikleri bakımından genellikle tutucu olan gelenekler aile, hukuk, din ve politika gibi toplumsal kurumlar üzerinde etkilidir. Bireyin bağlı bulunduğu grubun ya da toplumun geleneklerine karşı çıkması, karşı çıkışın derecesine göre bireyin toplulukça hor görülmesine ya da reddedilmesine neden olur. Bayramlarda küçüklerin büyüklerin ellerini öpmesi ve büyüklerin de küçüklerle harçlık vermesi bir gelenektir.

Görenek: Göreneğin örf, âdete, geleneğe göre yaptırım gücü daha zayıftır. En yalın tanımıyla bir şeyi görüle geldiği gibi yapma alışkanlığı olan görenek, sosyal alışkanlık gibi gerekli ve uygun görülenleri kapsar. Ancak göreneklerin mutlaka yerine getirilmesi istenmez. Öteden beri yapılagelmekte olan fakat henüz âdet özelliği kazanmamış bu davranış biçimlerine grubun, toplumun gelişmesine uygun yenilikler eklenir. Görenekler; komşu ziyaretlerinde, hasta yoklamalarında, alışverişte, toplu taşıtlara binmede ve inmede, tanışma ve tanıştırmalarda nasıl davranılacağını belirleyerek ilişkilerin düzenli gitmesine yardımcı olur.

KÜLTÜRÜN İŞLEVLERİ

Kültürün bazı önemli toplumsal işlevleri şunlardır:

- Kültür toplumsal sistemin istikrarını ve devamlılığını sağlar.
- Kültürel norm ve değerler bireylerin ne yapıp ne yapmaması gerektiğine ilişkin bazı standartlar getirir. Bu standartlar toplumsal kontrolü de kolaylaştırır.
- Sosyal dayanışma için temel oluşturur. Değer verilen ortak hedefler için birlikte hareket etme duygusu yaratır.
- Kültür, bir topluma özgü özelliklerin toplamıdır. Bir toplumu diğerlerinden ayırmayı sağlar.
- Sosyal kişiliğin oluşmasında en temel faktördür. İnsanların kişilikleri üzerinde sanki bir kültürel damga var gibidir.
- Bireylerin topluma aidiyet duygusu geliştirmelerine ve toplumun diğer bireyleriyle bütünleşmesine katkı sağlar.
- Kültür yoluyla dil, inanç, değer, norm, sanatsal üretimler vb. unsurlar gelecek kuşaklara aktarılır.

KÜLTÜR VE TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞME

Toplumu birleştirici bir etkiye sahip olan kültür; ortak değer, norm ve idealleri paylaşan insanların ürünüdür. Kültür; insanların aidiyet duygusu, dayanışma, paylaşma, birlik olma gibi manevi ihtiyaçlarını karşılar. Aynı kültürü benimseyen insanlar benzer duygu, düşünce ve davranış kalıplarına sahip olurlar. Kültürün insanın manevi ihtiyaçlarını karşılama fonksiyonu, toplumu birleştirir ve bütünleştirir. Özellikle ortak değerler toplumsal dayanışmayı ve bütünleşmeyi yaratan ve sürekli kılan en önemli faktörlerden biridir. Örneğin Doğu toplumlarında, aileye bağlılık son derece önemli bir değerdir. Bu özellik de toplumsal bütünleşmeyi olumlu yönde etkiler.

KURAMSAL PERSPEKTİF

Sosyolojide kültürün işlevlerine ilişkin farklı yaklaşımlar söz konusudur:

-İşlevselci Kuram: Bu kurama göre kültürün temel özelliklerinden biri, bireylerin toplumsal ve biyolojik ihtiyaçlarını karşılamak için geniş fırsatlar sunmasıdır. Ortak kültürel değerler, bireyleri bir arada tutarak dayanışma ve iş birliğinin gelişmesine olanak sağlar. Kültür ayrıca toplumda istikrarı ve düzeni sağlar. İşlevselci kuramın temsilcilerinden Emile Durkheim'a göre bireyler arasındaki dayanışma, toplumsal bütünleşmenin en önemli unsurlarından biridir.

-Çatışma Kuramları: Bu kuramlara göre ise kültür, sınıfsal eşitsizlikleri görünür kılan bir sistemdir. Sanat, moda, teknoloji, gelenek, ahlak, değer, tutum gibi unsurlar; toplumun tüm bireyleri tarafından eşit bir biçimde paylaşılmaz. Sınıfsal eşitsizliğin olduğu bir toplumda belirgin kültürel öğeler hâkim sınıfın değer, norm ve hedefleriyle belirlenir. Örneğin kapitalizm, varlığını devam ettirmek için tüketim kültürünü tüm topluma dayatır. Ancak tüketim, gelir düzeyi düşük sınıflarla gelir düzeyi yüksek sınıflar için aynı şekilde gerçekleşmez. Bu durum toplumda çatışmayı beraberinde getirir.

KÜLTÜRÜN KAZANILMASI

Kültür, bireylerin sosyalleşme süreçleri boyunca öğrendikleri bir olgudur. Ancak öğrenme süreçleri arasında ayırım yapmak için **formel (biçimsel-resmî)** ve **informel (biçimsel-resmî olmayan)** öğrenme terimleri kullanılır. Kültür, bir kişiden diğerine aktarılan ve öğrenilen bir olgudur. Kültürü öğrenme büyük oranda tesadüfidir ve informal biçimde gerçekleşir. Aile ve arkadaş grupları içinde kültür informal biçimiyle kazanılır. Kültürün aktarımı ve kazanımında en etkili kurumlardan biri eğitimidir. Eğitim kurumları aracılığıyla kültürel aktarım formel bir nitelik kazanır. Tüm toplumlarda okullar aracılığıyla millî kültür yeni nesillere bir program çerçevesinde aktarılır. Kültürün kazanılmasında en önemli faktörlerden biri de dildir. Dil sayesinde bir neslin önceki nesilden gelen kültürün inceliklerini anlaması mümkün hâle gelir. Dil hem kültürün aktarımında hem kazanılmasında oldukça belirleyicidir.

Sanat, kültürü oluşturan ana öğelerden biridir. Fakat kültürü temsil eden, tanıtan ve yayan da sanattır. Bir sanat yapıtının oluşumunda ait olduğu toplumun kültür yapısının önemi büyüktür. Coğrafi bölgenin iklim ve çevre koşullarının, inanç ve yaşayış biçimlerinin sanat yapıtının ortaya çıkışındaki rolü büyüktür. Örneğin Mimar Sinan'ın yaptığı Edirne'deki Selimiye Camii, mimarlık sanatının o zamana kadar eriştiği en yüksek aşama olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca bu eser ait olduğu kültürün özelliğini ortaya koymaktadır.

KÜLTÜRÜN TOPLUMSAL KURUMLAR VE TOPLUMSAL DEĞİŞMEYLE ETKİLEŞİMİ

Kültürel değişim ve toplumsal değişim arasında bir sınır çizmek çok zordur. Toplumlar ve kültürler birbirleriyle yakından ilişkilidir ve kültürel değişimin toplumsal değişimi içerdiği söylenebilir. Kültürel değişimler toplumsal kurumların yapısında da değişimlere sebep olur. Örneğin cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik eğilimin güçlenmesi ile aile kurumunun yapısı da değişir. Neredeyse tüm önemli değişimler hem toplumsal hem de kültürel yönleri içerir. Bu nedenle iki terim genellikle birbirinin yerine kullanılır.

Sosyolojide kültürel değişim ve toplumsal değişim olgularının aynı anlama geldiğini öne süren yaklaşımlar yanında bu iki olgunun farklı olduğunu öne süren yaklaşımlar da söz konusudur. Kültürel değişimin toplumsal değişimden farklı bir anlamı olmadığını öne süren yaklaşımlara göre tüm kültürler kökeni, anlamı ve kullanımı bakımından toplumsaldır. Toplumsal değişim, kapsamı daha geniş olan kültürel değişimin bir parçasıdır. Bu iki olgunun birbirinden farklı olduğunu öne süren yaklaşımlara göre ise kültürel değişim sanat, teknoloji, hayat tarzı, alışkanlık ve davranış kalıplarında gözlemlenir. Toplumsal değişim ise bireylerin statü ve rollerinde, toplumsal ilişki ve kurumlarda meydana gelir.

Kültürün kazanılması, aktarımı, etkileşimi ve etkileri bazı kültürel süreçlerin zeminini oluşturur. Popüler kültür, kültür şoku, kültür emperyalizmi, kültürel yozlaşma, baskın kültür, kültürleşme ve kültürlenme temel kültürel süreçlerdir.

POPÜLER KÜLTÜR

Popüler kültür; yaygın olarak kabul edilen ya da beğenilen ticari ürün, kültürel sembol ve kimlik biçimlerini içerir. Popüler kültürü oluşturan unsurlarla müzik, film, televizyon programı, video oyunu, giyim, ulaşım, reklam, marka, eğlence, yiyecek gibi hayatın birçok alanında karşılaşılabilir. Popüler kültür, medya teknolojisinin günlük hayatın her alanında giderek artan varlığı ve eğlence endüstrisinin uygulamaları nedeniyle artık her an pazarlanmakta ve tüketilmektedir. Dünyada etkili olan bir popüler kültür endüstrisi olmakla birlikte toplumların kendine özgü popüler kültüründen de söz edilebilir. Türkiye’de çok izlenen yerli televizyon dizileri buna örnektir.

KÜLTÜR ŞOKU

Kültür şoku, tanıdık bir kültürden tanıdık olmayan bir kültüre geçmenin etkisini ifade eder. Bu etki, bir kişinin farklı ve bilinmeyen bir kültürel veya toplumsal çevreye uyum sağlaması gerektiğinde hissedilen kaygı, şaşırma, yönelim bozukluğu, belirsizlik, kafa karışıklığı gibi duygulardır. Yeni bir çevrenin, yeni insanlarla tanışmanın, damak tadına uymayan yemekler yemenin, yabancı bir dile uyum sağlamanın veya önemli insanlardan (aile, arkadaşlar, meslektaşlar gibi) ayrılmanın zorluklarını içerebilir. Yeni bir kültürün tüm farklılıklarıyla karşı karşıya kalındığında kişi uyum bozukluğu ve hayal kırıklığı yaşayabilir. Örneğin Türkiye’den Fransa’ya giden bir kişi, Fransız usulü kahvaltı yapmaya alışana kadar bu durumun şokunu yaşayacaktır. Ancak insanlar bir kültür hakkında daha fazla şey öğrendikçe o kültürün norm ve alışkanlıklarına uyum sağladıkça kültür şokundan kurtulurlar.

KÜLTÜR EMPERYALİZMİ

En geniş anlamıyla **kültür emperyalizmi**, bir ülkenin başka bir ülke üzerindeki kültürel egemenliğidir. Bu süreçte ekonomik üstünlük, kitle iletişim araçları, eğitim, teknoloji vb. unsurlar kullanılır. Emperyal hedeflerin odağındaki ülkenin insanları; kültür araçları ile arzulanacak hayat tarzlarına, ürünlere maruz bırakılır ve emperyal ülkenin kültürü hâkim kültür hâline getirilir. Bir dönem Fransa’nın sömürgesi olmuş Cezayir’de Fransızca yaygın olarak konuşulması kültür emperyalizminin en belirgin örneklerindendir.

KÜLTÜREL YOZLAŞMA

Bir toplumun çeşitli nedenlerle kültürel değerlerini kaybetmesi ve kendi kültüründen uzaklaşmasıdır. Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan kültürel değerlerin ve araçların kaybedilmesi ya da bunların yerine yeni ve yabancı unsurların katılması süreci **kültürel yozlaşma** olarak adlandırılır. Örneğin efendi, vişne gibi Türkçe kelimeleri efendy, wishne şeklinde İngilizce yazım kurallarıyla yazmak kültürel yozlaşmadır.

BASKIN KÜLTÜR

Genellikle bir toplumda, üyeleri çoğunlukta olan veya diğerlerinden daha fazla güce sahip olan grupların kültürü **baskın kültür** olarak kabul edilir. Ancak bir kültürün baskın bir kültür olabilmesi için sadece çoğunluğa sahip olması yetmez. Siyasi ve ekonomik gücü de elinde bulundurması gerekir. Örneğin Güney Afrika'da yerlilerin sayısı Avrupa kökenlilerin dört katı olmasına rağmen 1948'den 1991'e kadar Avrupa kökenli Güney Afrikalıların kültürü baskın kültürdü.

KÜLTÜRLEŞME

Kültürleşme, bir kişinin veya grubun kendi kültürünü korurken başka bir kültürün uygulamalarını ve değerlerini benimsemeye başlamasıdır. Ancak kültürleşme; azınlık ya da çoğunluktan bağımsız iki farklı kültürün, kültürel unsurlarını değiş tokuş ederken her birinin kendi benzersiz kültürünü korumasıdır.

Örneğin göçmenler göç ettikleri kültüre adapte olurken kendi kültürel değerlerini de korumaya devam ederler. Aynı şekilde göç edilen ülkedeki çoğunluk da göçmenlerin kültürel değerlerine uyum sağlar.

KÜLTÜRLENME

Kültürlenme bireylerin; toplumun tüm değer, norm, davranış kalıbı, alışkanlık ve kurallarını öğrenip benimsemesidir. Kültürleme ve kültürlenme yoluyla bireyler, içinde yaşadıkları toplumun bir parçası olurlar ve o topluma aidiyet geliştirirler.

Gecekondu kültürü ülkemizin bir kültürlenme örneği olarak gösterilebilir. Gecekondu yapı olarak ne kırsal bölgelerdeki mesken tipine ne de kentlerin bildik mesken tipine benzer. Öte yandan gecekondu kültürü ne kırsal hayatın kültürüne ne de kent hayatının kültürüne benzer. Köyden kente göç eden toplulukların oluşturduğu bu kültürlenme biçiminde bir yandan kırsal hayatın davranış ve değerleri, alışkanlıkları devam etmiş; diğer yandan da şehir hayatının davranış ve değerleri, alışkanlıkları da benimsenmiş ve sergilenmiştir.

KÜLTÜRLEME

Kültürleme, bir toplumun birey ve gruplara kendi kültürel unsurlarını kazandırmasıdır. Örneğin; Türkiye'de yetişen bir yabancınnın Türk gibi düşünmesi.

Bir toplumun kültürü, o toplumu diğerlerinden ayırmak için **millî kültür** kavramıyla ifade edilmektedir. Türkiye'nin millî kültürü, bir yandan toplumumuza özgü ayırt edici kültürel özellikler bütününe diğer yandan da toplumun farklılıklarını da içerecek bir kapsayıcılığı ifade etmektedir. Toplumsal kültür, kültürü oluşturan kültürel miras zenginliğinin korunması ve yaşatılması ile mümkündür. Kültürlenme yoluyla bireyler kendi kültürel değerlerini öğrenir ve benimser. Ancak toplumlar aynı zamanda kültürleşme yoluyla diğer kültürlerden de etkilenir ya da onları etkiler. Bu noktada hem kültürlenme sürecinin hem de kültürleşme sürecinin amacından sapmaması gerekir. Eğer amacından saparsa kültürel bağınazlık ya da kültürel yozlaşma gibi durumlar ortaya çıkabilir. Kültür emperyalizmi yerel kültürleri yok etme potansiyeli taşır. Özellikle küreselleşmenin kültürler arasında benzeşmeyi, asimilasyonu, kültür emperyalizmini ve yabancı kültür hayranlığını beslediği düşünüldüğünde toplumsal kültürümüze ve kültür mirasımıza dair farkındalık oluşturmak, bu mirası yaşatmak ve zenginleştirmek oldukça önemlidir. Ancak diğer kültürlerle temas etmeden kültürel zenginliğe ulaşmak da mümkün değildir. Bu noktada kültürlerin özgünlüklerini koruyarak zenginleşebilmeleri kritik bir öneme sahiptir.

DİKKAT

Kültürel bağınazlık ve kültürel yozlaşmadan uzaklaşmak kültürel zekâyâ ve kültürel göreliliğe sahip olmaktan geçer.

KÜLTÜREL BAĞNAZLIK (KÜLTÜR MERKEZCİLİĞİ)

Kültür merkezilik (etnosentrizm), kişinin kendi kültürünü temele / merkeze alıp, kendi kültürel unsurlarını doğru ve üstün olarak kabul ederek diğer kültürleri kendi kültürel özelliklerine göre eksik görmesidir. Bu durum diğer kültürleri kendi kültürel ideallerine göre yargılamaktan kaynaklanır. İnsanların ne kadar çok ortak noktası olsa da kültürel farklılıklar oldukça yaygındır. Örneğin bazı kültürlerde, sohbet ederken diğerlerine yakın durmak önemsenirken bazı kültürlerde daha fazla kişisel alan sağlayan mesafe koymak önemsenir. Yemek yeme, giyim kuşam alışkanlıkları gibi birçok alışkanlık kültürden kültüre büyük farklılıklar gösterir. Bunlardan herhangi birinin üstünlüğünü iddia etmek kültürel bağınazlıktır. Kültürel bağınazlık ırkçılık ve ötekileştirmeye yol açabilir.

Kültür merkezilik, örneği tarihsel süreçte sıklıkla görüldüğü şekilde kendi doğrularının mutlaklığından hareketle diğer kültür unsurlarını yukarıdan aşağıya yeniden şekillendirmeden (toplum mühendisliği) yok etmeye (soykırımlara) kadar giden davranışlara da yol açabilmektedir. Kültür merkezci bakış açısına örnek olarak televizyonda izlenen belgesellerdeki yerli kabileleri küçümseme, farklı toplumların geleneksel kıyafetlerini hor görme, farklı kültürlerde elle yemek yeme alışkanlığını aşağılama ve farklı toplulukların diliyle alay etme verilebilir.

YABANCI KÜLTÜR HAYRANLIĞI

Yabancı kültür hayranlığı, başka bir kültürün kendi kültüründen daha üstün olduğu inancıdır. Diğer kültürlerle hayranlık duymaya ve kendi kültürünü küçümsemeye dayanır. Burada kişi içine doğduğu kültürü değersiz görür ve hiçbir analitik muhakemeye dayanmaksızın dışarıdan gelen her tür kültür unsurunu olumlamaya dayalı bir ruh hâli ile davranır. Örneğin kalitesinden bağımsız olarak ithal ürünleri her durumda yerli ürünlere tercih etmek yabancı kültür hayranlığının bir sonucudur.

DİKKAT

Yabancı kültür hayranlığı, kültürel bağnazlığın tam tersidir.

KÜLTÜREL GÖRELİLİK

Kültürel görelilik, her kültürü kendi koşulları içinde değerlendirmek gerektiğini esas alan bir yaklaşımı ifade eder. Bu yaklaşım, hiçbir kültürün diğerinden üstün olmadığını kabul ederek farklı kültürel değer, inanç ve uygulamalara saygıyı öne çıkarmaktır. Bu yaklaşımda bir kültür sadece kendi bağlamı içinde değerlendirilebilir.

DİKKAT

Kültürel bağnazlıktan ve kültürel yozlaşmadan kaçınma, kültürel görelilikle mümkün olabilir.

Kültürel göreliliğe sahip olmak her kültürün kendi özneliliği içinde ele alınmasını zorunlu kılar ve farklılıkların tuhaf, yetersiz, gereksiz olarak yorumlanmasını engeller. Örneğin bazı kültürlerde sabah kahve içmek bazı kültürlerde ise çay içmek iki farklı kültürel alışkanlıktır. Bu alışkanlıklardan hiçbirisi diğerinden üstün ya da aşağı olarak değerlendirilemez. Ancak kültürel görelilik her türlü kültürel uygulamaya kayıtsız şartsız saygıyı ifade etmez. İnsan onuruna, doğaya zarar veren kültürel alışkanlık, antidemokratik uygulama, insan hakları ihlali vb. konularda kültürel göreliliği uygulamak söz konusu değildir.

KÜLTÜREL ZEKÂ

Kültürel zekâ, kültürel göreliliği uygulayabilme yetisidir. Ne kendi kültürel değerlerini terk etmek ve diğer kültürleri koşulsuz desteklemek ne de kendi kültürel değerlerini koşulsuz kabul etmektir. Eleştirel bakış değişim ve dönüşümün anahtarıdır. Kültürel zekâ, bu eleştirel bakışı koruyarak insana ve doğaya zarar vermeyen her türlü kültürel değer, inanç, uygulama veya alışkanlığa saygı gösterebilme becerisidir. Saygı, belirli fikirlerin veya davranışların koşulsuz ve sessizce onaylanmasını ifade eden tahammül ya da hoşgörü ile karıştırılmamalıdır. Saygıda farklılıkların olağanlığı eleştirel bir bakışla kabul edilir.

KÜLTÜREL TUTUMLAR

Kültür kavramını açıklarken “saç” basit ama çarpıcı bir örnek olarak verilebilir. Saçlar kendi hâlinde uzarken doğadır ancak berberde ya da kuaförde kestirildiği anda doğa olmaktan çıkıp insan ürünü olan, insan tarafından şekillendirilen bir kültür ögesine dönüşür.

Örneğin Kazak Türklerinin kestirdiği “tepe perçemi” denilen saç modeli sadece o kültüre aittir. Oysa bir pop yıldızının ya da bir sinema oyuncusunun saç modeli bazen dünyanın büyük bir kısmında kabul görür.

KÜLTÜRLER ARASI ETKİLEŞİM

İnsanları saç kestirmeye yönlendiren şey sadece ihtiyaç değil aynı zamanda gelenekler ya da toplumsal kabul görme isteği gibi etkenlerdir. Kültürel unsurlar olarak gelenek ve moda, bireyleri etkileyerek onların tutum ve davranışlarını yönlendirir. Bir toplumda ortaya çıkan moda başka toplumları da etkileyip o toplumun üyelerini moda davranışa yönleltebilir.

Tarih boyunca hemen her kültür başka kültürlerle doğrudan ya da dolaylı temasta bulunmuştur. Etkileşimde bulunan bütün kültürler de birbirini etkilemiştir. Bu etkileşimler kimi zaman kendi doğal sürecinde gerçekleşirken kimi durumlarda planlı, programlı ve değiştirme kastıyla gerçekleşmiştir. Bu durumun kaçınılmaz sonucu olarak hiçbir kültür saf ve kendinden ibaret değildir. Her kültürün içinde başka kültürlerin etkileri, izleri vardır.

DİKKAT

Kültürler arası etkileşim farklı kültürlerin birbirini etkilemesiyle kültür öğelerinin değiş tokuş edilmesidir.

Kültür, insanın doğayı algılayış biçimini içerir. Bu nedenle her kültürün varlıklara yüklediği anlam, ahlaki tutum, alışkanlık vb. unsurlar o kültüre özgüdür. Dünya üzerinde binlerce kültür olduğu için binlerce kimlik vardır, denebilir. Bireylere kimlik kazandıran özgün yanlar, her toplumu diğerinden ayıran tutum ve davranış kalıplarının da oluşmasına yol açar. Örneğin yemek yerken ağız şapırdatmak Türk toplumunda hiç hoş karşılanmazken Çin’de yemeği yapan kişiye iltifat etmek anlamına gelir.

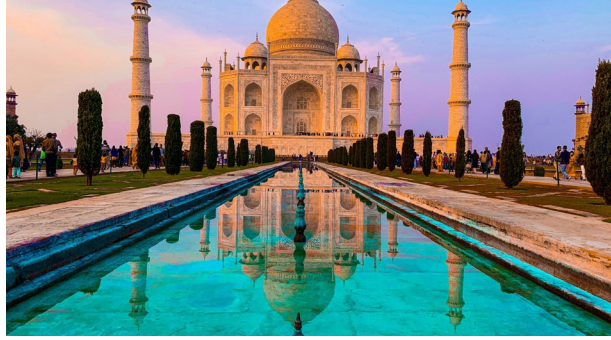

Kültürler; toplumların tarihinde de etkili olan siyasi, ekonomik, coğrafi, iklimsel vb. unsurların etkileşimiyle biçimlenir. Zaman zaman farklı toplumlar benzer faktörlerden etkilenir. Bu etkenlerin benzer olmasından dolayı kültürlerin benzer yanlarının olması kaçınılmazdır. Bu benzerlikler de kültürel etkileşimleri kolaylaştırır. Başka toplumlarla temas eden bir toplumun kültüründe süreç içinde birtakım değişiklikler yaşanır. Bu değişimler etkileşime giren her iki toplumda da meydana gelir. Etkileşimin olmadığı yerde değişim ve ilerleme ya yoktur ya da çok zayıftır. Kültürün canlı ve dinamik yapısından dolayı zaman içinde yaşanacak değişimi önlemek olanaklı değildir. Aynı zamanda değişimi belirli alanlarda sınırlı tutmak da mümkün değildir. Çünkü kültürün tüm öğeleri organik bir bütünlük oluşturur. Örneğin bir toplumun kullandığı araç gereçler o toplumun eğitim sisteminden ya da ahlakından bağımsız olarak düşünülemez. O hâlde kültürel öğelerin birindeki değişimin zamanla ötekine de etki etmesi kaçınılmazdır.

TÜRK VE İSLAM KÜLTÜRÜNÜN DÜNYA UYGARLIĞINA KATKILARI

Türk toplumunun dokumacılıkta dünyada saygın bir yeri vardır. Dokuma sadece giysi kumaşlarıyla sınırlı değildir. Bir zamanlar yelken bezi, halı ve kilim üretmek de önemli bir dokuma sahası olmuştur. Türkler dokumanın her sahasında hem materyal olarak hem de renk ve desen olarak dünya kültür mirasına çok önemli katkılar sunmuştur. Halı desenleri bir çeşit kültür ve tarih yazıcılığıdır. İnsanlık tarihinin en eski üretim alanlarından biri olan dokumacılıkta üretilen çadır, bayrak, flama vb. ürünler de birer kültürel değerdir.

Özellikle bayrak ve flamalar sembolik nitelikleri bakımından birer dilsel ifadedir. Heraldik bilimi (arma ve bayrak bilimi) bu dilsel ifadeleri analiz ederek o dönemin sosyokültürel koşullarını ortaya koyar. At, köpek gibi hayvanların evcilleştirilmesi, insanlık tarihinin dönüm noktalarıdır. Türk toplumları bu sahada da insanlığa önemli katkılarda bulunmuştur. Atın evcilleştirilmesi sadece yük taşımaya kolaylaştırmamış, hızlı ulaşım fikrini de doğurmuştur. Bunun devamı olarak tekerlek ve arabalar daha işlevsel hâle gelmiştir. Atın evcilleştirilmesiyle savaş biçimleri de değişmiştir.

Selimiye Camii, Kanuni Sultan Süleyman Köprüsü, Tac Mahal ya da Çırağan Sarayı gibi eserler Türk tarihinde bir mimari geleneğin takip edilebileceğinin delilidir. Mimar Sinan, Mimar İsmail Efendi veya Balyan ailesi eserlerini bu alandaki kültürel birikimin yanı sıra matematik, mühendislik gibi bilimsel birikimlerin üstüne inşa etmişlerdir. Çünkü bir mimari eser sadece yapı olarak ele alınamaz; malzeme, matematik, statik ve astronomi alanlarında geniş bir bilgi birikimi gerektirir. Örneğin Süleymaniye Camii, kültürün birçok alanındaki güçlü bir birikimin ürünüdür. Bu birikimin arkasında Harizmî, Adülhamid İbn Türk, Bîrûnî, Ömer Hayyam, Ali Kuşçu gibi bilim insanları vardır. Cahit Arf ise bu geleneğin devamıdır. Fârâbî olmadan felsefe, İbn Sînâ olmadan felsefe ve tıp, İbn Haldûn olmadan sosyal bilimler eksik olurdu. El Hamra Sarayı sadece bir yönetim mekânı değil aynı zamanda estetik unsurlar içeren mimari bir yapıdır. Hâlen çalışır durumda olan bahçe havuzları ve artezyen prensibiyle çalışan fıskiyeleleri birer mühendislik harikasıdır. Anadolu'nun dört bir yanında bulunan havuzlar ve "çöpür taşları" birer akustik harikadır. Bu mimari öğeler, suyun medeniyetteki anlamıdır. Hristiyanlığın ilk kiliseleri, yer altına yapılan yerleşim yerleri, Mor Gabriel Manastırı Anadolu kültürünün bir parçası olarak günümüze kadar korunmuştur. Bu bağlamda Ankara evleri, Mardin evleri ya da Safranbolu evleri ve yerleşim düzeni başlı başına birer şehircilik dersi olabilecek eserlerdir.

TOPLUMSAL KURUM

Toplumsal düzenin parçası olan ve bireylerin davranış ve beklentilerini yöneten aile, din, siyaset, eğitim, ekonomi gibi örgütlenmiş yapılara **toplumsal kurum** denir. Pek çok terimde olduğu gibi kurum da günlük dilde ve sosyolojide birbirinden çok farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Günlük dilde genellikle kurumsal bir işlevi yerine getiren kuruluşlara “kurum” denmektedir. Bir spor kulübü veya muhtaç çocukların barındığı yer kurum olarak adlandırılmaktadır. Hâlbuki sosyolojik açıdan kurum ne bir kişi ne bir grup ne de bir mekândır. Toplumsal kurum, sosyal kişilerin temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ortaya çıkmış, süreklilik kazanmış, eş güdümlenmiş, genellikle onaylanmış, yaygın sosyal örüntü, rol ve ilişki yapısıdır. Örneğin aile, eğitim, ekonomi...

TOPLUMSAL KURUMLARIN ÖZELLİKLERİ

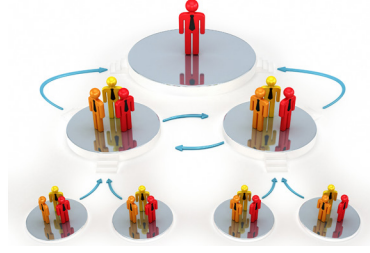
Toplumsal kurumların başlıca özellikleri şöyle sıralanabilir:

- Başlıca toplumsal kurumlar (aile, ekonomi, eğitim, din, siyaset) tüm toplumlarda bulunduğu için evrenseldir.
- Evrensel olmakla beraber topluma ve zamana göre farklı formlarda yapılanmıştır.
- Bireylerin ihtiyaçlarını giderdikleri için süreklilik gösterir. Kurumsal değişme oldukça yavaştır.
- Kurumlar belli bir amacı gerçekleştirmeye yöneliktir.
- Ortaya çıkacak yeni gereksinimler yeni kurumları oluşturabilir.
- Her toplumun başat kurumu farklıdır. Kiminde din, kiminde aile, kiminde siyaset daha belirleyicidir.
- Tüm kurumlar etkileşim içindedir.
- Bazen birden fazla kurum aynı amaçlara hizmet edebilir. Bu durumda da birbirlerine işlev devredebilir. Örneğin aile kurumu kimi işlevlerini eğitim kurumuna devretmiştir.
- Gerek alt kurumlarıyla gerekse diğerleriyle yapılanmış, örgütlenmiş ve eş güdümlenmiştir.
- Her kurum diğerleriyle yakından ilişkili olmasına rağmen kendi alanında biricik bir yapıdır. Bir başka deyişle temel kurumlar bir “görelî bağımsızlığa” sahiptir.
- Kurumlar zorunlu olarak değer yüklüdür. Çünkü kültürün kodlarını içerirler.

TOPLUMSAL KURUMLARIN İŞLEVLERİ

Toplumsal kurumların başlıca olumlu işlevleri şunlardır:

- Kurumlar, kişilerin sosyal davranışlarını kolaylaştırır. Toplumun düşünce ve eylem tarzları, birey o topluma girmeden önce büyük ölçüde düzenlenmiş ve planlanmıştır. Kişi çoğu şeyi nasıl yapacağını öğrenmek veya keşfetmek için zaman ayırmak zorunda değildir. Çünkü kişi "Nasıl?" sorusunun cevabını sosyalleşme süreci içindeyken öğrenmiş ve bu davranış tarzlarına alışmıştır.
- Kurumlar, bireylere hazır sosyal rol ve sosyal ilişki formları temin eder. Pek çok örnekte kişi, başkalarıyla ilişkisinde ve rollerin oynanmasında hangi davranışın kendinden beklendiğini bilir. Kurumlar bireye, bireyin kendi özel yeteneklerini ve dileklerini geliştirebileceği, önceden var olan roller temin eder.
- Kurumlar, toplam kültürün istikrarlılığı ve eş güdümü için hizmet eder. Süreklilik, sağlamlık, dayanıklılık insan davranışlarını istikrarlı ve uyumlu hâle getiren kurumlar sayesinde sağlanır. Kurumsallaşmış düşünme ve davranma yolları insanlar için bir anlam ifade eder, bir güvenlik aracı sağlar.
- Kurumlar davranışları kontrol etme yönelimindedir. Kurumlar toplumun sistemli beklentilerini içerir. Kurumlar var olduğu için birey diğer kişiler arasındayken nasıl düşünüp davranması gerektiğini bilir. Kurumların varlığı bile, sosyal baskı yoluyla olası sapkın grupların davranışlarının düzeltilmesinde etkili olur.

Toplumsal kurumların başlıca olumsuz işlevleri ise şunlardır:

- Kurumlar var olan kurumsal yapıyı ve ilişkileri sürdürme eğiliminde olduklarından değişimleri genel olarak engelleyici ve geciktirici rol oynar.
- Kurumların bireyler üzerindeki kontrol güçleri nedeniyle kimi zaman farklı bireysel özellikleri engelleyici bir rol oynayabilir.

Kurumların İşlevlerine Örnekler: Aile, eğitim gibi kurumlar toplumsal işlevleri sayesinde bireyin hayat boyu sosyalleşme sürecini şekillendirir. Din, eğitim gibi kurumlar toplumsal çözülmenin önüne geçip toplumu kendi içinde bütünleştirir. Siyaset ve ekonomi kurumları toplumların etkileşimine olanak sağlar. Böylece toplumun küreselleşen dünyaya uyum sağlamasına yardımcı olur.

TOPLUMSAL HAYAT VE SOSYALLEŞME AÇISINDAN AİLENİN ÖNEMİ

Sosyalleşme, çocukta kendine güven duygusunu geliştirir. Sosyalleşme bir vicdan oluşumuna hizmet eder, bu sayede çocuk hem kendi düşüncelerini ve ihtiyaçlarını düzenler hem de toplumdaki değerlere ve kurallara uygun davranış şekilleri geliştirebilir. Bireyin sosyalleşmesinde bütün toplumsal kurumların etkisi vardır. Bununla beraber birer sosyal ortam oluşturmaları; bilgi ve kültür kaynağı olması nedenleriyle aile, okul, arkadaş grubu, iş çevresi; çeşitli dinî, fikrî, kültürel ve mesleki grupların etkisi daha belirgindir.

Ailelerin çocuklarına yönelik tutumları, çocuğun toplumsal normlara uygun davranıp davranmamalarını etkileyen birincil faktördür. Bir ailenin yapısı, ailedeki bireylerin birbirleri ile olan ilişkisini ve iletişimini etkiler. Çocuğun, hayatının ilk yıllarında ailesiyle daha fazla etkileşim içinde olması, ebeveynlerin çocukla iletişim kurması; çocuğun sosyal, zihinsel ve kişilik gelişiminde (uyumlu uyumsuz, etken edilgen, bağımlı özerk, içe dönük dışa dönük) büyük rol oynar.

Hemen hemen tüm sosyologlar aileyi toplumsal yapının en önemli bileşenlerinden biri olarak görür. Aile; bireyin sosyalleşmesi, çocuklara kültürün kazandırılması, toplumsal değerlerin sürdürülmesi gibi işlevleri nedeniyle toplumsal yapının temeline konulan bir kurumdur. Bu nedenle aileyi sosyolojik olarak ele almadan önce evliliği ele alıp incelemek gerekir.

EVLİLİK

Evlilik kavramı çok farklı şekillerde tanımlanabilir. Ancak yapılan tanımların ortak noktaları belirlendiğinde hayatları birleştirmek, soyu sürdürme, hayat bağıyla ortaya çıkan yükümlülükleri üstlenme, doğan çocuklara meşru bir zemin hazırlama gibi kültürel ve hukuksal geçerlilik unsurlarının öne çıktığı görülür. Bir tanıma göre “Evlilik, iki kişi arasında yasalara uymak şartı ile aile kurmayı, neslin devamını sağlamayı; kültürel, ekonomik, psikolojik, biyolojik ihtiyaçları karşılamayı hedefleyen bir anlaşma ve dayanışmadır.”

Evliliğin Temel Özellikleri

- Kültürel bir olgudur.
- Hukuki bir temele dayanır.
- Bireylere statü kazandırır.
- Bazı ritüelleri vardır.
- Birincil ilişki biçimidir.

Evliliği diğer birincil ilişkilerden ayıran faktör, devletin rolüdür. Devlet evliliği tanımlar, onaylar ve düzenler. Evlilik bağıyla oluşan ailenin toplumsal ve psikolojik işlevleri söz konusudur. Bu nedenle evlilik ve ailenin sürekliliğinin sağlanması oldukça önemlidir.

EVLİLİK TÜRLERİ

a. Eş Seçimine Göre Evlilikler

Eş seçimine göre **endogami** ve **egzogami** olmak üzere iki tür evlilik söz konusudur. Endogami evlenen bireylerin eşlerini kendi akrabaları içinden seçmesidir. Akraba ve tanıdık olmayan topluluklardan bir bireyle evlenemez. Egzogami ise bireylerin akraba çevresinin dışından bireylerle evlenmesidir.

b. Eş Sayısına Göre Evlilikler

Eş sayısına göre **monogami** ve **poligami** şeklinde iki evlilik tipi vardır. Monogami, bir kadınla bir erkeğin evliliğidir, tek eşlilik olarak da bilinir. Poligami ise bir erkeğin ya da kadının çok eşliliğidir. Poligami, **polijini** ve **poliandri** olmak üzere iki alt gruba ayrılır. Polijini, bir erkeğin birden fazla kadınla evliliğidir. Buna karşılık poliandri ise bir kadının birden fazla erkek ile evliliğine izin veren sistemdir. Yasa dışı olsa da hâlâ Anadolu'da polijini örneklerine rastlamak mümkündür. Bir kadının birden fazla erkekle evliliğini ifade eden poliandri ise daha nadir görülen bir evlilik modelidir. Özellikle kadınların erkeklerden az olduğu Hindistan'daki Todalar, Nepal'deki Nymialar (Nimya) vb. topluluklarda bu evlilik türü gözlenmektedir.

c. Eşlerin Kaldığı Çevreye Göre Evlilikler

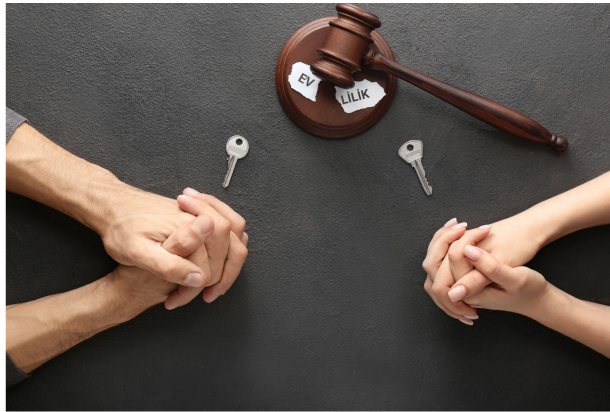
Eşin kaldığı çevreye göre evlilik tipleri temelde dört başlık altında incelenmektedir. Bunlar **baba yanı yerleşme** (patrilokal), **ana yanı yerleşme** (matrilokal), **ayrı yerleşme** (neolokal) ve **iki taraflı yerleşme** (bilokal). Baba yanı yerleşme, kadının ana baba evini bırakarak erkeğin ana baba ailesine katılmasıdır. Ana yanı yerleşme, erkeğin ana baba evini bırakarak kadının ailesinin yanına (aynı haneye veya yanı başındaki bir haneye) yerleşmesidir. Ayrı yerleşme, evli çiftin ana baba ailelerinden ayrı, onlardan bağımsız hatta uzak bir yere yerleşmesidir. İki taraflı yerleşme ise yeni evli çiftin ikamet edeceği yeri belirleyici bir göreneğin bulunmadığı toplumlarda gözlemlenir.

ç. Otorite İlişkilerine Göre Evlilikler

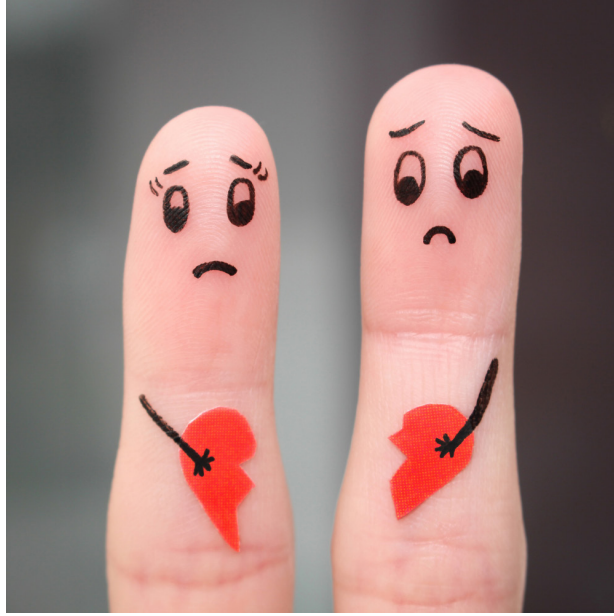
Kadın ve erkek ya da eşler arasındaki otorite kalıbını belirleyen temel faktörler toplumsal cinsiyet rolleri ve eşlerin kişilik özellikleridir. Geleneksel toplumların çoğunda erkek otoritesinin üstünlüğü görülür, buna **patriyarki (ataerkillik)** denir. **Matriyarki (anaerkillik)** adı verilen kadının otoritesinin üstünlüğü durumuna daha az rastlanır.

BOŞANMANIN NEDENLERİ VE SONUÇLARI

Evlilik akdinin hukuken sona ermesine **boşanma** denir. Ancak boşanma sadece hukuksal değil duygusal ve toplumsal yönleri de olan bir süreçtir. Boşanma; sözlü veya fiziksel şiddet, kötü alışkanlıklar, ekonomik sorunlar, akrabaların aile hayatına karışması, sadakatsizlik, fikir uyuşmazlığı, kültürel farklılıklar, toplumsal statü değişimi gibi nedenlerle ortaya çıkmaktadır.

Medeni Kanun'da boşanma; zina, cana kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış, suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme, terk, akıl hastalığı koşullarına bağlanmıştır. Buna rağmen aile kurumu toplumun çekirdeği ve en önemli kurumu olarak kabul edildiği için toplumlar boşanmayı zorlaştıracak birçok kültürel ve hukuki önlem almıştır.

EVLİLİĞİN SÜREKLİLİĞİ

Boşanma, başta çocuklar olmak üzere tüm aile bireyleri için zorlu bir süreçtir. Psikolojik olarak bireyleri zorlayabileceği gibi kimi durumlarda toplumsal yansımaları da olabilmektedir. Boşanmanın nedenleri yaşa, cinsiyete, toplumsal çevreye, evlilik sürecine bağlı olarak değişmektedir.

AİLENİN İŞLEVLERİ

Evlilikle oluşan aile kurumu içinde akrabalık, soy bağı, toplumsal ilişki ve rol kalıpları oluşur. Aile, bireyin katıldığı ilk toplumsal gruptur. Aile, toplumsal “nomos”un (kural, yasa) oluşturulduğu ve gelecek nesillere aktararak sürekliliğinin sağlandığı kurumdur. Aile kurumunun sadece toplumsal değil bireysel işlevleri de vardır.

Ailede birincil ilişkiler görüldüğü için aidiyet, sevilme, değer görme, samimiyetin sağladığı güven hissi gibi bazı psikolojik tatminler sağlanır. Aile, ebeveynler için çocuk sevgisi duygusunu tatmin ederek onların psikolojik sağlamlığına katkıda bulunur. Neslin devamını sağlamakla beraber dayanışma sayesinde doğal ve toplumsal zorluklara karşı ayakta durabilme gücü de verir. Aile, çocuk ve yaşlılar için bakılıp korunma ihtiyacını karşılayarak güvenli bir ortam sunar. Sosyolojide üçüncü zaman olarak adlandırılan, eğlenme ve dinlenmeyle geçen “boş zaman” etkinliklerinin bir kısmı aile içinde gerçekleştirilir.

KURAMSAL PERSPEKTİF

Sosyoloji literatüründeki aile tanımlarına bakıldığında farklı kategorik ayrımların yapıldığı görülür. Bu farkın kökeninde kuramsal bakış açısının farklı olması yatar. Örneğin bütüncül (holistik) kuramcılara göre toplumu oluşturan kurumların birbiriyle ilişkisi toplumu dengede tutar. Aile kurumunun diğer kurumlarla ilişkisinin anlaşılması, toplumun anlaşılması açısından çok önemlidir. Yapısal-ilevselci kuram her aile tipinin pek çok görevi yerine getirdiğini, bu görevler sayesinde aile yapısının şekillendiğini, böylece aileyle toplumun işlevsel bir bağının olduğunu savunur. Çatışma kuramının temsilcilerinden Karl Marx’a göre İkel Komünal Dönem’de kadınlar daha değerli bir konumda olmuş ve anaerkil aile tipi yaşanmıştır. Tarımsal üretimin gelişmesiyle beraber aile yapısı da farklılaşmaya başlamış ve ataerkil aile ortaya çıkmıştır. Talcott Parsons ise aileyi toplum için belirli işlevleri yerine getiren bütünsel sistemin (toplum) bileşenlerinden biri olarak ele almaktadır.

! DİKKAT

Anaerkil aile; miras ve soyun anadan devam etmesi, kadının (ananın) erkeğe göre daha fazla güç ve otoriteye sahip olmasıdır. **Ataerkil aile** ise miras ve soyun babadan devam etmesi, erkeğin (babanın) kadına göre daha fazla güç ve otoriteye sahip olmasıdır.

TÜRK AİLE YAPISI

Türk aile yapısı tarihsel süreçte değişerek bugüne kadar gelmiştir. En eski Türk aile yapısında, kadın-erkek eşitliğinin var olduğu, aile içinde kadının belirleyici bir rolünün olduğu, ailenin çekirdek aile denebilecek bir yapıda olduğu ve erkek çocuk doğuran kadının daha üst bir statüde algılandığı bilinmektedir. Diğer toplumlarla kurulan ilişkiler, din vb. etkenlerle Türk aile yapısı da değişmiştir. Örneğin Osmanlı toplumunda çok eşli evlilik görülmeye başlamış, mirî arazi uygulamasından dolayı geniş aile yapısı oluşmuştur.

Cumhuriyet Dönemi’nde de 4 Ekim 1926’da Medeni Kanun’un kabulüyle aile; hukuksal açıdan yeniden düzenlenmiş, zaten toplumca benimsenmeye başlayan yeni değerler yasal zemin bulmuştur. Cumhuriyet sonrasında gelişen sanayileşme iç göçü artırmış, devamında kentli aile yapısı ortaya çıkmıştır.

! DİKKAT

Mirî arazi, mülkiyeti devlete ait olsa da bu maldan yararlanma hakkı yani intifa hakkı, belli bir bedel karşılığında süresiz olarak kişilere verilebilen arazilerdir.

Türk Aile Yapısının Özellikleri

Batı toplumlarında çekirdek aileye geçişte ortaya çıkan problemlerin Türk toplumunda çoğunlukla yaşanmadığı söylenebilir. Türkiye’de farklı bir aile şekli ve yapısı hâkimdir. **Bağlantılı çekirdek aile** olarak adlandırılan bu aile yapısında “aynı çatı altında bir arada yaşayan eşler ve çocuklar” bulunur. Bu aile yapısı, çekirdek aile yapısıdır. Ancak Türkiye’de gitgide artan bu aile biçimi, hâlâ yoğun denebilecek bir aile ve akrabalar ilişkisi içindedir. Türkiye’de ayrıca hem “geçiş dönemi geniş aile” yapısı önemini korumakta hem de belirli şekiller altında “geniş aile” de gözlenmektedir.

Türkiye’de kırdan kente göçün doğurduğu yığılma, kent çevresini hızla kuşatan gecekondulaşmayı doğurmuş; bu da **gecekondu ailesi** olarak da anılan yeni bir aile biçimini, karma aile yapısını yaratmıştır. Gecekondu ailelerinde çok genç nüfus yapısı görülür ve eğitim düzeyi düşüktür. Akrabalık, hemşerilik ve komşuluk ilişkileri güçlüdür. İş gücüne katılım genellikle fabrika ve imalathane işçiliği, küçük girişimcilik ve hizmet sektöründe yoğunlaşmıştır. Kadının çalışma hayatına katılımı giderek artmaktadır.

AİLE TÜRLERİ

Büyükölçütüne göre aileler; geniş aile, geçici geniş aile, çekirdek aile ve tek ebeveynli aile olarak sınıflandırılır.

a. Geniş Aile: Çok sayıda çekirdek ailenin aynı çatı altında oturmasıyla oluşan aile tipidir. Geniş aile, büyük, geleneksel, eski veya köy ailesi olarak da adlandırılır. Bu ailede akrabalık bağları kuvvetlidir. Geleneklere ve göreneklere bağlılık kuvvetlidir. Genellikle geçimini topraktan sağlayan tarım toplumlarında ve gelişmemiş yerlerde görülen bir aile biçimidir.

b. Geçici Geniş Aile: Bu tip aileler, aynı ev içinde olmayıp birbirine yakın mekânlarda, birbirine oldukça bağlı şekilde yaşarlar. Geçiş dönemi geniş ailesi, sanayileşmenin başlangıç safhasındaki ailedir. Aile üyelerinin birbirlerinden kopmaları henüz tam değildir.

c. Çekirdek Aile (Küçük Aile): Karı ve koca ile evli olmayan çocuklardan meydana gelen en küçük toplumsal birimdir. Bu tür ailede, üye sayısı sınırlı ve azdır. Başlangıçta sadece evli çiftlerden oluşan, sonra çocuk sayısı arttıkça nüfus bakımından gelişen, çocukların yetişip iş sahibi olmalarıyla ve evden ayrılmalarıyla başlangıç noktasına dönen ailenin gelişimi sınırlı olmaktadır.

ç. Tek Ebeveynli Aile: Günümüzde sayısı hızla artan aile tipi tek ebeveynli aile tipidir. Boşanma sonrasında ailenin tek ebeveynli duruma dönüşmesi ve çocuğun ebeveynlerinden biriyle beraber yaşaması bu aile tipinin temel özelliğidir.

KADININ AİLE VE TOPLUM İÇİNDEKİ KONUMU

Türk toplumunda kadının saygın bir yeri vardır. Orta Asya’da kurulan ilk Türk devletlerinde kadınların ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğu tarihçiler tarafından belirtilmektedir. Toplumda tek eşlilik prensibine bağlı kalınır, ev eşlerin ortak malı sayılırdı. Tarihçiler, Osmanlı toplumunda yaygın olan evlilik türünün poligami (çok eşlilik) değil, monogami olduğunu belirtmektedirler. Osmanlı’da kadınlar Millî Mücadele yıllarında silah ve cephane taşıyarak savaşa katılmıştır. Bu davranışı ile Türk kadını, toplumdaki yerinin önemini bir defa daha göstermiştir.

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCEDE KADININ YERİ

Türk toplumunda ailenin, ailenin içinde de kadının yeri ve önemi büyüktür. Türkiye’de aile çağdaş hukuk anlayışına uygun olarak Türk Medeni Kanunu esaslarına göre kurulmuştur. Kadın ve erkek eşit haklara sahiptir. Medeni Kanun ile resmî nikâh zorunlu hâle getirilmiştir, tek eşle evlilik zorunluluğu getirilerek Türk ailesi modern bir yapıya kavuşturulmuştur. Mirasta kız ve erkek çocukların eşit pay almaları sağlanmıştır; boşanma hakkı düzenlenmiş ve kadınlara da bu konuda haklar tanınmıştır. Kadınlara istedikleri işte çalışabilme hakkı tanınmış, ayrıca toplumsal hayatın çağdaş kurallara göre düzenlenmesi sağlanmıştır.

Atatürk, kadının erkekle birlikte eğitim görmesini; sosyal, kültürel ve ekonomik hayatta kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması görüşünü benimsemiş ve savunmuştur. 1926'da kabul edilen Türk Medeni Kanunu'nu ile toplumsal ve ekonomik hayatta kadın erkek eşitliği sağlanmıştı. Ancak bu değişikliklerde kadınların siyasi haklarından söz edilmemekteydi. Türk kadınına siyasi haklar önce 1930'da belediye seçimlerine katılma hakkı ile sonrasında 1933'te muhtarlık seçimlerine katılma hakkı ile verilmiştir. 1934'te yapılan anayasa değişikliği ile de Türk kadını Avrupa ülkelerinin birçoğundan önce, milletvekili seçme ve seçilme hakkını kazanmıştır.

EĞİTİM KURUMU

Eğitim; bireylere akademik bilgi, genel beceri ve kültürel normları öğretmek üzere organize olmuş toplumsal bir kurumdur. Eğitim kurumunun amacı, hayatın çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için bireylere gerekli donanımı kazandırmak ve bireylerin topluma faydalı olacak tutumlar geliştirmesini sağlamaktır. Dünyadaki tüm ülkeler birbirinden çok farklı öğretim programlarına ve eğitim olanaklarına sahip olsalar da eğitim kurumu olmayan toplum yoktur.

KURAMSAL PERSPEKTİF

İşlevselci kurama göre; öğrencileri ileride üstlenecekleri rollere hazırlayan eğitim kurumu, topluma hizmet eden en önemli kurumlardan biridir. Bu kurama göre okullar öğrencileri akademik başarı ve yeteneklerine göre sınıflandırarak iş hayatına hazırlar.

Çatışma kuramlarına göre; eğitim kurumu ve onun uzantısı olan okullar ırk, sınıf ve cinsiyet eşitsizliklerini sürdüren bir araçtır. Onlara göre okullar özellikle sosyoekonomik düzeyi düşük öğrencilere diğerleriyle aynı fırsatları sunmaz.

Sembolik etkileşimci kurama göre ise eğitim, bireyleri etiketlemenin bir aracıdır. Bir kişinin belirli bir beceriye sahip olduğunu, belirli bir eğitim düzeyine ulaştığını gösteren sertifikalar ne elde edildiğinin bir sembolü olur ve o kişinin etiketlenmesini mümkün kılar.

EĞİTİMİN TOPLUMSAL HAYATA ETKİSİ

Sosyalleşme: Eğitim, bireylerin sosyalleşme süreçlerinde önemli bir işleve sahiptir. Çünkü sosyalleşme süreci, bireylerin bilgi ve beceri kazanmalarının yanında toplumun tüm değer ve normlarını öğrenmelerini de içerir.

Kültürel Aktarım: Eğitim kurumları aracılığıyla toplumun değer, norm ve tüm kültürel öğeleri gelecek nesillere aktarılır.

Toplumsal Kontrol: Eğitim kurumu, toplumun ortak değer ve normlarına uygun davranışların geliştirilmesinde önemli bir işleve sahiptir. Hukuksal normlara uyum, otoriteye saygı gibi davranışların okullarda kazanılmış olması toplumsal kontrolün sağlanmasını kolaylaştırır.

Hayata Hazırlama: Eğitim, bireyleri gelecekte yapmak istedikleri mesleğe yönlendirme işlevi görür. Aynı zamanda hem toplumsal hayat hem de iş hayatı ile ilgili bilgi ve beceri kazanmalarına yardımcı olur. Örneğin sınıf arkadaşlarıyla grup çalışması yapan öğrenciler için bu çalışmalar ileride iş ortamında yapacakları grup çalışmalarına bir ön hazırlıktır.

Toplumsal ve Siyasal Uyum: Eğitim; bireylerin tutum, düşünce ve alışkanlıklarını toplumla uyumlu hâle getirir. Aynı zamanda gelecek nesilleri vatandaşlık rollerine hazırlamaya yardımcı olur. Millî değerlerin aktarımında da eğitim önemli bir işleve sahiptir. Örneğin bayrağa ve millî marşa saygı duymanın ve vatanseverliğin önemi, eğitimin her düzeyinde öğrencilere aktarılır.

Toplumsal Hareketlilik: İyi eğitim almış bireylerin, toplumda daha yüksek statüye yükselme potansiyelleri dikey toplumsal hareketliliğe sebep olur.

Toplumsal Gelişim: Eğitim, bir bütün olarak toplum ve bireyin temel yetkinliklerini artırarak toplumsal gelişmeyi sağlar.

Toplumsal Bütünleşme: Eğitim, toplumdaki bireyleri birleştirerek dayanışma duygusunun oluşmasına katkı sağlar. Bireylerin ve grupların birbirleriyle iş birliği yapmasına ve toplumsal hayat için ortak bir zemin bulmasına yardımcı olur.

EĞİTİM KURUMUNUN SOSYALLEŞME SÜRECİNE ETKİLERİ

Bireylerin toplumun bir üyesi olmayı öğrenmeleri iki kaynaktan ilerler.

1. Resmî (Formel) Eğitim: Resmî nitelik taşıyan okullar, özel kurslar, hizmet içi kurslar, halk eğitim kursları vb. kurumlarda verilen eğittir. Bu tür eğitim kurumlarının resmî nitelik taşımasının nedeni bir planı ve süresinin olması, olumlu davranışların ortaya çıkmasını amaçlaması, çerçevesi çizilmiş bir programa sahip olmasıdır. Örneğin okullardaki tüm öğretme ve öğrenme faaliyetleri, ülkenin eğitim politikası temelinde hazırlanmış öğretim programları aracılığıyla gerçekleştirilir. Bu öğretim programlarının amacı öğrencilerin toplumun beklentileri yönünde tutum, davranış ve beceri kazanmış üyeler olarak sosyalleşmelerini sağlamaktır. Formel eğitim örgün ve yaygın eğitim olmak üzere ikiye ayrılır.

a) Örgün Eğitim: Millî eğitimin temel amaçlarını taşıyan ve yaş sınırı olan anaokulu, ilköğretim, ortaöğretim kademeleri ile yaş sınırı olmayan yükseköğretimi kapsayan eğittir.

b) Yaygın Eğitim: Bireysel amaçlara hizmet eden ve yaş sınırı olmayan özel kurslar, meslek edindirme merkezleri gibi kuruluşlarda verilen eğittir.

2. Resmî Olmayan (İnformel) Eğitim: Öğrenme; aile, arkadaş grupları, kitle iletişim araçları gibi kaynaklar yoluyla gerçekleşir. Ancak bu kaynaklar belirli bir plana ve çerçeveye sahip değildir. Bu kaynaklardan öğrenme, olumlu ya da olumsuz davranışların ortaya çıkmasına sebep olabilir. Resmî olmayan eğitimin belirli bir süresi yoktur. Hayatın her aşamasında kesintisiz devam eder. Örneğin çocuklar okula başladıklarında formel eğitime geçiş yapsalar da informal eğitim süreci devam eder.

Hem resmî hem resmî olmayan öğrenme araçları bireylerin bilgi, beceri ve kimlik kazanmasını; içinde yaşadıkları toplumun kültürel değer, norm ve davranış kalıplarını öğrenmesini sağlar. Okullar, sosyalleşmenin en önemli kısmını oluşturur. Çünkü çocukluktan yetişkinliğe kadar okul, bireylerin en fazla zaman geçirdikleri ortamdır. Bireylerin nitelik, potansiyel ve yetenekleri büyük oranda okulda keşfedilir. Okullar; bireylere toplumsal, duygusal ve akademik beceriler kazandırır. Örneğin dinlemek, grup çalışmalarını iş birliği içinde yapabilmek gibi toplumsal beceriler; duyguları anlama, ifade edebilme gibi duygusal beceriler; bilgiyi kavrama, analiz etme gibi akademik beceriler okul sayesinde kazanılır. Okullarda sıraya girmek, ödev yapmak, sınavlara katılmak gibi rutin görev ve sorumluluklar öğrencilerin yetişkin olduklarında bazı bürokratik durumlara uyum sağlamaları içindir. Bu yanı sıra eğitim kurumları, sosyalleştirmenin önemli bir aracıdır.

ATATÜRK'ÜN EĞİTİM ANLAYIŞI

Mustafa Kemal Atatürk, kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin devamlılığı için eğitim sisteminin düzenlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Cumhuriyetin ancak cumhuriyete özgü değerleri benimseyen, o değerleri koruyan ve geliştiren bireylerle varlığını sürdürebileceğini belirtmiştir. Bu açıdan eğitimin her şeyden önce bu bireyleri yetiştirmeyi amaçlamasının, çağdaş eğitimin bir ülkeyi ileriye taşıyacak en önemli güç olduğunun ve eğitimin genel çerçevesinin bazı temel ilkeler üzerinde şekillenmesinin önemi üzerinde durmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk, eğitimin;

- millî olması,
- bilimsel olması,
- tek elden yürütülmesi,
- işlevsel olması,
- meslek kazandırması,
- cinsiyet farkı gözetmemesi,
- fırsat eşitliği sağlaması gibi nitelikler taşıması gerektiğini belirtmiştir.

Eğitimin millî olması, millet olma bilincini pekiştiren en önemli ilkedir. Bilimin rehberliğinde hazırlanmış eğitim programları; soran, sorgulayan, çözüm üreten bir neslin yetişmesini sağlayacaktır. Eğitimin tek elden yürütülmesi eğitime istikrar kazandırması açısından çok önemlidir. Eğitimin işlevselliği ilkesi, toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde organize edilmiş bir eğitim sistemini beraberinde getirecektir. Eğitimin meslek kazandırma ilkesine sahip olması, üretken bireylerin yetişmesi ve ekonomik kalkınma için gereklidir. Eğitimde cinsiyet farkının gözetilmemesi ve fırsat eşitliği ilkesiyle toplumun tüm bireylerinin eğitim olanaklarına ayırım gözetmeksizin ulaşması sağlanacaktır.

SOSYOLOJİK AÇIDAN DİN

Din; varlığı ve gücü bu dünyayı aşan kutsal bir varlığa inanç ve bu kutsala saygı temelinde biçimlenmiş, değer, norm, ritüel ve davranış kalıplarından oluşan toplumsal bir kurumdur. Din tanımları, dinden ne kastedildiğine bağlı olarak farklılık gösterir. Sosyolojide iki tür din tanımlarıyla karşılaşılır. İşlevsel tanımlamalar, dinin bireye ve topluma sağladığı düşünülen yararları betimler ve dinin ne yaptığı ya da ne işe yaradığı üzerine yoğunlaşır. Özsel tanımlamalar ise dinin ne olduğu, içeriği ve özünü ilgilidir.

Dinleri bilimsel yöntemlerle ele alıp inceleyen sosyoloji, herhangi bir inancın doğruluğu ya da yanlışlığı ile ilgilenmez. Sosyoloji, dinin toplumsal bir kurum olarak nasıl örgütlendiğine; aile, evlilik, ekonomi, siyaset gibi kurumlarla ilişkisine ve inançların toplumsal sonuçlarına odaklanır.

DİN VE TOPLUMSAL HAYAT

Sosyologlar toplumun bir parçası olan dinin toplumsal anlamı, değeri, önemi ve sonuçlarını araştırmaktır. Bütün dinlerdeki belki de tek ortak nokta; hemen her dinin kutsal sayıp saymadığı olay, faaliyet ve varlıkların olmasıdır. Kutsal sayılan şeylere saygı duyulur, bunlardan korkulur, sakınılır ve bu kutsal şeyler yüceltilir. Bunlara yaklaşma da belirli resmî, kalıplaşmış ritüellere ve formalitelere göre olur.

Dinin toplumsal hayat üzerinde düzenleyici etkileri sosyologların dikkatini çekmiştir. **Dinin toplumsal işlevlerini açıklamaya yönelik sosyolojik çalışmalar, şu sonuçlara ulaşmıştır:**

Güven ve dirlik sağlama: İnsan kontrol edemediği doğa ve toplum olayları karşısında güçsüz ve yalnızdır. Bu güçsüzlük ve yalnızlık karşısında kutsal bir varlığa sığınmak ister. İnanç, ibadet ve dualar insana iç huzur, güven ve dirlik sağlar.

Toplumsal kontrolü sağlama: Din bir toplumsal kontrol aracıdır. İstenen davranışları sevap, istenmeyenleri ise günah olarak nitelendirerek insanın davranışlarını yönlendirir.

Toplumsal dayanışmayı kuvvetlendirme: Dinler inananlarını din kardeşi olarak tanımlar. Böylece inananlar arasında yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik ederek toplumsal birliği pekiştirir.

Ahlaklı davranmaya yöneltme: Bütün dinler aynı zamanda bir ahlak öğretisidir ve inananları ahlaklı olmaya yöneltir.

Ölüm fikrini kabullenmeyi kolaylaştırma: Dinler öteki dünyanın varlığını ve ruhun ölümsüzlüğünü bildirerek insanların ölüm fikrini daha rahat karşılamasını sağlar.

Hayatı anlamlandırma: İnsan anlamlı bir hayat sürdüğü oranda mutlu ve huzurlu olur. Dinler de insanın varoluşsal sorularına cevaplar vererek anlam arayışına katkı sunabilmektedir.

Tarihte Görülen İnanç Biçimleri

Totemizm: Doğadaki bazı varlıkları kutsal kabul edip o varlıklara tapınmadır.

Fetişizm: Doğaüstü gücü olduğuna inanılan nesnelere tapınmadır.

Naturizm: Açıklanamayan ya da korkulan güneş, ay gibi varlıklara ya da yıldırım, ateş gibi doğada gerçekleşen olaylara tapınmadır.

Animizm: Evrendeki tüm varlıkların ruhu olduğu ve tüm evrenin ruhlarca yönetildiği inancıdır.

Politeizm: Birden fazla tanrının varlığına inanmaktır.

Monoteizm: Tek tanrının varlığına inanmaktır.

DİN VE LAİKLİK

Dünyada pek çok toplum inanç ve siyaset arasında bir denge kurmaya çalışmaktadır. Bu noktada laiklik kavramı öne çıkmaktadır. Laiklik, din ve devlet işlerinin birbirinden kesin olarak ayrılığıdır. Laiklik ile devlet ve din tam anlamıyla birbirinden ayrılır, ne devlet dinî alana müdahale eder ne de inançlar devlet işlerini etkiler.

Laiklik kavramının Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na girişi ve tarihsel gelişimi kısaca şu şekilde açıklanabilir:

- 1924 Anayasası'nda devletin dininin İslam dini olduğu belirtilmiştir.
- Devlet'in dininin İslam dini olduğu ifadesinin Anayasa'nın 2. maddesinden çıkarılması 1928'de yapılan Anayasa değişikliği ile olmuştur.
- Laiklik 1937'de yapılan değişiklikle Anayasa'nın 2. maddesine Devlet'in temel niteliklerinden biri olarak "Türkiye Devleti, Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılapçısıdır." biçiminde girmiştir.

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE LAİKLİK ANLAYIŞI

Atatürkçü düşüncede laiklik, inanç özgürlüğü anlamını taşır. Çünkü din, vicdani bir husus olduğu için bireyler dinî yönelimlerini kendi vicdanlarıyla seçerler ve başkalarına dayatamazlar. Aynı zamanda hiç kimsenin inancı sorgulanamaz. Atatürkçü düşüncede laiklik bireye, dine ve siyasete özgürlük alanı tanır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Atatürk inkılaplarıyla birlikte laik bir özellik kazanmasının dine karşı olumsuz bir yaklaşım olarak değil, aksine din ve vicdan hürriyetini geliştirmeye yönelik bir inkılap olduğunu algılamak gerekir. **Bu konuyu daha iyi anlayabilmek için Atatürk'ün bu konuda söylediği sözlerle bakmak faydalı olacaktır:**

- "Din lüzumlu bir müessesedir. Dinsiz milletlerin devamına imkân yoktur. Yalnız şurası var ki din, Allah ile kul arasındaki bağılıktır."
- "Bizim dinimiz en makul ve en tabii bir dindir ve ancak bundan dolayıdır ki son din olmuştur. Bir dinin tabii olması için akla, fenne, ilme ve mantığa tetabuk etmesi (uygun gelmesi) lazımdır. Bizim dinimiz bunlara tamamen mutabıktır (uygundur)..."
- "Türkiye Cumhuriyeti'nde, her yetişkin dinini seçmekte hür olduğu gibi, belirli bir dinin merasimi de serbesttir. Yani, ibadet hürriyeti vardır. Tabiatıyla ibadetler, güvenlik ve genel adaba aykırı olamaz; siyasi gösteri şeklinde de yapılamaz. Geçmişte çok görülmüş olan bu gibi durumlara artık Türkiye Cumhuriyeti asla katlanamaz."
- "Din ve mezhep herkesin vicdanına kalmış bir iştir. Hiç kimse hiçbir kimseyi ne bir din ne de bir mezhebi kabul etmeye zorlayabilir. Din ve mezhep hiçbir zaman politika aleti olarak kullanılamaz."

Atatürk'ün din ve laiklikle ilgili yapmış olduğu bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi laiklik, ne dinsizliktir ne de dine zıt bir ilkedir.

EKONOMİ KURUMU

Ekonomi, Yunanca oikia (ev) ve nomos (kural) kavramlarının birleşimiyle oluşmuştur. Ev idaresi, evi geçindirmek anlamına gelir. **Ekonomi** “Mevcut olanaklar içinde, hangi mal kimin için üretilecek?”, “Ne miktarda üretilecek?”, “Nasıl üretilecek?”, “Kaynaklar nasıl kullanılacak ve büyüme nasıl sağlanacak?” sorularını çözümlemeye çalışan bilim dalıdır.

Ekonomi, çeşitli mallar üretmek ve bunları tüketmek üzere toplumun çeşitli üyelerine bölüştürmek için kıt ya da sınırlı üretim kaynaklarını insanların hangi biçimde kullandıklarını inceler. İktisat insan ihtiyaçlarıyla başlar. İnsanların tüm ekonomik faaliyetleri çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. İnsanlar, yaşamlarına devam edebilmek ve mutlu bir yaşam sürebilmek için çeşitli ihtiyaçlarını gidermek zorundadır. Bu nedenle ihtiyaçların karşılanması haz ve doyum, karşılanmaması ise acı ve üzüntü veren bir olgudur.

Bir yandan üretim, tüketim ve bölüşüm aşamalarındaki temel ilkeler bir yandan da bu aşamalarda ekonomik refahın ve adaletin nasıl sağlanacağı bulunmaya çalışılır. İnsanların içinde bulunduğu ekonomik ilişkilerin nasıl organize edileceği, bu ilişkilerin insana ve topluma etkilerinin neler olduğu, toplumsal yapı ile ekonomik unsurların karşılıklı etkileşiminin nasıl olduğu, bu etkileşimde birtakım ilkelerin bulunup bulunmadığı gibi konular pek çok farklı disiplinin ilgi alanına girmektedir. Ekonominin yanı sıra antropoloji, sosyoloji, felsefe gibi disiplinlerin çalışma konularından biri de budur. Üretim, tüketim, dağıtım, bölüşüm süreçlerinin birey ve topluma etkilerinin neler olduğunu çözümleyebilmek öncelikle ekonomik faaliyetler hakkında bilgi edinmeyi gerektirir.

EKONOMİNİN TEMEL KAVRAMLARI

Arz: Belirli bir mal veya hizmetin piyasaya sunulabilen miktarını ifade eder. Arz, fiyatla doğrudan ilişkilidir ve fiyat arttıkça genellikle arz da artar. Arz, üretim kapasitesi, maliyetler, teknoloji ve fiyat beklentileri gibi çeşitli faktörlerden etkilenir.

Ekonomide, arz genellikle "arz eğrisi" olarak gösterilir. Arz eğrisi, bir mal veya hizmetin farklı fiyat seviyelerinde piyasaya sunulabilecek miktarını gösteren bir grafiğe denk gelir. Bu eğri, fiyat arttıkça arzın artmasını gösteren bir yükseliş eğrisi şeklinde olabilir. Ancak, arz, maliyetlerdeki değişiklikler, teknolojiye ilişkin ilerlemeler veya diğer faktörler nedeniyle değişebilir, bu da arz eğrisinin konumunu ve şeklini etkileyebilir.

Talep: Belirli bir mal veya hizmete olan isteği ve bu isteğin fiyatla ilişkisini ifade eder. Talep, tüketicilerin belirli bir fiyat seviyesinde belirli bir miktar mal veya hizmeti satın almak istemeleri olarak tanımlanabilir. Talep, fiyatın yanı sıra gelir, tüketici tercihleri, beklentiler, fiyat seviyelerindeki değişiklikler gibi çeşitli faktörlerden etkilenir.

Enflasyon: Piyasadaki ürünlerin fiyatlarının genel seviyesindeki sürekli ve hissedilir yükselme eğilimidir. Enflasyon genel fiyat seviyesinin bir defa yükselmesi olmayıp genel fiyat düzeyinin sürekli ve hissedilir ölçüde yükselmesi şeklinde ifade edildiği gibi değişim aracı olan paranın gereksinimden çok miktarda piyasaya sürülmesi sonucu değer kaybetmesi, satın alma gücünün düşmesi olarak da ifade edilir. Bu tanım enflasyonun para ile bağıını belirtmektedir. Ekonomide mal ve hizmetlerin değeri para ile ifade edilir.

-Talep Enflasyonu: Ekonomide fiyatların genel seviyesindeki artışın, talep tarafındaki artıştan kaynaklandığı bir enflasyon türüdür. Talep enflasyonu genellikle talep artışının üretim kapasitesinin ötesine geçtiği durumlarda ortaya çıkar. Bu durumda talep, arzın yeteneğini aşan bir hızla artar, bu da fiyatların yükselmesine ve sonuç olarak enflasyona neden olur.

-Maliyet Enflasyonu: Ekonomide fiyatların genel seviyesindeki artışın, üretim maliyetlerindeki yükselişten kaynaklandığı bir enflasyon türüdür. Bu enflasyon türünde, fiyatlar talep artışı değil, üretim maliyetlerindeki artış nedeniyle yükselir.

Maaliyet enflasyonu genellikle talep daralması veya durgunluk dönemlerinde bile meydana gelebilir. Özellikle üretim maliyetlerindeki artışlar, üreticilerin fiyatları yükseltmesine ve dolayısıyla enflasyonun artmasına neden olabilir.

-Hiperenflasyon: Fiyatların genel düzeyinde çok büyük miktarda ve çok hızlı artışın olmasıdır.

Yüksek Enflasyonun Olası Sonuçları

- Fiyatlar artar, üretim düşer, ithalat artar.
- İşsizlik artar.
- Yerli para yerine yabancı paraya yönelim başlar.
- Yatırımcı üretimle para kazanmak yerine faiz vb. yollarla paradan para kazanmaya yönelir.
- Dar ve sabit gelirliler daha çok yoksullaşır.

İHTİYAÇLARIMIZ VE EKONOMİ

HATIRLAYALIM

Ekonomi, çeşitli mallar üretmek ve bunları tüketmek üzere toplumun çeşitli üyelerine bölüştürmek için kıt ya da sınırlı üretim kaynaklarını insanların hangi biçimde kullandıklarını inceler. İktisat insan ihtiyaçlarıyla başlar. İnsanların tüm ekonomik faaliyetleri çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. İnsanlar, yaşamlarına devam edebilmek ve mutlu bir yaşam sürebilmek için çeşitli ihtiyaçlarını gidermek zorundadır. Bu nedenle ihtiyaçların karşılanması haz ve doyum, karşılanmaması ise acı ve üzüntü veren bir olgudur.

İhtiyaçlar şiddetlerine göre zorunlu ihtiyaçlar ve zorunlu olmayan ihtiyaçlar olarak iki gruba ayrılabilir:

Zorunlu (Biyolojik) İhtiyaçlar: İnsanın yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli olan hava, gıda ve su gibi ihtiyaçlardır. Beslenme, uyuma, nefes alma, barınma vb.

Zorunlu Olmayan İhtiyaçlar: Yaşamsal olmayan, ancak karşılandıkça insanlara haz veren eğlenme, seyahat etme ve müzik dinleme gibi ihtiyaçlardır. Sinema izleme, gazete, kitap okuma vb.

Ekonomi, toplumsal hayatın önemli faaliyet alanlarından biridir. Ekonomin temel kavramlarını günlük hayatta kullanmayan hemen hiç kimseye rastlanmaz. Alım gücü, ithalat, ihracat, işsizlik, üretim, tüketim, paranın değeri, dış borcun artması ya da azalması gibi konular toplumsal hayatı etkiler.

Ekonomideki bazı önemli kavramlar şunlardır:

Devalüasyon: Bir ülkenin millî parasının değerinin resmî olarak düşürülmesidir. Millî paranın değeri, devlet tarafından yabancı ülke paralarına göre düşürülür. Bunun sonucunda ülkede üretilen mallar yabancılar için ucuzlar ve ihracat artar. Bu durum üretim ve istihdama olumlu yansır.

Deflasyon: Paranın değer kazanması, mal ve hizmetlerin ucuzlamasıdır. Üretimin tüketimden, ihracatın ithalattan yüksek olması durumunda yaşanır.

Revalüasyon: Yerli paranın değerinin resmen artırılmasıdır. Yabancı paralar ve değerli madenler karşısında yerli para değer kazanınca durağanlaşan üretim yeniden canlanmaya başlar.

Resesyon: Üretimin azalması, işsizlik ve nüfusun artması gibi nedenlerle ülkedeki ekonomik faaliyetlerin en az altı ay süreyle gerilemesidir. Bu gerileme çok şiddetliyse depresyon adını alır.

Stagflasyon: Enflasyonun olduğu bir ortamda piyasada durgunluk yaşanmasıdır. Bu durumda hem fiyatlar hem işsizlik artar.

EKONOMİDE MAL VE HİZMET

İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla üretilen somut nesnelere **mal** denir. Ekmek, şeker, kalem, elbise, otomobil, buzdolabı vs. birer maldır. İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla gerçekleştirilen işlere **hizmet** denir. Temizlik, ulaşım, bankacılık, işçilik, berberlik, doktorluk, eğitim vs. birer hizmettir. Hizmetleri iki alt gruba ayırmak mümkündür. Doktor, berber ve dişçilerin sunduğu hizmetler **kişisel hizmetler**dir. Öte yandan kişisel olmayan ancak üretim organizasyonu oluşturan hizmet sınıfı vardır ki bunlara **ticari hizmetler** sınıfı denir. Bankacılık, ulaşım, ticaret, sigorta ve iletişim en önemli ticari hizmetler arasında yer alır. Mal ve hizmetler ekonomide ihtiyaçları karşılamak amacıyla üretilir. Aralarındaki fark malın somut, hizmetin ise soyut olmasıdır.

Ekonomi içerisinde mallar, üretiminde kullanılan emeğe göre ikiye ayrılır:

a) Elde Ediliş Biçimine Göre Mallar:

Elde edilmeleri için herhangi bir emek ve masraf gerektirmeyen şimdiki ve gelecekteki ihtiyaçlarımızı karşılayacak kadar bol miktarda olan hava, güneş ışığı gibi mallara **serbest mal** denir. Üretimi için emek harcanan, belirli bir fiyatı olan ve yeryüzünde kıt miktarda bulunan, bu nedenle ekonomik olarak kullanılması gereken mallara **ekonomik mal** denir. Örneğin otomobil, ev, ekmek, kalem, bilgisayar ekonomik maldır. Ekonomiyi ilgilendiren yalnızca ekonomik mallardır. Kıt olan ekonomik mallar, emek ve masraf karşılığı elde edilir. Bir malın serbest veya ekonomik mal olması duruma göre değişebilir. Soluduğumuz hava serbest mal iken su altındaki dalgıçlar ve uzayda araştırma yapan astronotlar için ekonomik maldır. Doğada su kaynağı yakınına kamp kurulduğunda su serbest mal iken şehirde evimize ulaşması hizmet gerektirdiğinden ekonomik maldır. Dolayısıyla belli malları serbest veya ekonomik olarak belirlemek mümkün değildir.

b) Kullanılış Biçimine Göre Mallar :

Üretim Malı: İnsanların ihtiyaçlarını dolaylı olarak karşılayan mallardır. Üretim malları, doğrudan tüketilemezler ancak bu mallarla insanın doğrudan tüketebileceği mallar üretilebilir. Üretim malları **dayanıklı** ve **dayanısız mallar** olarak ikiye ayrılır. Dayanıklı üretim malları; üretimi sağlayan ve uzun süreli kullanılan dikiş makinesi, traktör gibi mallardır. Dayanısız üretim malları ise üretimin gerçekleşmesinde kullanılan kömür, petrol, elektrik gibi mallardır.

Tüketim Malı: İnsan ihtiyaçlarını doğrudan gideren mallardır. Bunlar **dayanıklı** ve **dayanısız tüketim malları** olmak üzere ikiye ayrılır. Dayanıklı tüketim malı, faydası bir ya da birkaç kez kullanmakla bitmeyen, uzun süreli kullanılan araba, buzdolabı, bilgisayar gibi mallardır. Dayanısız tüketim malları insan ihtiyaçlarını doğrudan gideren ekmek, süt, mum, benzin gibi mallardır.

Ekonomik Malın Özellikleri:

- Belli bir emek sonucu üretilmelidir.
- İhtiyaca cevap veren malın bir ekonomik değeri vardır.
- İhtiyacı karşılama sayısı arttıkça malın ekonomik değeri de artar.
- Para karşılığında alınıp satılabilmesi yani değişim değerine sahip olmalıdır.
- Mal, ihtiyaçları karşılamalı ve fayda sağlamalıdır.
- Mal tüketilebilir olmalıdır.

TOPLUMSAL YAŞAMDA EKONOMİNİN TEMEL ÖGELERİ

a. Üretim:

Üretim, mal ve hizmetlerin meydana getirilmesi, var olanların artırılmasıdır. Burada tüketici arzularının tatmini ve fayda esastır. Temel üretim faktörleri toprak, emek, sermaye ve organizasyondur (girişim). Toprak, doğanın verdiği serbestçe faydalanılan madde ve doğal kaynaklardır. Buna yer altı kaynakları, su, hava ve ışık dâhildir. Emekten insanın ekonomik gücü (kas ve kafa gücü) anlaşılır. Sermaye mal üretmek amacıyla kullanılan makine, fabrika gibi fiziksel araçları ve para gibi finansal araçların tamamını ifade eder. Sermayenin büyük bir bölümü bilgi ve organizasyondan meydana gelir. Bunun da ancak bir kısmında özel mülkiyet söz konusudur. Sermayenin bir biçimi olan bilgi, üretime yardım eden en kuvvetli araç olarak doğayı kontrol altına almamıza yardımcı olurken organizasyon (girişimcilik) bilgiye yardımcı olur. Bu anlamda temel üretim faktörleri doğa ve insandır. Sermaye ve organizasyon doğa tarafından yardım gören insan emeğinin eseridir.

Dikkat:

DİKKAT

Hizmet sektörü, tarım ve sanayi sektöründen sonra gelişmiştir ve günümüz ekonomilerinde çok önemli bir sektördür. Eğitim, sağlık, yargı, ulaşım, turizm, bankacılık gibi insanlara belli bir hizmetin sunulduğu faaliyetleri kapsar.

b. Tüketim:

Üretim ve dağıtım gibi tüketim de bir toplumun yapısını belirleyen önemli etkenlerdendir. Toplum içerisinde bazı üretim malları hiç bekletilmeden tüketilirken (ekmek gibi) bazıları da bir yerde biriktirilerek zamanla tüketilir veya harcanır. Çağımız toplumlarında insanların tükettiği mallar ve hizmetler, aynı zamanda toplum içindeki statüsünün ve gelir durumunun da göstergesidir. Tüketim, toplumsal eğilimlere göre şekillenen bir tutum ve davranış olarak sosyolojinin konusudur. Ekonomide tüketim süreci ve alışkanlıkları toplumsal değer sistemiyle yakından ilgilidir.

c. Bölüşüm (Dağıtım):

Bölüşüm, gelirin bölünmesidir. Ekonomik faaliyet sürecinde üretilen ürün ve bu süreçte kullanılan üretim faktörleri para cinsinden ifade edilir. Çünkü üretim sürecinde kullanılan üretim faktörleri de parayla alınır. Bu da üretim faktörlerinin üretimden aldığı payı yani bölüşümü ortaya çıkarır. Üreticinin sattığı mallara karşılık aldığı paraya satış hasılatı, satın aldığı üretim faktörlerine ödediği paraya ise üretim maliyeti denir. Üreticinin üretim maliyeti olarak ödediği para üretime katılan üretim faktörü sahiplerinin gelirini oluşturur. Üretim denilen süreç hem birtakım malları hem de gelirleri meydana getirir. Bu gelirlerin üretime katılan faktörler arasında bir şekilde ve ölçüde paylaşılması bölüşüm ya da gelirin bölünmesi olarak ifade edilir.

BİLİNÇSİZ TÜKETİMİN BİREYSEL VE TOPLUMSAL ETKİLERİ

Günümüzde tüketim, bir bireyin ihtiyaçlarını karşılaması için çeşitli kaynakları tüketmesinin ötesinde anlamlar kazanmıştır. Kimi sosyologlarca günümüz toplumlarının belirgin özelliklerinden biri bireylerin tüketmeye yönelik bilinçsiz istekleridir. Bu da günümüz toplumlarının tüketim toplumu olarak adlandırılmasına yol açmıştır.

MEDYANIN VE REKLAMLARIN TÜKETİM ALIŞKANLIKLARINA ETKİSİ

Günümüzde tüketiciler için medya ve reklam büyük öneme sahiptir. İnsanlar ihtiyaçlarını önemli düzeyde medyaya ve reklamlara göre belirlemektedir.

Reklam faaliyetlerinin bireyler üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri önemli tartışma konularıdır. Reklamı savunmak adına ileri sürülen görüşlerden biri, reklamın ekonominin önemli bir parçası olduğu görüşüdür. Bu görüşe göre reklamın temel işlevi insanları tüketim ürünleri konusunda bilgilendirmek ve ürünlerin satılmasını teşvik etmektir. Reklama eleştirel gözlemler bakanlarca günümüzde insanın bir "illüzyonlar dönemi" yaşadığı iddia edilmektedir.

EKONOMİYE SOSYOLOJİK BAKIŞ

Sosyolojik bakış; ekonomik ilişkilerin matematiksel tasarımı, kâr-zarar hesaplamaları vb. unsurlarına değil toplumsal yapıya, ilişkilere ve değişime etkilerine odaklanır. Toplumsal grup, kurum, değer, norm, etkileşim, cinsiyet farklılığı, küreselleşme, kültürel değişim ve toplumsal ağlar öteden beri sosyolojinin ilgi alanının odağını oluşturmuştur. Yakın dönemde ise ekonomi sosyolojisi ya da iktisat sosyolojisi sıkça kullanılır hâle gelmiştir.

Tüm toplumsal ilişkilerde olduğu gibi ekonomik ilişkilerde de çözümlenmesi gereken birtakım sorunlar mevcuttur. Klasik ekonomi kuramları bu sorunların tespitinde ve çözümünde yetersiz kalmaktadır. Sosyolojik bakışla geliştirilen yaklaşımlar daha bütünsel ve çözüm noktasında işlevsel olabilmektedir. Çünkü ekonomi biliminin çıkış noktası bireyken sosyolojinin çıkış noktası toplumdur. Örneğin ekonomik ilişkilerin sebep olduğu yetersiz istihdam sorunu sadece ekonomik planlamayla ilgili değil toplumsal boyutu da olan bir olgudur. Eksik istihdam aile içi ilişkilerden göçe, kültürel yozlaşmadan toplumsal çözülmeye kadar pek çok toplumsal meseleyi de içinde barındırır. Bunların analizi ve sorunlara çözüm yollarının geliştirilmesi sosyolojik çalışmalarla olanaklıdır.

Metanın üretimi, tüketimi, yeniden üretimi, tüketimin küreselleşmesi, toplumların giderek tüketim toplumuna dönüşmesi büyük toplumsal sorunlardır. Tüketimin küreselleşmesi toplumsal bütünleşmeyi sağlar mı? Tüketim toplumunun hazzaya dayalı ilişkileri nasıl bir ahlaki yapı doğurur? Bu ve benzeri sorular ekonominin değil sosyolojinin sorularıdır. Klasik ekonomik yaklaşımlar; arz talep dengesini ele alırken bireylerin ihtiyaçları, zevkleri ve malın fiyatı, azlığı gibi unsurlara göre değerlendirmeler yapar.

Oysa sosyolojik bakış açısı, olguların tarihsel süreçte nasıl şekillendiği, bu olguların toplumsal grup ve kurumlara nasıl etki ettiği gibi konuları ele alır. Örneğin bireyin yaşadığı yerleşim biriminin, içinde yetiştiği aile yapısının, mesleğinin, toplumsal değerlerin, bireyin rol beklentilerinin vb. faktörlerin ekonomik tercihlerine etkisini hesaplamaya odaklanır. Klasik ekonomi kuramlarının bahsettiği homoekonomikus (ekonomik insan), matematik formüllerin içine hapsolan üretim tüketim sayılarından ibaret nicel bir varlıktır. Oysa sosyolojik yaklaşımın ele aldığı insan; cinsiyeti, yaşı, ilişkileri, değerleri, zevkleri, ailesi olan toplumsal bir gerçekliktir. Bu bakış açısına göre ekonomik değer ve fiyatlar toplumsal ilişkiler içinde belirlenen kavramlardır.

Temel ekonomik sorunlar şunlardır:

Tam Kullanım Sorunu: Üretim elemanlarının tamamının istihdam edilmesi tam kullanım, bir kısmının istihdam edilmesi eksik kullanım adını alır. Tam kullanım sorunu, kaynakların tam kullanılıp kullanılmadığının sorgulanmasıdır.

Etkin Kullanım Sorunu: Bir mal “Ne kadar, nasıl, ne zaman, nerede, kimin için üretilcek?” sorularına verilen cevapların toplamıdır. Talep edilen malın üretimi artar, talep edilmeyen malın üretimi azalır.

İktisadi Büyüme ve Kalkınma Sorunu: Üretim faktörlerinin, verimliliğin ve üretim miktarının artırılmasıdır. Böylece ekonomik büyüme ve refah seviyesi yükselir.

TEMEL EKONOMİK SİSTEMLER

Ekonominin temel sorunları, bu sorunlara kendi perspektifiyle çözümler geliştiren ekonomik sistemleri ortaya çıkarmıştır. Ekonomik sistemler; toplumun ekonomik düzenini, ekonomik etkinliklerinin örgütlenme biçimini ve üretim teknolojilerini belirler. Bu sistemler, ekonominin temel sorunu olan malların kimler için hangi yöntemlerle üretileceği ve bölüşüleceği sorununa farklı çözümler getirir. Dünyada örgütlenmeler farklı biçimlerde olmaktadır. Yöntem farklılıklarına rağmen amacın tek olduğunu söylemek mümkündür. Ortak amaç “insanoğlunun sonsuz ihtiyaç ve taleplerini sınırlı olanaklarla karşılamak”tır.

A. Kapitalist Sistem

Kapitalist piyasa ekonomisinin temel aracı piyasa sistemidir. Kapitalist sistem, bireysellik ilkesine ve üretim araçları üzerindeki mülkiyetin bireylere ait olması anlayışına dayanır.

Kapitalist Ekonomi Sisteminin Özellikleri:

1. Özel mülkiyet esastır.
2. Ekonomi serbest piyasa koşulları altında işler.
3. Üretim araçları özel sektörün elindedir.
4. Devlet ekonomik yaşama müdahale etmez, kontrolünü sağlar.
5. Ekonomide birey kendi çıkarı peşinde koşar.
6. Üretimde belirleyici olan kârdır.
7. Temel ihtiyaçlar dışında başka tüketim alışkanlıkları yaratılır.
8. Patent, önemli bir özellik taşır.
9. Araştırmaya ve geliştirmeye büyük önem verilir.

B. Sosyalist Sistem

Bu sistemde ekonominin temel düzenlemeleri, merkezî yönetim tarafından yerine getirilir. Merkezî yönetim bu işlevini yerine getirirken merkezî ve makro bir ekonomi planını araç olarak kullanır. Üretim araçları üzerindeki mülkiyet biçimi, kamusal mülkiyet şeklindedir. Herkesin üretime katıldığı oranda üretimden pay alması öngörülür.

Sosyalist Ekonomi Sisteminin Özellikleri:

1. İktidar ve üretim araçları halk tarafından kontrol edilir.
2. Üretim kâra göre değil, temel gereksinimlere göre şekillenmektedir.
3. Üretim faktörü olarak emeğe öncelik tanınır.
4. Üretilenler toplumda eşit şekilde ya da toplumun haklı göreceği eşitsizliklerle dağıtılır.
5. Toplumun çıkarları bireyin çıkarlarından önce gelir.
6. Özel mülkiyet sınırlıdır.
7. Özel teşebbüs yoktur.

C. Karma Ekonomi

Karma ekonominin özel teşebbüse ve piyasa mekanizmasına dayanan bir yapısı vardır. Bu ekonomik sistem, kamu kesimi ile özel teşebbüsün birlikteliğini esas alır. Temel malların üretimi, devlet denetiminde gerçekleştirilirken kısa vadede kâr getirecek yatırım alanları özel mülkiyet denetimindedir.

Bu sistemin faydacı bir yapısı vardır. Saf bir kapitalizm, kaynak israfına yol açmakta, adaletsiz bir gelir dağılımı yaratmaktadır. Karma ekonomide kaynaklar daha verimli kullanılır. Karma ekonomilerde kamu kesiminin ağırlığı zaman içinde değişebilir.

Karma Ekonomi Sisteminin Özellikleri:

1. Devlet ve özel teşebbüs birlikte yer alır.
2. Kapitalizm ve sosyalizm arasında yer alan fakat özü itibarıyla kapitalizme yakın olan bir sistemdir.
3. Devlet ekonomiye kısmi olarak müdahale eder.
4. Kamu yararı ile bireysel çıkarlar bağdaştırılmıştır.
5. Devlet, toplum tercihlerine uygun üretimi sağlamak amacıyla piyasa mekanizmasını düzeltici önlemler almaktadır.
6. Özel girişimcinin yatırım yapmayı kârlı bulmadığı alanlarda toplum ihtiyaçlarını karşılamak için devlet girişimde bulunur.

ATATÜRK'ÜN EKONOMİ POLİTİKALARI

Atatürk'ün özgün ekonomi yaklaşımı, Türkiye'nin içinde bulunduğu dönemin koşullarına göre şekillendirilmiştir. O dönemde Osmanlı Devleti'nin borçları, sermaye ve yetişmiş eleman eksikliği, 1929-1930 Dünya Ekonomik Bunalımı Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir. Vatandaşın elinde yeterli sermaye yoktur ve ekonominin altyapısını oluşturan banka, fabrika ve yol bulunmamaktadır. Dış ticaret tamamen yabancıların elindedir. İşte bu dönemde ekonomide devletçilik öne çıkmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra ekonomiyi canlandırmak için bir dizi önlem alınmıştır. Büyük çaplı ekonomik yatırımlar olan dokuma, şeker, cam, kâğıt, çimento, demir ve çelik fabrikaları devlet eliyle yapılmıştır. Bunlar arasında Bursa'daki İplik Fabrikası, Turhal (Tokat) Şeker Fabrikası, İzmit Kâğıt ve Karton Fabrikası, Ankara Çimento Fabrikası, Karabük Demir ve Çelik Fabrikası yer almaktadır.

Atatürk'ün ekonomi alanında kendinden önce öne sürülmüş ekonomik sistemlerle ilgili ideolojilerden hangisini benimsediği konusunda birçok tartışma yürütülmüştür. Oysa Atatürk kendi ekonomik yaklaşımını zaman içinde oluşturmuş ve uygulamıştır. Prof. Dr. Afet İnan'ın "Medeni Bilgiler" ve "Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları" kitaplarında Atatürk'ün "mutedil (ılımlı) devletçilik" terimini tercih ettiği anlaşılmaktadır. Bu kavram Türkiye'deki devletçi ekonomi modelinin katı bir devlet kapitalizminden ve sosyalist bir ekonomik modelden farkını vurgulamak amacıyla kullanılmıştır. Atatürk'ün ekonomik modeli, temelde kişisel girişime (ferdî teşebbüse) öncelik vermiş, bununla birlikte ılımlı bir devletçiliği de uygulamış, kendine özgü bir model olmuştur.

SİYASET KURUMU

“Siyaset”, Arapça kökenli bir kelimedir ve sözlük karşılığı eğitmek, yetiştirmek, düzenlemek anlamlarına gelir. Bu terim zamanla “yönetme bilgisi ve yönetme tekniği” anlamında kullanılagelmiştir. Siyaset teriminin Batı dillerindeki karşılığı olan “politika”nın ise Grekçe şehir yerel yönetimi, kamu düzeni anlamlarına gelen “politeia”dan türediği kabul edilmektedir.

Siyaset, kamu düzenini sağlamak ve genel yönetimi gerçekleştirmek görevini yerine getiren bir temel kurumdur. Bu hâliyle de insanlığın varlığıyla paralel bir olgudur. Siyaset; temel bir kurum kimliğiyle potansiyel olarak, insanlığın başından beri; fiilî olarak ise klan ve kabile hayatından bu yana var olmuştur. Antropologlar siyasetin aileden farklı ve aileler arası bir düzenin ortaya çıkmasıyla başlamış olabileceğini düşünmektedirler. Çünkü nüfus yönünden yoğunlaşmaya paralel olarak klanda aile başkanlarından birisi, aile başkanlığının yanı sıra kamu düzenini sağlayıcı bir rol üstlenmiştir. İşte bu rol, siyasal bir oluşumun kökenidir.

SİYASET KURUMUNUN TEMEL KAVRAMLARI

- **Devlet:** Belirli bir ülke üzerinde yerleşmiş, zorlayıcı yetkiye sahip üstün bir iktidar tarafından yönetilen insan topluluğunun meydana getirdiği siyasal yapıdır.
- **Millet:** Belli bir coğrafya üzerinde yaşayan; ırk, dil, din, tarih, yasa, gelenek ve âdetlerin birliği; fiziki ve fikrî benzerlikler, ekonomik ihtiyaçların üretimi gibi sebeplerle birlikte yaşamak hususunda arzu duyan toplumdur.
- **İktidar:** İnsanları itaat etmeye ve kurallara uymaya zorlayabilme gücüdür. Bir diğer ifade ile bir kişinin (ya da grubun) diğerlerinin davranışlarını kontrol etmesini ifade eden toplumsal ilişkidir. Siyasal iktidar ise devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisidir.
- **Otorite:** İktidarın meşru kullanımını belirleyen, toplumsal bir sistemde ortaya çıkan kurumsallaşmış ve meşru güçtür.
- **Meclis:** Üç büyük güçten “yasama” gücünü kullanan, seçilmiş insanlardan oluşan, demokratik devletlerde halk tarafından seçilen organdır.
- **Hükûmet:** Devlette eksiksiz bir çalışma yapılabilmesi için üç büyük güç (yasama, yürütme, yargı) içinde “yürütme” gücünü kullanan organdır.
- **Seçim:** Halkın mecliste kendi düşüncelerini savunması için kendileriyle benzer siyasi düşüncedeki insanları seçerek kendilerine vekil tayin etmek amacıyla gerçekleştirdikleri oy verme işlemidir.

- **Siyasi Parti:** Belli bir siyasi görüşü temsil eden ve halkın desteğini sağlamak suretiyle devlet yönetiminde söz sahibi olmaya çalışan siyasal topluluktur.
- **Meşruiyet:** Yasaya uygunluk, geçerlilik, yasalıktır.

- **Birey:** Bir toplumu oluşturan ve toplumun üyesi olan; öte yandan kendisini başkalarından ayıran, kendisine özgü bir kimliği olan her tek toplumsal insandır.
- **Eşitlik:** Toplumdaki bütün bireylerin haklar bakımından aynı statüye sahip olduğuna işaret eder. Bu kavramın hukuki, siyasi, sosyal ve ekonomik yönleri vardır.
- **Sivil Toplum:** Devlet otoritesi ve kurumları dışında kendini yönlendirebilen, hak ve özgürlüklerini savunabilen özgür ve özerk vatandaşlardan oluşan toplumdur.
- **Özgürlük:** Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu veya her türlü dış etkidenden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumudur. Bireylerin özgürlükleri sınırsız değildir, yasaların belirlediği sınırlar dâhilindedir.
- **Adalet:** Yasalarda sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanmasıdır.
- **Hak:** Kişiyi çıkarlarını korumak, ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla hukuk düzeninin tanıdığı irade gücü veya hukuksal güçtür.
- **Egemenlik:** Bir toprak parçası ya da mekân üzerindeki kural koyma gücü ve hukuk yaratma kudretidir. Aynı zamanda bir devletin ülkesi ve uyrukları üzerindeki yetkilerinin tümünü ifade eder.

Gerek siyasal yetkililerin gerek siyasal topluluğu oluşturan tüm bireylerin etkileşimlerini düzenleyen yazılı ve yazısız kural, norm, ilkelerden oluşan sisteme **siyasal yönetim şekli** denir. Başlıca siyasal yönetim biçimleri şunlardır:

A. Monarşi

Monarşi, yönetme gücünü tek bir kişinin elinde bulundurmasıdır. Monarşiler **mutlak monarşi** ve **meşruti monarşi** olmak üzere ikiye ayrılır. Mutlak monarşide bir hükümdar (monark) mutlak güce sahiptir. Hükümdar tüm yasaları çıkarır, tüm yargıçları atar ve yetkileri üzerinde hiçbir resmî denetim yoktur. Meşruti monarşide ise monark yetkilerini meclisle paylaşır.

B. Oligarşi

Oligarşi, sadece belirli bir zümrenin bir ülkeyi yönetmesiyle ortaya çıkan yönetim biçimidir. Genelde yönetimdeki grup askerî, siyasi veya maddi olarak ülkenin önde gelen gruplarından biridir. Ayrıcalıklı konuma sahip bu grubun üyeleri için çıkarlarını korumak temel motivasyondur. Bu durum halkın aleyhine politikaların uygulanmasına bile sebep olur. Bazı siyaset bilimciler, yönetim şekli ne olursa olsun her devletin yönetiminde mutlaka bir oligarşi olduğunu belirtirler.

C. Aristokrasi

Aristokrasi, halkın aristokrat adı verilen küçük, ayrıcalıklı bir grup tarafından yönetildiği yönetim şeklidir. Aristokrasiler aslında zamanla güçlerini kaybeden monarşilerden doğmuştur. Monarşilerde olduğu gibi aristokrasilerde de kan bağı önemlidir. Asalet (soyluluk) babadan oğula veraset yoluyla intikal eder ve iktidar belli asalet ölçütlerine göre kullanılır. Tarihsel akış içinde kültürel, toplumsal ve ekonomik nedenlerle asillerden olmayan halk tabakaları siyasi ve medeni haklar elde ettikçe aristokratik düşünceler de her geçen gün zayıflamıştır. Günümüz siyasi dünyasına demokratik fikirler hâkim olduğundan günümüz devletlerinde aristokratik bir yapı görülmemektedir.

Ç. Teokrasi

Devletin Tanrı veya doğaüstü güçler adına sınırsız güç talep eden dinî otoriteler tarafından yönetilmesidir. Diğer bir ifadeyle “devlet işlerinden, yönetim ile görevli din adamları sınıfının sorumlu olduğu ve devlet işlerinin dinî temellere dayandırıldığı sistem” olarak tanımlanabilir. Günümüzde Vatikan, Suudi Arabistan ve İran teokratik yönetim biçimine örnek oluşturdular. Bazı aşırı teokratik devletlerde din özgürlüğü yoktur ve teokrasinin inancına karşı gelmek, genellikle aşırı hükûmetlerde ağır yaptırımlara sebep olur.

D. Demokrasi

Demokrasi kavramı; hukuken iktidar olma yetkisinin halkın elinde bulunması, halk tarafından hükûmet edilmesi ya da halkın kendini yönetecekleri kendi iradesince seçmesi anlamına gelir. Demokrasi, ulus devletlerin ortaya çıkmasının ardından dünyada yaygın biçimde benimsenen bir yönetim biçimidir. Bu yönetim biçimi halkın kendisini yönetecek kişileri seçimler yoluyla belirleyip iktidara getirmesini içerir. Günümüzdeki demokrasi modeli temsilî demokrasidir. Demokrasinin en önemli özelliği seçimlerin serbestliğidir. Yoksa seçime diğer sistemlerde de rastlanılmaktadır.

DEMOKRATİK YÖNETİMİN BİÇİMLERİ

Bir yönetim sistemi olarak demokrasinin üç temel biçimi vardır:

A. Doğrudan Demokrasi

Siyasi kararların yurttaşların oy çokluğu ile doğrudan doğruya şehir halkı tarafından alındığı yönetim şekline **doğrudan demokrasi** denir. Doğrudan demokrasi, halkın halk tarafından yönetilmesini öngörmektedir. Dolayısıyla doğrudan demokrasi sistemi, demokrasinin anlamına en yakın olan hâlidir. Bu sistemin ilk örnekleri Antik Çağ toplumlarında gözlemlenmektedir. İsviçre'nin Glarus Kantonu, doğrudan demokrasinin uygulandığı nadir bölgelerden biridir.

B. Temsilî Demokrasi

Dünyada en yaygın uygulanan demokrasi biçimidir. Doğrudan demokrasiden önemli ölçüde ayrılır. Halk sadece belli dönemlerde yapılan seçimler yoluyla ve belli bir süre için seçtiği temsilciler aracılığıyla yönetime dolaylı ve uzaktan katılım sağlar. Halkın seçtiği temsilciler mecliste halkı temsil etmek üzere bulunur ve halk adına kararlar alır. Bu temsilcilere milletvekili ya da parlamenter denir. Halkın alınan kararlara doğrudan müdahale yetkisi yoktur.

C. Katılımcı Demokrasi

Gelişmiş ülke yönetimlerinde, halkın karar alma süreçlerine daha fazla katılımını ifade eden “**katılımcı demokrasi**” uygulamaları yaygınlaşmaktadır. Örneğin bir ülkede cumhurbaşkanını halkın seçip seçmemesine yönelik referandumun yapılması katılımcı demokrasiye örnek olarak verilebilir. Bunun dışında bazı yerel kararların alınması gerektiğinde de halkın görüşlerine başvurulabilir. Halkın karar alma süreçlerine katılımı sadece referandumla sağlanamayacağı için sivil toplum örgütlerinin kamusal alanda etkin olması gerektiği savunulmaktadır. Katılımcı demokraside halkın yönetime, seçimlerin dışında, daha yoğun katkısı söz konusudur.

DEMOKRASI VE KUVVETLER AYRILIĞI

Kuvvetler ayrılığı; devleti yönetme erkinin her biri bağımsız yasama, yürütme ve yargı şeklinde üç ana organ arasında paylaştırılmasıdır. Bu üç organın görevleri ilgili kurum ya da kişilerce yerine getirilir. Her birinin yetki güçleri eşittir. Böylece hiçbirisi tek başına sistemi değiştiremez. Kuvvetler ayrılığı, gücün kötüye kullanılmasının önüne geçerek herkes için özgürlük ve adaleti güvence altına almaktadır.

Türkiye'nin devlet sisteminde yasama yetkisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndedir. Meclis; anayasaya bağlı kalmak koşuluyla yasa yapma, değiştirme veya yürürlükten kaldırma yetkisine sahiptir. Yargı yetkisi, bağımsız mahkemelerdedir.

Bağımsız mahkemeler, devlet adına yasaları yorumlar ve uygular. Yargının yasama ve yürütme organlarından bağımsız olması adaletin sağlanması açısından son derece önemlidir. Yargı yetkisinde son söz Anayasa Mahkemesi'ndedir. Yürütme yetkisi ise cumhurbaşkanına aittir. Yürütme organı; yasama organı tarafından düzenlenen, yargı organlarınca yorumlanan ve uygunluğu kabul edilen yasaların uygulanmasından sorumludur.

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN ÖZELLİKLERİ VE ÖNEMİ

Atatürkçü düşünce sistemi; akıl ve bilimsel düşünce rehberliğinde ilerlemeyi, insan hak ve özgürlüklerini, tam bağımsızlık ilkesini benimsemeyi, halk egemenliğini ve çağdaşlaşmayı esas alan çok yönlü ve kendine özgü bir düşünce sistemidir. Cumhuriyetçilik ve halkçılık ilkeleri ile halkın egemenliği güvence altına alınmıştır. Millî kimliğin oluşmasında belirleyici olan Atatürkçü düşünce sistemi, evrensel değerlerle millî değerlerin bir sentezidir. Devletçilik ilkesiyle devletin; kamunun ihtiyaçlarını karşılayan, halkın huzur ve refahını sağlayan bir örgütlenme biçimi olduğu kabul edilir. Akılcılık ve bilimsel düşünceye verilen önem sebebiyle dogmatik değil yeniliğe açıktır. İnkılapçılık ilkesi ise durağan değil dinamiktir. Atatürkçü düşüncede bağımsızlığın en yüce değer olarak kabul edilmesi bağımsızlık kazanmak isteyen birçok ülkeye ilham vermiştir. Bu yanılla da evrenseldir.

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE VATANDAŞLIK, HAK VE GÖREV

Türk milleti, cumhuriyet yönetimi sayesinde pek çok yeni haklar elde etmiştir. Cumhuriyetle elde edilen haklar, vatandaşların devlete ve birbirlerine karşı sorumluluklarını da belirlemiştir.

Atatürk'e göre hakların, sorumlulukların bilincinde olma vatandaşlık bilincine varmayla ilişkilidir. İnsan ait olduğu topluma faydalı hizmetler üretebildiği ölçüde vatandaşlık bilincine erişmiş demektir. Vatandaş olma bilincinde olan insanlar, sorumluluklarının farkındadırlar.

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN ÖZGÜNLÜĞÜ

Atatürkçü düşünce sistemi, dönemin diğer düşünce ve akımlarından etkilenmiş olsa da tek bir akım ya da ideoloji ile ilişkilendirilemez. Atatürkçü düşünce sisteminin oluşmasında birçok düşünce, akım ve tarihsel olayın etkisi vardır ve farklı ideolojilerle birleştiği ya da ayrıldığı noktalar olması da doğaldır. Ancak ülkenin koşulları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yepyeni ve özgün bir düşünce ortaya konmuştur. Tüm ilkeler hayatın içinden çıkmış, halkın iradesi ile oluşturulmuş, toplumsal gerçekliğin sonuçlarıdır.

UNESCO Mustafa Kemal Atatürk'ün doğumunun 100. yılı olan 1981 yılını "Atatürk Yılı" ilan etmiştir. Kararın gerekçesini "Sömürgecilik ve emperyalizme karşı çıkan savaşların ilk lideri, tüm hayatı boyunca insanlar arasında renk, dil, din ve ırk ayrımı gözetmeyen, bir uyum ve iş birliği çağının doğacağına inanan, eylemi her zaman barış, uluslararası anlayış ve insan haklarına saygı yönünde gerçekleşen, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, olağanüstü bir devrimci." şeklinde ifade etmiştir.

